

ฟื้นความเป็นธรรม สภาพภูมิอากาศ Beyond Climate Justice

พ้นความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ Beyond Climate Justice

กฤษฎา บุญชัย
บรรณาธิการ

Thai Climate Justice for All (TCJA)
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

2568

หนังสือ พันความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ Beyond Climate Justice

ISBN 978-616-393-463-5
พิมพ์ครั้งที่ 1 ธันวาคม 2568
จำนวนพิมพ์ 1,000 เล่ม
จัดพิมพ์โดย สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา
ภายใต้โครงการประชาสังคมเปลี่ยนผ่านภูมิอากาศอย่างยั่งยืน
และเป็นธรรม
1/62 ซอยงามวงศ์วาน 43 แขวง 1/19
แขวงทุ่งสองห้อง เขตหลักสี่ กรุงเทพฯ 10210
โทรศัพท์ 0 2955 5229-30
www.ldi.or.th และ www.thaiclimatejusticeforall.com

สนับสนุนโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.)

บรรณาธิการ ดร.กฤษฎา บุญชัย
นางสาววรุณศิริ อาจเอื้อ

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์เดือนตุลา
39/205-206 ซอยวิภาวดีรังสิต 84 ถนนวิภาวดีรังสิต
แขวงสนามบิน เขตดอนเมือง กรุงเทพฯ 10210
โทรศัพท์ 08 6341 0155
E-mail : octoberprint50@hotmail.com

คำนำ

ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศได้กลายเป็นกรอบความคิดสำคัญของโลกสมัยใหม่ในการอธิบายวิกฤตโลกร้อน กรอบนี้ช่วยทำให้ความเหลื่อมล้ำที่เคยถูกบดบังด้วยภาษาเทคนิคและตัวเลขทางเศรษฐศาสตร์ปรากฏชัดขึ้น ทำให้เห็นความไม่สมดุลระหว่างผู้ที่มีส่วนในการปล่อยก๊าซเรือนกระจกกับผู้ที่ต้องแบกรับผลกระทบอย่างไม่สมส่วน ทั้งในระดับประเทศ ชุมชน และชีวิตประจำวันของผู้คนจำนวนมาก ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศจึงกลายเป็นภาษากลางของการเรียกร้องความรับผิดชอบการกำหนดนโยบาย และการเคลื่อนไหวทางสังคมในหลายพื้นที่ของโลก

อย่างไรก็ตาม เมื่อวิกฤตสภาพภูมิอากาศทวีความรุนแรงและแทรกซึมลึกลงไปในรายละเอียดของชีวิต กรอบความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศเริ่มเผยให้เห็นขอบเขตของตนเอง มันอธิบายความไม่เป็นธรรมระหว่างมนุษย์ได้อย่างเฉียบคมแต่ยังไม่เพียงพอในการอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกที่ตนพึ่งพิง ไม่ว่าจะเป็นผืนดินที่เสื่อมโทรม แม่น้ำที่เปลี่ยนทิศ ป่าที่ถูกทำให้เป็นโครงการ หรือเมืองที่ค่อย ๆ จมน้ำ ปรากฏการณ์เหล่านี้มิได้เป็นเพียงผลข้างเคียงของการพัฒนา หากสะท้อนโลกทัศน์ที่แยกมนุษย์ออกจากธรรมชาติอย่างเป็นระบบ

ในทางมานุษยวิทยา วิกฤตสภาพภูมิอากาศจึงมิใช่เพียงวิกฤตด้านการจัดสรรภาระหรือความรับผิดชอบ หากเป็นวิกฤตของวิธีคิดแบบมนุษย์สมัยใหม่ที่วางมนุษย์ไว้เหนือหรืออยู่นอกธรรมชาติ โลกที่ไม่ใช่มนุษย์ถูกลดทอนให้เหลือสถานะทรัพยากร พื้นที่รองรับ หรือวัตถุของการจัดการเชิงเทคนิคและเชิงตลาด ภายใต้กรอบคิดเช่นนี้ ความเป็นธรรมถูกจำกัดอยู่ในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเอง ขณะที่ความสัมพันธ์เชิงจริยธรรมกับสรรพชีวิตอื่นถูกทำให้เจือจางและเลือนหาย

หนังสือ *พ้นความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ* (Beyond Climate Justice) เป็นหนังสือประมวลองค์ความรู้เล่มที่สามของเครือข่าย Thai Climate Justice for All (TCJA) โดยสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ภายใต้โครงการประชาสังคมเปลี่ยน

ผ่านภูมิอากาศอย่างยั่งยืนและเป็นธรรม ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ หนังสือเล่มนี้เกิดขึ้นจากกระบวนการทำงานร่วมกันอย่างต่อเนื่องระหว่างนักวิชาการ นักเคลื่อนไหว และชุมชนในพื้นที่จริง โดยมีเป้าหมายเพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ที่เชื่อมโยงประสบการณ์ภาคสนามเข้ากับข้อถกเถียงเชิงทฤษฎีและเชิงนโยบาย

หนังสือเล่มนี้เสนอการขยับออกจากกรอบคิดความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ โดยมีได้ปฏิเสธความสำคัญของกรอบดังกล่าว หากชนบทชนบทขอบเขตของมันผ่านมุมมองเชิงมานุษยวิทยาผ่านมนุษย์สมัย ซึ่งมองโลกในฐานะเครือข่ายของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สิ่งมีชีวิตอื่น สสาร เทคโนโลยี และโครงสร้างอำนาจที่พัวพันกันอย่างแน่นหนา ภายใต้มุมมองนี้ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศไม่ใช่ผลของการตัดสินใจของมนุษย์ฝ่ายเดียว หากเป็นผลของความสัมพันธ์เชิงซ้อนที่สั่งสมมาอย่างยาวนาน และปรากฏผ่านความแปรปรวนของโลกและชีวิต

บทความในเล่มเริ่มต้นงานเขียนของ TCJA เรื่องการทำความเข้าใจความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศในฐานะส่วนหนึ่งของโลกที่ยังมีชีวิต โลกที่ยังหายใจ และยังตอบสนองต่อการกระทำของมนุษย์ จากนั้นจึงเคลื่อนไปสู่ประสบการณ์ของพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบโดยตรง ทั้งพื้นที่น้ำท่วม พื้นที่ป่า และชุมชนท้องถิ่นที่ต้องตั้งรับและปรับตัวต่อความผันผวนของภูมิอากาศ ในพื้นที่เหล่านี้ ความเป็นธรรมไม่ได้อยู่ในถ้อยคำเชิงนโยบาย หากเกิดขึ้นจากการต่อรองระหว่างคนกับที่ดิน ระหว่างชุมชนกับรัฐ และระหว่างชีวิตกับระบบเศรษฐกิจการเมืองที่ครอบงำอยู่

ในอีกด้านหนึ่ง บทความของนักวิชาการสองคน คือ สร้อยมาศ รุ่งมณี และณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์ เรื่องการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และยุทธวิธีขบวนการโลกรวน: บทเรียนจากต่างประเทศ ได้วิเคราะห์ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทั้งในเชิงยุทธวิธี บทเรียนจากต่างประเทศ สอดรับกับบทสัมภาษณ์ของณัฐธิดา รัตนสวัสดิ์ หัวหน้าฝ่ายสื่อสารและการเรียนรู้เยาวชน TCJA ได้ถ่ายทอดบทเรียนการสร้างการเรียนรู้ เปิดพื้นที่ สร้างเสริมพลังเยาวชนขับเคลื่อนความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ ซึ่งสะท้อนการเมืองของความรู้และการเปิดพื้นที่ให้เสียงที่เคยถูกทำให้เงียบ การเรียนรู้และการเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่ได้เกิดขึ้นอย่างโดดเดี่ยว หากฝังรากอยู่กับพื้นที่ ความทรงจำ และความสัมพันธ์กับโลกที่ไม่ใช่มนุษย์

พร้อมกันนั้น หนังสือยังพาผู้อ่านเข้าสู่สนามนโยบาย ด้วยบทความของ ปิโยรส ปานยงค์ นักวิชาการ TCJA ตั้งแต่มาตรา 6.8 แห่งความตกลงปารีส แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด ตามมาด้วยงานเขียนของวัชลาวัลี คำบุญเรือง นักวิชาการอิสระ ด้านกฎหมายสิ่งแวดล้อมและคณะได้รายงานวิจัยข้อเสนอแนะประเด็นความยุติธรรมทางสภาพภูมิอากาศต่อร่างพระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. ไปจนถึงบทวิพากษ์นิเวศวิทยาการเมืองของคาร์บอนเครดิตป่าไม้ โดยสุรินทร์ อ้นพรม นักวนศาสตร์อิสระ ซึ่งเผยให้เห็นความตึงเครียดระหว่างวาทกรรมการเปลี่ยนผ่านที่อ้างความเป็นธรรม กับโครงสร้างเสรีนิยมใหม่ที่ยังคงมองธรรมชาติเป็นทรัพยากร และผลิตความไม่เป็นธรรมรูปแบบใหม่ซ้ำแล้วซ้ำเล่า

จากโครงสร้างระดับบนเชื่อมโยงสู่กรณีศึกษาจากพื้นที่ชาติพันธุ์ เช่น ชุมชน ปกาเกอญอ บ้านแม่ยางมัน โดยบทความของจารุณี คงสวัสดิ์ นักศึกษาปริญญาเอก มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และผู้จัดการแผนกพิทักษ์มรดกสยาม สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้เขียนเรื่องความผันผวนในแนวปะทะล่าสุดของระบบเสรีนิยมใหม่ ณ เขตป่าของชุมชนปกาเกอญอ บ้านแม่ยางมัน ที่วิเคราะห์จุดตัดระหว่างวิถีนิเวศชาติพันธุ์กับระบบเสรีนิยมใหม่จากการรุกคืบของคาร์บอนเครดิต

และปิดท้ายด้วยปฏิญญากรุงเทพ ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ Bangkok Climate Action Week ที่เน้นความร่วมมือพหุภาคีที่ห่วงใยปัญหาโลกร้อน และมีความหวังที่ทุกฝ่ายจะมาร่วมกันขับเคลื่อน โดย TCJA ได้มีบทบาทประมวลร่างปฏิญญาดังกล่าวจากข้อเสนอของภาคี ปฏิญญานี้แสดงให้เห็นว่า ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศมิได้เป็นแนวคิดตายตัว หากเป็นสนามต่อรองของความหมายโลกทัศน์ และวิธียู่ร่วมกันระหว่างมนุษย์กับโลกที่ไม่ใช่มนุษย์

ในโอกาสนี้ หนังสือเล่มนี้ขอแสดงความขอบคุณต่อบรรดานักวิชาการทุกท่านที่ได้ร่วมแลกเปลี่ยน ถกเถียง และพัฒนาองค์ความรู้ในประเด็นความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศอย่างลึกซึ้ง ตลอดจนเจ้าหน้าที่และทีมงานของ Thai Climate Justice for All ทุกท่านที่มีบทบาทสำคัญในการประสานงาน การสังเคราะห์ความรู้ และการทำงานร่วมกับภาคีและชุมชนในพื้นที่ จนทำให้หนังสือเล่มนี้สามารถก่อรูปขึ้นได้อย่างสมบูรณ์บนฐานของการเรียนรู้ร่วมกัน

คำว่า พันในชื่อหนังสือ จึงมุ่งหมายถึงการขยับพ้นจากกรอบคิดที่จำกัดความยุติธรรมไว้เพียงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ไปสู่การตั้งคำถามที่ลึกกว่าเกี่ยวกับโลกในฐานะชุมชนของความสัมพันธ์ ความพึ่งพา และความรับผิดชอบร่วมกัน

หนังสือเล่มนี้จึงเป็นความพยายามในการสังเคราะห์ความรู้เชิงทฤษฎีประสบการณ์เชิงพื้นที่ และข้อถกเถียงเชิงนโยบาย เพื่อชวนผู้อ่านทบทวนว่า การเผชิญวิกฤตสภาพภูมิอากาศอาจต้องเริ่มจากการตั้งคำถามใหม่เกี่ยวกับการเป็นมนุษย์ การอยู่ร่วมกับโลก และความหมายของความเป็นธรรมในโลกที่ยังหายใจอยู่

กฤษฎา บุญชัย

Thai Climate Justice for All

สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

สารบัญ

ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ
ในโลกที่ยังหายใจ

Thai Climate Justice for All

9

ใต้ที่จมน้ำกับความเป็นธรรม
สภาพภูมิอากาศ

Thai Climate Justice for All

21

การเคลื่อนไหวทางสังคมด้านการ
เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

สร้อยมาศ รุ่งมณี

ณัฐกานต์ อัครพงษ์พิศัคติ

33

คำบรรยายเรียนรู้ เปิดพื้นที่
สร้างเสริมพลังเยาวชนจับเคลื่อน
ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ

ณัฐริดา รัตนสวัสดิ์

55

มาตรา 6.8 แห่งความตกลงปารีส
แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด

ปิโยรส ปานยงค์

61

ข้อเสนอแนะความยุติธรรม
ทางสภาพภูมิอากาศต่อร่าง พรบ.
การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

วิชลาวิลี คำบุญเรือง

บงกช ดารารัตน์

อจิรวดี เหลาอ่อน

วรรณภา แต้มทอง

79

นิเวศวิทยาการเมืองคาร์บอน

เครดิตป่าไม้

สุรินทร์ อ้นพรม

91

ความผันผวนในแนวปะทะล่าสุด
ของระบบเสถียรนิยมใหม่

จารุณี คงสวัสดิ์

113

ปฏิกิริยากรุงเทพ ความเป็นธรรม
สภาพภูมิอากาศ

Bangkok Climate Action Week

5 ตุลาคม 2568

139

ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ ในโลกที่ยังหายใจ

Thai Climate Justice for All

ภาษา จิตวิญญาณ และการเมืองของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ กับโลก

โลกในศตวรรษที่ 21 กำลังเผชิญวิกฤตที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยตัวเลขเพียงอย่างเดียว อุณหภูมิที่สูงขึ้น ระดับน้ำทะเลที่รุกคืบ ภัยพิบัติที่ถี่และรุนแรงขึ้น ล้วนเป็นสัญญาณทางกายภาพของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แต่สิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมกันอย่างเงียบงันคือการสั่นคลอนของความหมายในการดำรงอยู่ของมนุษย์ ความรู้สึกสูญเสีย ความโดดเดี่ยว และความไม่มั่นคงทางใจแผ่ขยายไปพร้อมกับโลกร้อน รวากับว่าวิกฤตนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในชั้นบรรยากาศ หากแต่เกิดขึ้นในความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลกใบนี้เอง

การขับเคลื่อนแบบความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศมักยืนยันเสมอว่า วิกฤตโลกร้อนไม่ใช่เพียงปัญหาสิ่งแวดล้อม ไม่ใช่เพียงปัญหาพลังงาน และไม่ใช่เพียงปัญหาเทคโนโลยี หากเป็นปัญหาเชิงอำนาจ เชิงความเหลื่อมล้ำ และเชิงจริยธรรมที่ฝังอยู่ในวิธีที่โลกสมัยใหม่จัดระเบียบความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ระหว่างรัฐกับชุมชน ระหว่างตลาดกับชีวิต ระหว่างความรู้เชิงเทคนิคกับความรู้ที่ฝังอยู่ในผืนดินและวัฒนธรรม

ถ้าเรายอมรับจุดตั้งต้นนี้ คำถามใหญ่ก็เปลี่ยนไปทันที เราไม่ได้ถามแค่ว่าจะลดคาร์บอนอย่างไร แต่ถามว่าโลกแบบไหนกำลังสร้างเงื่อนไขให้เราต้องปล่อยคาร์บอนจนเกินควบคุม และโลกแบบไหนกำลังทำให้การแก้ปัญหากลายเป็น

การผลิตโครงการที่สวยามบนกระดาช แต่ทั้งบาดแผลไว้ในชีวิตจริงของผู้คนและระบบนิเวศ

วิกฤตภูมิอากาศในฐานะวิกฤตของความสัมพันธ์

ตลอดหลายทศวรรษที่ผ่านมา การตอบสนองต่อวิกฤตภูมิอากาศถูกออกแบบผ่านกรอบคิดเชิงเทคนิค รัฐและธุรกิจแข่งขันกันตั้งเป้าหมาย Net Zero มหาวิทยาลัยผลิตองค์ความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง กลไกตลาดถูกนำมาใช้เพื่อจัดการคาร์บอนราวกับเป็นสินทรัพย์รูปแบบหนึ่ง การเคลื่อนไหวเหล่านี้ไม่อาจปฏิเสธคุณค่าในเชิงการจัดการ แต่ในขณะเดียวกันก็เผยให้เห็นความกลวงเปล่าบางอย่างที่ฝังอยู่ลึกกว่านั้น คือการขาดจิตวิญญาณ ความรัก และความรู้สึกผูกพันกับโลกในฐานะสิ่งมีชีวิตร่วมกัน

เมื่อการตอบสนองต่อวิกฤตถูกจำกัดอยู่ในภาษาของประสิทธิภาพ โลกจึงถูกลดทอนให้เป็นระบบที่ต้องบริหารจัดการ ภูมิอากาศกลายเป็นกราฟ ความหลากหลายทางชีวภาพกลายเป็นตัวเลขความเสี่ยง ป่าไม้กลายเป็นพื้นที่คุ้มครองในแผนที่ แม่น้ำกลายเป็นทรัพยากรน้ำ หรือกลายเป็นเพียงตัวรองรับกิจกรรมเศรษฐกิจ ความเจ็บปวดของพื้นที่และความสูญเสียของผู้คนถูกผลักออกไปเป็นผลกระทบข้างเคียงที่ยอมรับได้ในทางนโยบาย

ในโลกที่ความสัมพันธ์ถูกทำให้เจียบ ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศจึงไม่อาจเป็นเพียงเรื่องการกระจายภาระการลดคาร์บอนหรือเงินทุนอย่างเป็นธรรมเท่านั้น แต่ต้องเป็นการฟื้นความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับโลก ให้กลับมาเป็นความสัมพันธ์ที่เคารพชีวิต เห็นคุณค่าของสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ และยอมรับว่าความอยู่รอดของมนุษย์ขึ้นอยู่กับความสมบูรณ์ของระบบชีวิตทั้งหมด

โลกที่ไม่มีคำว่า ธรรมชาติ ภาษาในฐานะโครงสร้างของการดำรงอยู่

มีข้อสังเกตสำคัญที่ช่วยเปิดประตูให้เราเห็นรากของปัญหา ในหลายภาษาของชนพื้นเมืองทั่วโลก ไม่ปรากฏคำที่แปลตรงกับคำว่า ธรรมชาติ ตามความหมายแบบตะวันตก ซึ่งมักหมายถึงสิ่งที่อยู่นอกมนุษย์ และแยกจากจิตใจ วัฒนธรรม หรือวิญญาณของผู้คน

ความเจียบของคำนี้ไม่ใช่ความบกพร่องของภาษา แต่สะท้อนโลกทัศน์อีกแบบหนึ่ง โลกทัศน์ที่ไม่จำเป็นต้องจัดวางสิ่งใดเป็นธรรมชาติ เพราะไม่มีสิ่งใดอยู่นอกชีวิต ดิน น้ำ ป่า สัตว์ ลม ไฟ ไม่ใช่สิ่งแวดล้อมที่ล้อมรอบมนุษย์ แต่เป็นเครื่องมือ เป็นบ้าน เป็นบรรพชน เป็นครู เป็นความทรงจำร่วม

เมื่อภาษาไม่ได้ทำหน้าที่แยกโลกออกเป็นหมวดหมู่ การดำรงอยู่ก็ไม่ได้แยกเช่นกัน ความรู้จึงไม่ใช่การสะสมข้อมูลเพื่อควบคุม แต่เป็นการเรียนรู้จังหวะของโลกและดำรงชีวิตให้สอดคล้องกับจังหวะนั้น สิ่งที่ถูกเรียกในภาษาวិชาการว่า relational ontology หรือ lived epistemology ในชีวิตจริงอาจไม่ต้องมีชื่อเรียกเลย เพราะมันคือการใช้ชีวิตตามปกติของคนที่ไม่เคยตัดตัวเองออกจากโลก

ในกรอบนี้ การพูดถึงสิทธิของธรรมชาติ หรือการพูดถึงความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ จึงไม่ใช่เพียงการเพิ่มแนวคิดใหม่เข้าไปในระบบเดิม แต่คือการท้าทายรากฐานที่ลึกกว่านั้น คือการทำทลายวิธีที่โลกสมัยใหม่สร้างเส้นแบ่งระหว่างมนุษย์กับโลก แล้วใช้เส้นแบ่งนั้นเป็นฐานให้กับกฎหมาย เศรษฐกิจ และวิทยาศาสตร์

จักรวาลแบบเดียวและความรุนแรงที่มองไม่เห็น เมื่อความจริงถูกทำให้เหลือเพียงแบบเดียว

โลกทัศน์แบบตะวันตกที่เติบโตขึ้นในยุควิทยาศาสตร์สมัยใหม่ โดยเฉพาะในแนวคิดแบบกลไก ได้ค่อย ๆ ทำให้โลกกลายเป็นวัตถุที่อธิบายได้ด้วยกฎ การวัด และการทำนาย ความรู้จึงถูกทำให้เท่ากับความสามารถในการควบคุม และความจริงถูกทำให้เท่ากับสิ่งที่พิสูจน์ได้ในกรอบหนึ่งเดียว

สิ่งนี้มีผลมากต่อการเมืองของภูมิอากาศ เพราะเมื่อโลกถูกมองเป็นวัตถุ การแก้ปัญหาจึงถูกออกแบบเป็นชุดเครื่องมือเพื่อจัดการวัตถุ ไม่ใช่การเยียวยาความสัมพันธ์ เมื่อคาร์บอนกลายเป็นหน่วยที่ซื้อขายได้ เมื่อป่ากลายเป็นพื้นที่กักคาร์บอน เมื่อความหลากหลายทางชีวภาพกลายเป็นบริการระบบนิเวศ ความหมายของโลกในฐานะสิ่งมีชีวิตที่มีเรื่องเล่า มีความทรงจำ และมีศักดิ์ศรี ถูกทำให้เจียบลงเรื่อย ๆ

การทำให้โลกเจียบนี้ไม่ได้เกิดขึ้นเฉพาะในตลาด แต่เกิดขึ้นในระบบความรู้ และระบบรัฐด้วย ความรู้ที่ได้รับการยอมรับในกระบวนการนโยบายมักเป็นความรู้

ที่วัดได้ คำนวณได้ แปลงเป็นตัวชี้วัดได้ และตรวจสอบตามระเบียบวิธีแบบหนึ่งได้ ความรู้ที่อยู่ในพิธีกรรม เรื่องเล่า ความฝัน ความทรงจำ หรือความรู้สึกสูญเสีย ถูกจัดเป็นเรื่องของวัฒนธรรมหรือความเชื่อ ไม่ใช่เรื่องของเหตุผล

นี่คือการเมืองของความรู้ที่ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศต้องเผชิญ เพราะความยุติธรรมไม่ได้อยู่แค่ที่ใครปล่อยมากใครปล่อยน้อย แต่อยู่ที่ใครมีสิทธิพูด ใครถูกฟัง และภาษาแบบใดถูกนับว่าเป็นความจริง

Non-Human Turn กับคำถามที่โลกวิชาการไม่ค่อยกล้าถาม

กระแส non-human turn ในมานุษยวิทยาและสังคมศาสตร์พยายามวิพากษ์มนุษย์เป็นศูนย์กลาง และเปิดพื้นที่ให้สิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์มี agency มีบทบาท และมีความหมายในโลกทางสังคม นี่เป็นความพยายามสำคัญ เพราะมันทำให้เรายอมรับว่าแม่น้ำไม่ได้เป็นเพียงฉากหลังของชีวิตมนุษย์ แต่เป็นผู้ร่วมกำหนดวิถีชีวิต เศรษฐกิจ ความทรงจำ และความขัดแย้ง

อย่างไรก็ตาม ความย้อนแย้งที่ละเอียดอ่อนยังคงอยู่ แม้เราจะพูดถึง agency ของสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ แต่การยอมรับนั้นยังถูกผลิตในระบบที่มนุษย์เป็นผู้มอบสถานะ เป็นผู้ตั้งภาษาวิชาการ และเป็นผู้จัดลำดับคุณค่าอยู่ดี ในหลายกรณี วิธีคิดของชนพื้นเมืองซึ่งดำรงอยู่กับโลกแบบสัมพันธ์มาอย่างยาวนาน ถูกนำมาเป็นวัตถุดิบให้กับทฤษฎี แต่ไม่ได้ถูกเปิดพื้นที่ให้เป็นเสียงที่เท่าเทียมในฐานะครูหรือเจ้าของความรู้

นี่ทำให้คำถามหนึ่งกลับมาหนักแน่นขึ้นเรื่อย ๆ หากนักวิชาการสาย non human turn ต้องอ้างอิงโลกทัศน์ของชนพื้นเมืองอยู่ตลอด เหตุใดโลกวิชาการจึงไม่ยอมรับอย่างเปิดเผยว่า วิธีคิดของชนพื้นเมืองอาจลึกซึ้ง ก้าวหน้า และมีฐานจริยธรรมที่สมบูรณ์กว่าทฤษฎีของเราเอง

คำถามนี้ไม่ใช่การลดคุณค่างานวิชาการ แต่เป็นการชวนให้วิชาการชี้ตรงต่อโครงสร้างอำนาจของตนเอง และชี้ตรงต่อการเมืองของการอ้างอิงที่มักทำให้ชนพื้นเมืองกลายเป็นแรงบันดาลใจโดยไร้สิทธิในการกำกับความหมายของสิ่งที่ถูกอ้าง

สิทธิของธรรมชาติในฐานะสะพาน และในฐานะกบดัก

แนวคิดสิทธิของธรรมชาติเป็นหนึ่งในความเคลื่อนไหวที่สำคัญที่สุดของศตวรรษนี้ มันทำให้ระบบกฎหมายเริ่มสั่นคลอนต่อสมมุติฐานเก่า ๆ ที่มองว่าโลกเป็นทรัพย์สินของมนุษย์ แต่ในเวลาเดียวกัน ความพยายามนี้ก็เผชิญความเสี่ยงหากสิทธิของธรรมชาติถูกทำให้เป็นเพียงการเพิ่มหมวดสิทธิใหม่เข้าไปในระบบเดิมโดยไม่เปลี่ยนโครงสร้างความสัมพันธ์ที่เป็นรากของการทำลาย

คำถามสำคัญจึงไม่ใช่เพียงว่าเราจะให้สิทธิแก่น้ำหรือป่าได้อย่างไร แต่คือใครเป็นผู้ให้ ใครเป็นผู้ตีความ และระบบใดเป็นผู้ตัดสินความหมายของสิทธินั้น หากการให้สิทธิต้องผ่านภาษาและจักรวาลวิทยาแบบเดียว โลกทัศน์อื่นก็อาจถูกกลืนหายไปอีกครั้ง สิทธิของธรรมชาติอาจกลายเป็นการจำกัดวิญญานใส่กรอบกฎหมายของผู้มีอำนาจ และกลายเป็นภาษาที่ดูเหมือนก้าวหน้า แต่ยังคงรักษาการครอบงำไว้ในรูปแบบใหม่

ทางออกที่สำคัญจึงอยู่ที่การออกแบบสิทธิของธรรมชาติให้เป็นกระบวนการเรียนรู้ร่วม เป็นการเมืองของการฟัง และเป็นการรับรองสิทธิในการตีความของชุมชนที่อยู่กับพื้นที่จริง ไม่ใช่เพียงการแต่งตั้งผู้แทนตามระเบียบของรัฐแล้วถือว่าจบ

คาร์บอนเครดิตจากการชดเชยสู่การมีส่วนร่วม เมื่อคำใหม่อาจเป็นเพียงหน้ากากใหม่

ในโลกนโยบายและโลกธุรกิจ คาร์บอนเครดิตถูกนำเสนอเป็นเครื่องมือที่ช่วยลดต้นทุนการเปลี่ยนผ่านและขยายการลงทุนด้านสิ่งแวดล้อม แต่ในเชิงความเป็นธรรม ระบบคาร์บอนเครดิตแบบชดเชยถูกวิพากษ์อย่างหนัก เพราะมันเปิดช่องให้ผู้ปล่อยรายใหญ่ยังคงปล่อยต่อได้ โดยซื้อสิทธิ์การชดเชยจากพื้นที่อื่น หลายโครงการเกิดปัญหาเรื่องความเพิ่มพูนที่ไม่ชัดเจน การรั่วไหล การทับซ้อน และความไม่ถาวร โดยเฉพาะในภาคป่าไม้ ซึ่งสามารถสูญเสียคาร์บอนจากไฟป่าและการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเอง

เมื่อความเชื่อมั่นต่อการชดเชยลดลง แนวคิดการมีส่วนร่วมหรือ contribution based ถูกเสนอขึ้นเพื่อเปลี่ยนกรอบการสื่อสารจากการอ้างว่าชดเชยการปล่อยได้ ไปสู่การยอมรับว่าการสนับสนุนโครงการลดหรือกักคาร์บอนเป็น

การร่วมรับผิดชอบ ไม่ใช่การลบล้างความผิด

แนวคิดนี้มีคุณค่าในเชิงจริยธรรมระดับหนึ่ง เพราะมันลดการหลอกตัวเอง ลดการอ้างความเป็นกลางทางคาร์บอนแบบง่าย ๆ และทำให้คำถามกลับมาที่ ความรับผิดชอบ แต่ในมุมมองความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ มันยังต้องถูกตรวจสอบ อย่างเข้มงวด เพราะการเปลี่ยนคำอาจไม่เท่ากับการเปลี่ยนตรรกะ หากโครงสร้าง เดิมยังอยู่ ผู้ปล่อยรายใหญ่ยังได้พื้นที่ทางศีลธรรมเพิ่มขึ้นโดยไม่เปลี่ยนโมเดลธุรกิจ และชุมชนในพื้นที่โครงการยังไม่ได้สิทธิในการกำกับความหมายของการพัฒนา

นี่คือเหตุผลที่ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศไม่อาจหยุดอยู่ที่ การออกแบบเครื่องมือ แต่ต้องกลับไปคำถามเชิงโครงสร้าง ใครได้ประโยชน์ ใคร เสียประโยชน์ ใครเป็นเจ้าของการตัดสินใจ และใครต้องแบกรับความเสี่ยงในระยะยาว

สุขภาวะในยุคโลกรวน เมื่อโลกป่วยและหัวใจมนุษย์ก็ป่วยไปพร้อมกัน

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกระทบสุขภาวะหลายมิติ สุขภาพกายได้ รับผลจากคลื่นความร้อน มลพิษ โรคติดต่อและโรคที่มากับภัยพิบัติ สุขภาพจิตได้รับ ผลจากความวิตกกังวลและความเศร้าต่อการสูญเสียภูมิทัศน์ที่คุ้นเคย สุขภาวะทาง สังคมได้รับผลจากการพลัดถิ่น ความขัดแย้ง และการแตกสลายของเครือข่ายชุมชน

แต่มีมิติหนึ่งที่ถูกกละเลยที่สุด คือสุขภาวะทางจิตวิญญาณ ซึ่งไม่จำเป็นต้องหมายถึงศาสนา หากหมายถึงความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของโลก ความผูกพันกับ ดิน น้ำ ป่า และสิ่งมีชีวิตอื่น ๆ เมื่อโลกเสียสมดุล มนุษย์สูญเสียรากของความหมาย ในชีวิตด้วย และเมื่อความหมายสั่นคลอน การเคลื่อนไหวก็สั่นคลอน

ในหลายขบวนการด้านภูมิอากาศ พื้นที่ของความรู้สึกมักถูกผลักออกไป เราถูกสอนให้เข้มแข็ง คิดบวก อดทน และเดินหน้า แต่ความเศร้าและการไว้อาลัย กลับถูกมองว่าเป็นความอ่อนแอ ทั้งที่ความเศร้าเป็นรูปแบบหนึ่งของความรัก และความรัก คือเงื่อนไขของการปกป้องอย่างยั่งยืน ถ้าไม่มีความรักต่อโลก การ ลดคาร์บอนอาจกลายเป็นเพียงภารกิจเชิงเทคนิคที่ไม่มีแรงขับเคลื่อน จริยธรรม และ สุดท้ายก็ยอมแพ้ต่อแรงดึงของระบบเดิม

ความเปลี่ยนแปลงทางจิตวิญญาณ เมื่อการเปลี่ยนผ่านกลายเป็นโครงการที่ไร้หัวใจ

เมื่อมองลึกลงไปในโครงสร้างการเคลื่อนไหวด้านภูมิอากาศ เราจะพบว่า ปัญหาไม่ได้อยู่ที่การขาดความรู้หรือเทคโนโลยี หากแต่อยู่ที่วิธีที่ความรู้ถูกจัดวาง และสิ่งที่ถูกนับว่าสำคัญในกระบวนการตัดสินใจ โลกธรรมชาติถูกทำให้เงียบผ่าน ภาษาเชิงเทคนิค รายงานการประเมินผล และกรอบนโยบายที่ตัดความสัมพันธ์ ออกจากความหมาย

ในรัฐ ธรรมชาติถูกทำให้เป็นทรัพยากรที่ต้องบริหารจัดการ เป็นพื้นที่ที่ต้อง จัดระเบียบ และเป็นความเสี่ยงที่ต้องควบคุม ระบบราชการจำนวนมากจึงทำงานกับ โลกในฐานะวัตถุ มากกว่าการทำงานกับโลกในฐานะสิ่งมีชีวิตร่วม

ในธุรกิจ ความยั่งยืนจำนวนมากถูกลดทอนให้เป็นภาพลักษณ์และ การจัดการความเสี่ยง ESG และ Net Zero ถูกนำไปใช้เป็นภาษาเพื่อรักษาความ ชอบธรรม ทั้งที่โมเดลการผลิตและการบริโภคยังคงขยายตัวอยู่ การเปลี่ยนผ่านจึง กลายเป็นการซื้อเวลา มากกว่าการเปลี่ยนโครงสร้าง

ในมหาวิทยาลัย แม้จะมีแนวคิด post humanism multispecies justice หรือ ecological humanities แต่ในระดับการเรียนรู้ทั่วไป ความรู้จำนวนมากยัง คงให้คุณค่ากับสิ่งที่วัดได้ แปลงเป็นดัชนีได้ มากกว่าความรู้ที่ฝังตัวในความสัมพันธ์ และประสบการณ์ตรงกับโลก การเรียนรู้จึงอาจทำให้ผู้เรียนเข้าใจ แต่ไม่ทำให้หัวใจ สั่นไหว และเมื่อหัวใจไม่สั่นไหว การเมืองก็ไม่เปลี่ยน

นี่คือความเปลี่ยนแปลงทางจิตวิญญาณที่สำคัญ เพราะมันทำให้การเปลี่ยน ผ่านเกิดขึ้นโดยไร้แรงขับเคลื่อนจริยธรรมและไร้ความรักต่อโลก จึงไม่น่าแปลกที่แม้เรา จะมีแผน มีเป้าหมาย และมีงบประมาณ วิกฤตก็ยิ่งรุนแรงขึ้นเรื่อย ๆ

ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศในฐานะการเมืองของการฟัง

หากวิกฤตภูมิอากาศ คือวิกฤตของความสัมพันธ์ ความเป็นธรรมสภาพ ภูมิอากาศจึงเป็นการเมืองของการฟัง การฟังไม่ได้หมายถึงการเปิดเวทีรับฟังตาม พิธีกรรม แต่หมายถึงการเปลี่ยนสมดุลอำนาจของเสียงและความจริง

การฟังในความหมายนี้รวมถึงการฟังชุมชนที่อยู่กับผืนดิน ฟังชนพื้นเมืองที่มีวิธีรู้และวิธีอยู่ที่ไม่แยกโลกออกจากชีวิต ฟังเยาวชนที่แบกรับความกลัวอนาคต ฟังแรงงานที่ถูกบังคับให้เลือกความอยู่รอดระยะสั้น ฟังผู้หญิงและกลุ่มเปราะบางที่แบกรับภาระดูแลในภัยพิบัติ และฟังสิ่งที่ไม่มีเสียงในระบบการเมืองของมนุษย์ เช่น แม่น้ำ ป่า สัตว์ และระบบนิเวศที่ถูกทำให้เป็นเพียงฉากหลังของการพัฒนา

การฟังเช่นนี้ทำให้เราเห็นว่าวิกฤตไม่ใช่เรื่องของคาร์บอนอย่างเดียว แต่เป็นเรื่องของสิทธิ ความเหลื่อมล้ำ อาณานิคมทางความรู้ และความรุนแรงเชิงโครงสร้างที่ซ่อนอยู่ในภาษาและนโยบาย

ทางออกที่ไม่ตัดหัวใจออกจากนโยบาย การเปลี่ยนผ่านเชิงความสัมพันธ์

การเปลี่ยนผ่านที่แท้จริงต้องไม่ใช่แค่เปลี่ยนดัชนี แต่เปลี่ยนวิธีอยู่ร่วมกันของมนุษย์กับโลก หากเรายังแก้ปัญหาด้วยกรอบเดิม โลกก็จะถูกทำให้เชื่อด้วยเครื่องมือมากขึ้นเรื่อย ๆ ในขณะที่ชีวิตจริงยิ่งแตกสลาย การเปลี่ยนผ่านเชิงความสัมพันธ์หมายถึงการเปลี่ยนฐานคิดอย่างน้อยสามชั้น

1. ฐานคิดเรื่องคุณค่าของธรรมชาติ เราต้องหลุดจากการวัดทุกอย่างด้วยมิติประโยชน์นิยมและมูลค่าทางเศรษฐกิจ ไปสู่การยอมรับคุณค่าเชิงความสัมพันธ์ และคุณค่าในตัวเองของสิ่งมีชีวิตและระบบนิเวศตามแนวคิดการประเมินคุณค่าที่หลากหลายของ IPBES

2. ฐานคิดเรื่องความรู้และอำนาจ เราต้องยกระดับความรู้ท้องถิ่นและชนพื้นเมืองให้มีสถานะจริงในการกำหนดนโยบาย ไม่ใช่เพียงถูกเชิญมาให้ข้อมูล แล้วการตัดสินใจยังคงอยู่ในมือผู้เชี่ยวชาญแบบเดิม

3. ฐานคิดเรื่องสุขภาวะและจิตวิญญาณ เราต้องยอมรับว่าการทำงานด้านภูมิอากาศที่ไม่มีพื้นที่ให้ความรัก ความเศร้า และการไว้อาลัย เป็นการทำงานที่ตัดหัวใจออกจากโลก และเมื่อหัวใจหายไป ความยั่งยืนก็เหลือเพียงคำที่ใช้จำจนกลายเป็นเครื่องมือ

บทสรุปเชิงนโยบาย ข้อเสนอสำหรับการเมืองของการพังในยุค Anthropocene

หากวิกฤตภูมิอากาศคือวิกฤตของความสัมพันธ์ นโยบายที่ตอบสนองอย่างแท้จริงจึงต้องเป็นนโยบายที่ฟื้นฟูความสัมพันธ์ ไม่ใช่เพียงจัดการผลลัพธ์ ข้อเสนอเชิงนโยบายที่สอดคล้องกับโลกที่ยังมีชีวิตสามารถอยู่บนหลักการต่อไปนี้

1. รัฐต้องยอมรับความหลากหลายของวิธีรู้และโลกทัศน์อย่างเป็นทางการในการบวกรกำหนดนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมและภูมิอากาศ การมีส่วนร่วมต้องเป็นอำนาจร่วมในการตีความและตัดสินใจ ไม่ใช่เพียงกระบวนการรับฟังเชิงพิธีกรรม

2. การประเมินผลกระทบและการกำกับโครงการต้องขยายจากมิติชีวฟิสิกส์และเศรษฐกิจ ไปสู่มิติความสัมพันธ์ วัฒนธรรม และสุขภาวะทางจิตวิญญาณของพื้นที่ เพื่อหลีกเลี่ยงโครงการที่ค้ำย่นในเอกสาร แต่สร้างความเสียหายในชีวิตจริง

3. การผลักดันสิทธิของธรรมชาติต้องถูกออกแบบในฐานะกระบวนการเรียนรู้ระหว่างระบบกฎหมายกับจักรวาลวิทยาอื่น ต้องรับรองบทบาทของชุมชนในฐานะผู้ดูแลและผู้ตีความ ไม่ใช่เพียงผู้ปฏิบัติตามกฎหมาย

4. นโยบายการเปลี่ยนผ่านต้องลดการพึ่งพาเทคโนโลยีที่ให้ความรับผิดชอบกลายเป็นการซื้อขาย ต้องเน้นการลดการผลิตและการบริโภคที่เกินจำเป็นควบคู่กับการสร้างระบบพลังงานและระบบอาหารที่เป็นธรรมและยืดหยุ่นในระดับชุมชน

5. ระบบการศึกษาและการสื่อสารสาธารณะต้องคืนร่างกายและหัวใจกลับเข้าสู่การเรียนรู้เรื่องภูมิอากาศ ผ่านการเรียนรู้เชิงประสบการณ์และความสัมพันธ์กับธรรมชาติ เปิดพื้นที่ให้ความรู้สึก ความเศร้า และความรักต่อโลกที่มียืนอย่างถูกต้องตามศักดิ์ศรี เพื่อป้องกันการเคลื่อนไหวที่หมดแรงและว่างเปล่าทางจิตวิญญาณ

การเปลี่ยนผ่านเช่นนี้อาจไม่รวดเร็ว และไม่ให้คำตอบที่ง่าย แต่เป็นการเปลี่ยนผ่านที่ซื้อตรงต่อความจริงของโลกที่ยังหายใจอยู่ หากมนุษยชาติสามารถกลับ

มาฟังได้อย่างถ่อมตน การเมืองของภูมิอากาศอาจไม่ใช่เรื่องของการเอาชนะวิกฤต แต่คือการเรียนรู้ที่จะอยู่ร่วมกับโลกในฐานะญาติร่วมชะตากรรมเดียวกัน

เอกสารอ้างอิง

- Abram, David. 1996. *The Spell of the Sensuous*. Vintage Books.
- Berry, Thomas. 1999. *The Great Work*. Bell Tower.
- Berkes, Fikret. 2018. *Sacred Ecology*. Routledge.
- Boyd, David R. 2017. *The Rights of Nature*. ECW Press.
- Capra, Fritjof and Luisi, Pier Luigi. 2014. *The Systems View of Life*. Cambridge University Press.
- Chan, Kai M. A. et al. 2016. Why protect nature Rethinking values and the environment. PNAS.
- Clayton, Susan et al. 2017. *Mental Health and Our Changing Climate*. APA and ecoAmerica.
- Cullinan, Cormac. 2002. *Wild Law*. Green Books.
- Descola, Philippe. 2013. *Beyond Nature and Culture*. University of Chicago Press.
- Escobar, Arturo. 2018. *Designs for the Pluriverse*. Duke University Press.
- Fairhead, James, Leach, Melissa, and Scoones, Ian. 2012. *Green Grabbing*. Journal of Peasant Studies.
- Haraway, Donna. 2008. *When Species Meet*. University of Minnesota Press.
- Haraway, Donna. 2016. *Staying with the Trouble*. Duke University Press.
- Ingold, Tim. 2011. *Being Alive*. Routledge.
- IPBES. 2022. *Assessment Report on the Diverse Values and Valuation of Nature*.
- Kimmerer, Robin Wall. 2013. *Braiding Sweetgrass*. Milkweed Editions.
- Kohn, Eduardo. 2013. *How Forests Think*. University of California Press.
- Latour, Bruno. 2004. *Politics of Nature*. Harvard University Press.
- Latour, Bruno. 2005. *Reassembling the Social*. Oxford University Press.

- Macy, Joanna and Brown, Molly Young. 2007. *Coming Back to Life*. New Society Publishers.
- Pascual, Unai et al. 2017. Valuing nature's contributions to people. *Ecological Economics*.
- Plumwood, Val. 1993. *Feminism and the Mastery of Nature*. Routledge.
- Santos, Boaventura de Sousa. 2016. *Epistemologies of the South*. Routledge.
- Smith, Linda Tuhiwai. 2012. *Decolonizing Methodologies*. Zed Books.
- Viveiros de Castro, Eduardo. 1998. Cosmological Deixis and Amerindian Perspectivism. *Journal of the Royal Anthropological Institute*.
- Whitmee, Samuel et al. 2015. Safeguarding human health in the Anthropocene epoch. *The Lancet*.

ใต้ที่จมน้ำกับความเปราะบางสภาพภูมิอากาศ

Thai Climate Justice for All

วิกฤติน้ำท่วมในฐานะสัญญาณของโลกที่เปลี่ยนไป

เหตุการณ์น้ำท่วมภาคใต้ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2568 ซึ่งส่งผลกระทบเป็นวงกว้างตั้งแต่จังหวัดสงขลา สตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาส รวมถึงเขตเมืองเศรษฐกิจสำคัญอย่างหาดใหญ่ มิได้เป็นเพียงเหตุการณ์อุทกภัยรุนแรงตามฤดูกาล หากแต่เป็นเหตุการณ์ที่สะท้อนให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างของระบบภูมิอากาศโลก และความท้าทายเชิงระบบของการพัฒนาและการบริหารจัดการในประเทศไทยอย่างชัดเจน

ในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา เหตุการณ์น้ำท่วมมักถูกอธิบายในกรอบของ “ภัยธรรมชาติ” หรือ “ความแปรปรวนของสภาพอากาศ” อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในปัจจุบันได้ทำให้กรอบคำอธิบายดังกล่าวไม่เพียงพออีกต่อไป เหตุการณ์ฝนตกหนัก น้ำท่วมฉับพลัน และอุทกภัยยืดเยื้อที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและรุนแรงขึ้น สะท้อนว่าระบบภูมิอากาศกำลังก้าวเข้าสู่สภาวะใหม่ที่มีความไม่แน่นอนสูง (IPCC, 2022)

ในบริบทนี้ น้ำท่วมภาคใต้จึงไม่ควรถูกมองเป็นเหตุการณ์เฉพาะพื้นที่หรือเฉพาะช่วงเวลา หากควรถูกทำความเข้าใจในฐานะ “ภัยย่อยส่วน” ของวิกฤติภูมิอากาศโลกที่กำลังปะทะกับโครงสร้างการพัฒนา เมือง และระบบการจัดการของประเทศไทย ซึ่งยังคงตั้งอยู่บนสมมติฐานของโลกในอดีต

บทความนี้มีเป้าหมายเพื่อเสนอการวิเคราะห์วิกฤติน้ำท่วมภาคใต้ผ่านกรอบแนวคิด “ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ” โดยใช้ให้เห็นว่า ความสูญเสียและความเสียหายที่เกิดขึ้น มิได้เกิดจากสภาพอากาศสุดขั้วเพียงอย่างเดียว หากเป็นผลจากการผสมกันของปัจจัยทางภูมิอากาศกับความเปราะบางเชิงโครงสร้างที่ถูกผลิตและสะสมมาอย่างยาวนาน

ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ ในฐานะกรอบวิเคราะห์

แนวคิดเรื่องความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ (climate justice) เกิดขึ้นจากการตั้งคำถามต่อการกระจายต้นทุนและผลประโยชน์ของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในระดับโลกและระดับประเทศ โดยใช้ให้เห็นว่า กลุ่มประชากรที่มีส่วนในการปล่อยก๊าซเรือนกระจกน้อยที่สุด กลับเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติภูมิอากาศอย่างรุนแรงและซ้ำซ้อนมากที่สุด

ในเชิงทฤษฎี ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศครอบคลุมอย่างน้อยสามมิติที่เชื่อมโยงกัน ได้แก่ ความเป็นธรรมระหว่างประเทศ ความเป็นธรรมภายในประเทศ และความเป็นธรรมระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ มิติทั้งสามนี้มีความสำคัญต่อการทำความเข้าใจวิกฤติน้ำท่วมในประเทศไทย ซึ่งไม่ได้เป็นเพียงปัญหาด้านกายภาพของน้ำ หากแต่เป็นปัญหาด้านโครงสร้างอำนาจ การจัดสรรทรัพยากร และการกำหนดทิศทางการพัฒนา

ในบริบทของประเทศไทย แนวคิดความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศช่วยให้เห็นว่า น้ำท่วมไม่ได้ส่งผลกระทบต่อทุกคนอย่างเท่าเทียม ชุมชนลุ่มต่ำ บ้านเรือนชั้นเดียว แรงงานนอกระบบ เกษตรกรรายย่อย และกลุ่มชาติพันธุ์ในบางพื้นที่ เป็นกลุ่มที่ต้องเผชิญความเสี่ยงและความสูญเสียก่อนและมากกว่ากลุ่มอื่น ขณะเดียวกัน ระบบนิเวศธรรมชาติ เช่น พื้นที่ชุ่มน้ำ ป่าต้นน้ำ และลำน้ำธรรมชาติ ซึ่งเคยทำหน้าที่เป็นภูมิคุ้มกันให้กับสังคม กลับถูกใช้ประโยชน์และควบคุมอย่างเข้มข้น จนไม่สามารถทำหน้าที่ดังกล่าวได้อย่างมีประสิทธิภาพเช่นเดิม

ประเทศไทยกับความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในเวทีโลก

การจัดอันดับความเสี่ยงด้านภูมิอากาศโดยสถาบัน Germanwatch ผ่านดัชนี Climate Risk Index เป็นหนึ่งในเครื่องมือที่ช่วยสะท้อนภาพรวมของผลกระทบจากเหตุการณ์สภาพอากาศสุดขั้วต่อประเทศต่าง ๆ ในระยะยาว โดยพิจารณาทั้งการสูญเสียชีวิต ความเสียหายทางเศรษฐกิจ และความถี่ของเหตุการณ์

รายงาน Climate Risk Index 2021 ซึ่งประเมินข้อมูลช่วงปี 2000–2019 จัดให้ประเทศไทยอยู่ในอันดับที่ 9 ของโลก โดยมีเหตุการณ์มหาอุทกภัยปี 2554 เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อดัชนีดังกล่าว (Germanwatch, 2021) ต่อมา รายงาน Climate Risk Index 2025 ซึ่งขยายช่วงการประเมินเป็นปี 1993–2022 ได้ปรับอันดับประเทศไทยมาอยู่ที่อันดับที่ 30 (Germanwatch, 2025)

อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงอันดับดังกล่าวไม่ควรถูกตีความว่า ความเสี่ยงของประเทศไทยลดลงอย่างมีนัยสำคัญ หากแต่สะท้อนความแตกต่างเชิงเปรียบเทียบกับประเทศอื่นในช่วงเวลานั้น ๆ มากกว่า ในทางตรงกันข้าม เหตุการณ์อุทกภัยในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา ตั้งแต่ภาคเหนือ ภาคกลาง จนถึงภาคใต้ กลับบ่งชี้ว่า ความเสี่ยงเชิงโครงสร้างของประเทศไทยยังคงอยู่ และอาจทวีความรุนแรงขึ้นภายใต้สภาวะภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

ดัชนีความเสี่ยงเหล่านี้จึงไม่ใช่เพียงตัวเลขเชิงเทคนิค หากเป็นภาพสะท้อนถึงขีดความสามารถของรัฐในการป้องกัน ลดผลกระทบ และสร้างความพร้อมในการรับมือกับวิกฤติสภาพภูมิอากาศอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง

ภูมิอากาศแบบใหม่ แม่น้ำในอากาศ และข้อจำกัดของการจัดการแบบเดิม

หนึ่งในประเด็นสำคัญที่ทำให้วิกฤติน้ำท่วมภาคใต้ครั้งนี้แตกต่างจากอดีตคือบทบาทของปรากฏการณ์ทางภูมิอากาศที่เกิดขึ้นภายใต้ภาวะโลกร้อน งานวิจัยจำนวนมากชี้ให้เห็นว่า การเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิโลกส่งผลให้บรรยากาศสามารถกักเก็บไอน้ำได้มากขึ้น ซึ่งนำไปสู่เหตุการณ์ฝนตกหนักในช่วงเวลาสั้นอย่างรุนแรง

ปรากฏการณ์ที่เรียกว่า “แม่น้ำในอากาศ” หรือ atmospheric river เป็นตัวอย่างสำคัญของพลวัตดังกล่าว โดยไอน้ำจำนวนมากถูกลำเลียงผ่านชั้นบรรยากาศและตกลงมาเมื่อเผชิญเงื่อนไขที่เหมาะสม ส่งผลให้เกิดฝนตกหนักเกินขีดความสามารถของระบบระบายน้ำและโครงสร้างเมือง (IPCC, 2022)

งานวิเคราะห์ของ World Weather Attribution ระบุว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมีส่วนเพิ่มความรุนแรงของเหตุการณ์ฝนหนักในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้อย่างมีนัยสำคัญ และแนวโน้มดังกล่าวมีโอกาสดำเนินการเกิดขึ้นซ้ำในอนาคต หากการปล่อยก๊าซเรือนกระจกยังคงดำเนินต่อไปในระดับสูง (World Weather Attribution, 2025)

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ทำให้ความเสียหายจากเหตุการณ์เหล่านี้รุนแรง มิได้มาจากภูมิอากาศเพียงอย่างเดียว หากมาจากการที่ระบบการจัดการน้ำและการพัฒนาเมืองยังคงตั้งอยู่บนสมมติฐานของโลกเก่า ซึ่งไม่สอดคล้องกับพลวัตของภูมิอากาศแบบใหม่

ระบบรัฐของรัฐบาลกับการล่มสลายของสมมติฐานเดิม

เมื่อพิจารณาวิกฤติน้ำท่วมภาคใต้ผ่านกรอบการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สิ่งที่น่าทึ่งขึ้นเรื่อย ๆ ไม่ได้มีเพียงความรุนแรงของฝนหรือปริมาณน้ำ หากแต่เป็นข้อจำกัดของ “ระบบรัฐ” ที่รัฐใช้ในการทำความเข้าใจ คาดการณ์ และตัดสินใจรับมือกับความเสียหาย

ตลอดช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา การจัดการน้ำของไทยตั้งอยู่บนสมมติฐานสำคัญว่า รูปแบบของสภาพอากาศในอนาคตจะไม่แตกต่างจากอดีตอย่างมีนัยสำคัญ สมมติฐานนี้ทำให้การวางแผนโครงสร้างพื้นฐาน การออกแบบระบบระบายน้ำ และการประเมินความเสี่ยง อาศัยข้อมูลสถิติย้อนหลังเป็นหลัก

อย่างไรก็ตาม งานวิชาการด้านทรัพยากรน้ำระดับสากลได้ชี้ชัดมานานแล้วว่า สมมติฐานดังกล่าวไม่สามารถใช้ได้อีกต่อไปในโลกที่มนุษย์มีบทบาทเปลี่ยนแปลงระบบภูมิอากาศอย่างเป็นรูปธรรม นักวิชาการเรียกจุดเปลี่ยนนี้ว่า “การสิ้นสุดของความนิ่งทางสถิติ” ซึ่งหมายความว่า อดีตไม่สามารถใช้เป็นฐานอ้างอิงที่เชื่อถือได้สำหรับอนาคตอีกต่อไป (Milly et al., 2008)

ในบริบทของประเทศไทย สมมติฐานเดิมยังคงฝังแน่นอยู่ในระบบราชการ และการวางแผนนโยบาย ส่งผลให้การประเมินความเสี่ยงต่ำกว่าความเป็นจริง การเตือนภัยล่าช้า และการเตรียมความพร้อมไม่สอดคล้องกับสถานการณ์จริง เมื่อเผชิญรูปแบบใหม่ที่ตกหนักในเวลาสั้น ระบบจึงไม่สามารถปรับตัวได้ทัน และ ความเสียหายจึงเกิดขึ้นอย่างกว้างขวาง

ประเด็นนี้สะท้อนให้เห็นว่า วิกฤติน้ำท่วมไม่ได้เป็นเพียงวิกฤติด้าน ทรัพยากรน้ำ แต่เป็นวิกฤติด้านองค์ความรู้และกระบวนการตัดสินใจของรัฐ ซึ่งจำเป็นต้องได้รับการทบทวนอย่างลึกซึ้ง

เมือง การใช้ที่ดิน และการสะสมความเปราะบาง

เมื่อพิจารณาเชิงพื้นที่ วิกฤติน้ำท่วมในหลายภูมิภาคของประเทศไทยมี ลักษณะร่วมกันอย่างชัดเจน คือการสะสมความเปราะบางผ่านการเปลี่ยนแปลง การใช้ที่ดินและการพัฒนาเมืองที่ไม่สอดคล้องกับนิเวศน้ำ

ในภาคกลาง โดยเฉพาะพื้นที่ลุ่มเจ้าพระยา พื้นที่รับน้ำตามธรรมชาติ เช่น ทุ่งรับน้ำ หนองน้ำ และคลองธรรมชาติ ถูกเปลี่ยนการใช้ประโยชน์เพื่อรองรับ การขยายตัวทางเศรษฐกิจมาอย่างต่อเนื่อง การพัฒนาเหล่านี้เพิ่มมูลค่าทาง เศรษฐกิจในระยะสั้น แต่กลับลดขีดความสามารถของพื้นที่ในการรองรับน้ำในระยะ ยาว เมื่อเกิดฝนตกหนัก น้ำจึงไม่สามารถกระจายตัวได้ตามธรรมชาติ และความเสี่ยง ถูกผลักไปสู่ชุมชนบางกลุ่มอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ในภาคเหนือ โดยเฉพาะพื้นที่ต้นน้ำอย่างจังหวัดเชียงราย การเปลี่ยนแปลง นิเวศจากการตัดไม้ การขยายพืชเชิงพาณิชย์ และการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน บนภูมิประเทศเปราะบาง ส่งผลให้ความสามารถของพื้นที่ในการดูดซับและชะลอ น้ำลดลง แม้ในพื้นที่ที่มีการจัดการป่าอย่างเข้มแข็ง เช่น ชุมชนกะเหรี่ยงบางแห่ง ยังต้องเผชิญอุทกภัยรุนแรงเมื่อฝนสุดซ้วเกินขีดจำกัดธรรมชาติ

สำหรับภาคใต้ เมืองอย่างหาดใหญ่สะท้อนปัญหาของการขยายตัวเมืองทับ ข้อนบนลุ่มน้ำ ถนน ทางรถไฟ และโครงสร้างแข็งจำนวนมากทำหน้าที่เป็นกำแพง ขวางทางน้ำโดยไม่ตั้งใจ เมื่อฝนตกหนักจากปรากฏการณ์แม่น้ำในอากาศ น้ำจึงไหล หลากอย่างรวดเร็วและท่วมพื้นที่เมืองในเวลาสั้น

รูปแบบเหล่านี้ชี้ให้เห็นว่า น้ำท่วมไม่ใช่ผลจากธรรมชาติเพียงอย่างเดียว หากเป็นผลจากการตัดสินใจด้านการพัฒนาในอดีตที่สะสมความเปราะบางไว้ในโครงสร้างเมืองและภูมิทัศน์ (Oliver-Smith, 2016)

การปรับตัวที่ไม่สอดคล้องและความเสี่ยงเชิงนโยบาย

ภายใต้แรงกดดันจากภัยพิบัติ แนวโน้มการตอบสนองของรัฐมักมุ่งไปที่การลงทุนในโครงสร้างทางวิศวกรรมเพื่อควบคุมและจัดการน้ำ เช่น เขื่อน คันกั้นน้ำ อ่างเก็บน้ำ และการขุดลอกคลอง แนวทางดังกล่าวมีบทบาทสำคัญในบางบริบท แต่เมื่อถูกใช้เป็นคำตอบหลักโดยไม่พิจารณาความเสี่ยงและพลวัตของภูมิอากาศใหม่ อาจนำไปสู่การปรับตัวที่ไม่สอดคล้องกับความเป็นจริง

ในหลายกรณี โครงสร้างแข็งที่ออกแบบมาเพื่อป้องกันพื้นที่หนึ่ง กลับย้ายความเสี่ยงไปสู่พื้นที่อื่น หรือทำให้น้ำไหลเร็วและรุนแรงขึ้นเมื่อเกินขีดความสามารถของระบบ การลงทุนลักษณะนี้จึงอาจเพิ่มความเปราะบางในระยะยาว แม้จะให้ความรู้สึกมั่นคงในระยะสั้น

แนวคิดการปรับตัวต่อสภาพภูมิอากาศในระดับสากลเริ่มเน้นการทำงานร่วมกับธรรมชาติ การฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำ การเปิดทางน้ำ และการออกแบบเมืองให้สามารถอยู่กับน้ำได้ มากกว่าการพยายามควบคุมธรรมชาติอย่างเบ็ดเสร็จ (IPCC, 2022) การนำแนวคิดดังกล่าวมาปรับใช้ในบริบทไทยจำเป็นต้องอาศัยการปรับเปลี่ยนวิธีคิดเชิงนโยบายอย่างค่อยเป็นค่อยไป แต่จริงจัง

น้ำท่วมกับความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศในระดับสังคม

เมื่อพิจารณาในมิติทางสังคม วิถีตื่อน้ำท่วมภายใต้การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเผยให้เห็นความไม่สมดุลในการกระจายความเสี่ยงและการอย่างชัดเจน กลุ่มประชากรที่มีทรัพยากรจำกัด เช่น แรงงานนอกระบบ เกษตรกรรายย่อย และชุมชนลุ่มต่ำ มักเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบก่อนและฟื้นตัวได้ช้ากว่า

ขณะเดียวกัน ระบบนิเวศธรรมชาติซึ่งทำหน้าที่เป็นแนวป้องกันตามธรรมชาติ เช่น ป่าชายเลน พื้นที่ชุ่มน้ำ และลำน้ำธรรมชาติ กลับถูกลดบทบาทลงผ่านกระบวนการพัฒนา ทำให้ทั้งมนุษย์และธรรมชาติต่างสูญเสียภูมิคุ้มกันร่วมกัน

ในระดับโครงสร้างเศรษฐกิจ ประเทศไทยเป็นหนึ่งในประเทศที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจกในลำดับต้นของโลกในเชิงปริมาณรวม แม้สัดส่วนต่อประชากรจะไม่ใช่สูงเท่าประเทศพัฒนาแล้ว แต่การปล่อยจำนวนมากเชื่อมโยงกับภาคพลังงานและอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ (World Bank, 2023) ภายใต้หลักความรับผิดชอบที่แตกต่าง ผู้มีส่วนก่อให้เกิดปัญหามากกว่าควรมีบทบาทในการรับผิดชอบต่อผลกระทบอย่างเหมาะสม

การจัดสรรงบประมาณ การปรับตัว และบทบาทของรัฐ

อีกประเด็นหนึ่งที่สะท้อนความท้าทายเชิงโครงสร้าง คือการจัดสรรงบประมาณด้านการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แม้ประเทศไทยจะมีแผนปรับตัวระดับชาติและกรอบนโยบายที่ชัดเจน แต่สัดส่วนงบประมาณที่จัดสรรให้กับการป้องกันและสร้างความพร้อมล่วงหน้ายังอยู่ในระดับต่ำมากเมื่อเทียบกับความเสี่ยงที่เผชิญ

การลงทุนที่เน้นการเยียวยาหลังเกิดภัยพิบัติ แม้มีความจำเป็นในเชิงมนุษยธรรม แต่ไม่อาจทดแทนการลงทุนเชิงป้องกันและการลดความเสี่ยงในระยะยาวได้ หากไม่ปรับสมดุลการลงทุน ความสูญเสียและความเสียหายมีแนวโน้มจะเพิ่มขึ้นตามความรุนแรงของภูมิอากาศ

จากการจัดการภัยพิบัติสู่การสร้างความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ

วิกฤติน้ำท่วมภาคใต้ในช่วงปลายปี 2568 จึงไม่ควรถูกมองเป็นเหตุการณ์เฉพาะหน้า หากเป็นสัญญาณเตือนถึงความจำเป็นในการปรับเปลี่ยนแนวทางการพัฒนาและการบริหารจัดการของประเทศไทยในโลกที่ภูมิอากาศไม่เหมือนเดิมอีกต่อไป

การสร้างความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศไม่ได้หมายถึงการแจกจ่ายความช่วยเหลือหลังเกิดความเสียหายเท่านั้น หากหมายถึงการออกแบบระบบเศรษฐกิจ เมือง และการจัดการทรัพยากร ที่ลดการผลิตความเปราะบางตั้งแต่ต้น และกระจายภาระความเสี่ยงอย่างเป็นธรรมระหว่างกลุ่มคน ภาคเศรษฐกิจ และธรรมชาติ

หากประเทศไทยสามารถใช้บทเรียนจากวิกฤติน้ำท่วมครั้งนี้ในการปรับระบบรัฐ ปรับนโยบาย และปรับโครงสร้างการพัฒนาอย่างค่อยเป็นค่อยไป แต่จริงจัง วิกฤติอาจกลายเป็นจุดเริ่มต้นของการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมที่มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมากขึ้น และลดความไม่เป็นธรรมที่สะสมมาอย่างยาวนาน

บทสรุปเชิงนโยบาย จากการจัดการภัยพิบัติสู่การออกแบบรัฐใน โลกภูมิอากาศใหม่

วิกฤติน้ำท่วมภาคใต้ในช่วงปลายปี พ.ศ. 2568 มิได้เป็นเพียงเหตุการณ์อุทกภัยรุนแรงตามฤดูกาล หากเป็นสัญญาณเชิงโครงสร้างที่สะท้อนว่าประเทศไทยกำลังก้าวเข้าสู่โลกภูมิอากาศใหม่อย่างเต็มรูปแบบ โลกซึ่งความไม่แน่นอนกลายเป็นภาวะปกติ และระบบธรรมชาติไม่สามารถรองรับแรงกดดันจากการพัฒนาแบบเดิมได้อีกต่อไป

บทเรียนสำคัญจากเหตุการณ์ดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ความสูญเสียและความเสียหายที่เกิดขึ้น มิได้มีสาเหตุจากสภาพอากาศสุดขั้วเพียงอย่างเดียว หากเกิดจากการบรรจบกันของพลวัตภูมิอากาศที่เปลี่ยนไปกับโครงสร้างการพัฒนา เมือง และระบบการจัดการของรัฐที่ยังตั้งอยู่บนสมมติฐานของโลกในอดีต การตอบสนองเชิงนโยบายที่มุ่งเน้นการแก้ไขเฉพาะหน้าและการลงทุนในโครงสร้างแข็งเพียงอย่างเดียว จึงไม่อาจลดความเสี่ยงในระยะยาวได้อย่างแท้จริง

ในบริบทนี้ แนวคิดความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศมีบทบาทสำคัญในการยกระดับการกำหนดนโยบาย จากการจัดการภัยพิบัติไปสู่การออกแบบระบบที่ลดการผลิตความเปราะบางตั้งแต่ต้น ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศช่วยให้เห็นว่า ภาระจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศไม่ได้ตกอยู่กับทุกกลุ่มอย่างเท่าเทียม และกลุ่มประชากรที่มีทรัพยากรจำกัด รวมถึงระบบนิเวศธรรมชาติ มักเป็นฝ่ายรับผลกระทบก่อนและฟื้นตัวได้ช้ากว่า

นโยบายด้านการปรับตัวของประเทศไทยจึงจำเป็นต้องขยับจากกรอบการควบคุมธรรมชาติ ไปสู่การอยู่ร่วมกับความไม่แน่นอนอย่างมีวิสัยทัศน์ การปรับระบบรัฐของรัฐให้สอดคล้องกับพลวัตภูมิอากาศใหม่ การบูรณาการข้อมูลวิทยาศาสตร์เข้า

กับความรู้ท้องถิ่น และการออกแบบเมืองและภูมิทัศน์ให้สามารถรองรับน้ำได้มากขึ้น
ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญของการสร้างภูมิคุ้มกันเชิงระบบ

ในเชิงนโยบายสาธารณะ การจัดสรรงบประมาณควรให้ความสำคัญกับ
การป้องกันและการลดความเสี่ยงล่วงหน้าในสัดส่วนที่เหมาะสมกับระดับภัยคุกคาม
มากกว่าการพึ่งพาการเยียวยาหลังเกิดความเสียหายเพียงอย่างเดียว พร้อมกันนี้
การกระจายอำนาจและการเสริมบทบาทขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชน
ในการจัดการความเสี่ยง ควรถูกมองเป็นการลงทุนด้านความมั่นคงของประเทศใน
ระยะยาว

นอกจากนี้ หลักความรับผิดชอบที่แตกต่างควรถูกนำมาประยุกต์ใช้ใน
การกำหนดบทบาทของภาคเศรษฐกิจที่มีส่วนในการปล่อยก๊าซเรือนกระจกใน
ระดับสูง เพื่อให้การรับมือกับวิกฤติภูมิอากาศไม่ตกอยู่บนบ่าของประชาชนและ
ธรรมชาติเพียงฝ่ายเดียว การเชื่อมโยงนโยบายการปรับตัวกับนโยบายพลังงาน
อุตสาหกรรม และการใช้ที่ดินอย่างเป็นระบบ จะช่วยลดความขัดแย้งเชิงนโยบาย
และเพิ่มประสิทธิภาพในการรับมือกับความเสี่ยงในภาพรวม

ท้ายที่สุด วิกฤติน้ำท่วมภาคใต้ครั้งนี้ควรถูกใช้เป็นจุดเริ่มต้นของการ
ทบทวนบทบาทของรัฐในโลกที่ภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จากรัฐที่ทำ
หน้าที่แก้ปัญหาเฉพาะหน้า ไปสู่รัฐที่ออกแบบอนาคตอย่างรอบคอบ เป็นธรรม
และสอดคล้องกับขีดจำกัดของธรรมชาติ หากประเทศไทยสามารถใช้บทเรียนนี้ใน
การปรับทิศทางนโยบายอย่างจริงจัง วิกฤติในวันนี้อาจกลายเป็นฐานสำคัญของการ
สร้างสังคมที่มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และลดความไม่เป็น
ธรรมที่สะสมมาอย่างยาวนานได้ในระยะยาว

เอกสารอ้างอิง

Germanwatch. (2021). Global Climate Risk Index 2021.

Germanwatch. (2025). Climate Risk Index 2025.

IPCC. (2022). AR6 Working Group II: Impacts, Adaptation and Vulnerability.

Milly, P. C. D., et al. (2008). Stationarity Is Dead: Whither Water Management? Science.

Oliver-Smith, A. (2016). Disaster Risk Reduction and Climate Change Adaptation.

World Weather Attribution. (2025). Extreme rainfall and climate change in Southeast Asia.

World Bank. (2023). Thailand Country Climate and Development Report.

การเคลื่อนไหวทางสังคม ด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และยุทธวิธีรณรงค์การโลกรวน : บทเรียนจากต่างประเทศ

สร้อยมาศ รุ่งมณี¹

ณัฐกานต์ อัครพงศ์พิศักดิ์²

การเคลื่อนไหวทางสังคมด้านสิ่งแวดล้อมระดับโลกเกิดขึ้นมาว่า ครึ่งศตวรรษ โดยทวีความเข้มข้นขึ้นเรื่อย ๆ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 2007 ที่รายงานฉบับที่ 4 ของคณะกรรมการระหว่างรัฐบาลว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (IPCC) ระบุอย่างชัดเจนว่าสภาวะโลกร้อนขึ้นเป็นเรื่องจริง อีกทั้งการเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิโลกนับตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 20 ส่วนใหญ่มักเป็นผลจากการปล่อยก๊าซเรือนกระจกโดยน้ำมือมนุษย์ การเคลื่อนไหวเหล่านี้มีความหลากหลาย ทั้งการเคลื่อนไหวคู่ขนานไปกับเวทีการประชุมภาคีกรอบอนุสัญญาสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (UNFCCC) หรือ COP และการเคลื่อนไหวของคนในภาคประชาสังคมที่เข้าไปมีบทบาทในเชิงการเมืองของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโดยวิธีการรวมกลุ่มรณรงค์ ประท้วง หรือผลักดันนโยบายตามช่องทาง

¹ อาจารย์วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

² อาจารย์สาขาวิชาเอกการเมืองการปกครอง วิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัย

ต่าง ๆ และได้เชื่อมโยงกิจกรรมของตนเข้ากับการเคลื่อนไหวด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศข้ามชาติ รวมถึงบางการเคลื่อนไหวทางสังคมเน้นย้ำมิติด้านความเป็นธรรมและการเมืองของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ โดยโต้แย้งว่าประเทศกำลังพัฒนา ประชากรที่มีรายได้น้อย และชนพื้นเมืองมักได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมากที่สุด

โครงการวิจัยนี้สำรวจตัวอย่างการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในระดับโลก เพื่อถอดบทเรียนเป็นแนวทางให้กับการเคลื่อนไหวทางสังคมด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในประเทศไทย ได้แก่ 1) ขบวนการป่าฝนโลก (the World Rainforest Movement: WRM) ซึ่งเป็นขบวนการที่เริ่มต้นในประเทศฝ่ายใต้โดยเคลื่อนไหวต่อเนื่องยาวนานกว่า 2 ทศวรรษ 2) ขบวนการวันศุกร์เพื่ออนาคต (Fridays for Future: FFF) เป็นขบวนการที่ริเริ่มโดยเยาวชนที่ประสบความสำเร็จสูงสุดในช่วงปี ค.ศ. 2016-2019 ที่สามารถระดมการเคลื่อนไหวบนท้องถนนของประชาชนทั่วโลกในประเด็นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ 3) ขบวนการขบถต่อต้านการสูญพันธุ์ (Extinction Rebellion: XR) เป็นขบวนการต่อสู้ที่เริ่มต้นช่วงปี ค.ศ. 2018 ที่เคลื่อนไหวแบบอารยะขัดขืน ทำทนายระบอบคณาธิปไตยและทุนนิยมเสรีนิยมใหม่ โดยในรายงานฉบับย่อนี้ ผู้เขียนได้ทบทวนความเป็นมาของแต่ละขบวนการ องค์ประกอบ รูปแบบ ยุทธวิธี ที่แตกต่างกัน ซึ่งทั้ง 3 ขบวนการข้างต้นจัดว่าเป็นขบวนการที่มีประสบความสำเร็จในแง่การเป็นที่รู้จัก การชิงพื้นที่สื่อมวลชน และความสามารถในการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายหรือการสร้างกลไกและกระบวนการใหม่ที่เชื่อมต่อเข้ากับระบบการเมือง

ขบวนการป่าฝนโลก (The World Rainforest Movement)

ปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าและการสูญเสียพื้นที่ป่าไม้เป็นปัญหาสำคัญของโลกมากกว่าห้าทศวรรษ สาเหตุประการหนึ่งมีที่มาจากการจัดการป่าไม้แบบแยกส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นการสงวนป่าไม้เพื่อการอนุรักษ์ และอีกส่วนมุ่งเน้นไปที่การใช้ป่าในเชิงอุตสาหกรรมและเกษตรกรรมอย่างเข้มข้น ส่งผลให้ชุมชนท้องถิ่นไม่สามารถเข้าถึงทรัพยากรได้

นับแต่ปลายทศวรรษ 1980 จึงเกิดการรวมตัวเครือข่ายการเคลื่อนไหวทางสังคมของนักสิ่งแวดล้อม นักเคลื่อนไหวระดับรากหญ้า และกลุ่ม NGOs ที่ต่อสู้ในประเด็นสิ่งแวดล้อมและสิทธิมนุษยชนของชนพื้นเมืองในลาตินอเมริกา แอฟริกา และเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ไม่เห็นด้วยกับการจัดการป่าไม้ในรูปแบบดังกล่าว ในนามขบวนการป่าฝนเขตร้อน (World Rainforest Movement: WRM) ซึ่งเคลื่อนไหวในรูปแบบการประท้วงนโยบายตามที่ประชุมสำคัญระดับโลกไปพร้อมกับการสนับสนุนการเคลื่อนไหวทางสังคมของชนพื้นเมืองทั่วโลกเกี่ยวกับสิทธิในทรัพยากร และเผยแพร่ปฏิญญาหลายฉบับที่วิพากษ์วิจารณ์ปัญหาการจัดการป่าที่ละเมิดสิทธิคนพื้นเมืองและผู้ที่พึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีพ

ความโดดเด่นของขบวนการ WRM ได้แก่ ความพยายามรื้อสร้างค่านิยม โดยเฉพาะความหมายของป่าผ่านการรณรงค์ จัดหมายข่าว และการประท้วงตามที่ประชุมองค์กรระหว่างประเทศในวาระเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรในระดับภูมิภาคและระดับโลก โดย WRM คัดค้านคำจำกัดความ “ป่า” ของ FAO ที่กำหนดว่า “ป่า หมายถึง พื้นที่มากกว่า 0.5 เฮกตาร์ โดยมีต้นไม้สูงกว่า 5 เมตรและเรือนยอดปกคลุมมากกว่า 10 เปอร์เซ็นต์ หรือมีต้นไม้ที่สามารถเติบโตถึง 5 เมตรได้ในพื้นที่ดังกล่าว”

WRM ได้เถียงว่าความหมายดังกล่าวละเลยมิติทางสังคม นิเวศวิทยา และวัฒนธรรมของป่า ป่าไม่ใช่แค่เพียงกลุ่มของต้นไม้ แต่รวมถึงระบบนิเวศที่ซับซ้อน ป่าประกอบด้วยพืช สัตว์ เชื้อรา และจุลินทรีย์สายพันธุ์ต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงกัน และยังเป็นที่อยู่อาศัยของชนพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่น ซึ่งมีความผูกพันทางวัฒนธรรม จิตวิญญาณ และเศรษฐกิจอย่างลึกซึ้ง ยิ่งไปกว่านั้น ชนพื้นเมืองในโลกนี้หลายกลุ่มมีแนวคิดเกี่ยวกับป่าที่ไม่ใช่เพียงการปกคลุมของต้นไม้ ความหลากหลายทางชีวภาพ หรือเป็นพื้นที่กักเก็บคาร์บอน แต่ป่าเป็นช่วงเวลาหนึ่งในวงจรการเปลี่ยนแปลงของผืนดิน จากทุ่งนาไปยังที่รกร้างกลายเป็นป่าแล้วหมุนไปเป็นทุ่งนาอีกครั้ง ผืนดินบางประเภท เช่น สู่สานอาจเป็นป่าฝัองศพ ในแง่ของการใช้ประโยชน์ในชุมชนหรือทางการเมืองมากกว่าที่จะเป็นสิ่งที่ถูกกำหนดโดยความหมายเชิงชีววิทยาในโลกตะวันตก (เช่น ที่ป่าถูกกำหนดในภาษาอังกฤษโบราณว่าหมายถึงแหล่งล่าสัตว์สำหรับส่งให้ชนชั้นสูงล่าสัตว์ ไม่ว่าจะเป็นต้นไม้หรือไม่ก็ตาม) ดังนั้น แทนที่ผู้เชี่ยวชาญ

ด้านสิ่งแวดล้อมจะตั้งคำถามว่า “ที่ดินตรงนี้เป็นป่าหรือไม่” อาจต้องถามด้วยว่า “เมื่อไรที่เป็นป่า (When)” หรือการถามว่าจะอนุรักษ์ป่าได้อย่างไร อาจต้องถามว่าชุมชนจะมีส่วนต่อสู่ปกป้องแนวทางการให้ความหมายป่าไม้ของตนเองรวมถึงวิถีชีวิตและการยังชีพได้อย่างไร

นอกเหนือจากปัญหาว่าอะไรคือ “ป่า” WRM ยังโต้แย้งว่าการที่ FAO และองค์กรนานาชาติให้ความหมายว่าป่าเป็นพื้นที่ที่มีต้นไม้ปกคลุมดังกล่าวทำให้สวนเกษตรขนาดใหญ่ที่ปลูกพืชพืชเชิงเดี่ยว เช่น ยูคาลิปตัสหรือยางพาราสามารถนับรวมว่าเป็นสิ่งที่เรียกว่า “ป่า” ได้ด้วย ทั้งที่เป็นสวนเกษตรเชิงอุตสาหกรรม เป็นพื้นที่ที่ใช้สารเคมี มักทำลายทรัพยากรดินและน้ำ และในหลายกรณียังเกิดขึ้นเพราะรัฐและภาคอุตสาหกรรมตัดไม้ทำลายป่าแล้วปลูกพืชดังกล่าวขึ้นทดแทน บางครั้งมีการพรางสิทธิในที่ดินของชาวนาและชนพื้นเมืองในซีกโลกใต้ WRM ปฏิเสธคำจำกัดความนี้โดยยืนยันว่าป่าเป็นระบบนิเวศที่มีชีวิตและมีความหลากหลายทางชีวภาพที่หล่อเลี้ยงชุมชนท้องถิ่น ชนพื้นเมือง และสายพันธุ์ต่าง ๆ มากมายไม่สามารถแทนที่ด้วยการปลูกพืชเชิงเดี่ยวได้ในหลายกรณีเป็นหนึ่งในปัจจัยสำคัญทั้งทางตรงและทางอ้อมของการทำลายป่า

นับจากปี ค.ศ. 2005 เป็นต้นมา โครงการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกอันเนื่องจากการทำลายป่าและความเสื่อมโทรมของป่า (Reducing Emission from Deforestation and Forest Degradation: REDD และ REDD+) กลายเป็นกลไกนโยบายป่าไม้ระหว่างประเทศที่มีอิทธิพลไปทั่วโลก เนื่องจากกลไกดังกล่าวใช้ความหมายของป่าตามที่ FAO กำหนดให้สวนปลูกพืชเชิงเดี่ยวของพันธุ์ไม้ที่เติบโตเร็ว เช่น ยูคาลิปตัส สน ยาง หรืออะคาเซียว่า “ป่า” และด้วยคำจำกัดความของป่านั้นกำหนดโดยจำนวน ความสูง และเรือนยอดของต้นไม้ในพื้นที่เท่านั้น ทำให้การขยายพื้นที่ปลูกพืชเชิงเดี่ยวเชิงอุตสาหกรรมมีสิทธิ์ได้รับเงินทุนสนับสนุนสำหรับการ “ปลูกป่าทดแทน” และ “ฟื้นฟูป่า” ทำให้ WRM เคลื่อนไหวต่อต้านและวิพากษ์วิจารณ์โครงการ REDD/REDD+ มาโดยตลอดว่าเป็นเพียงกลไกชดเชยตลาดคาร์บอนที่ไม่ได้ช่วยรักษาป่าอย่างแท้จริง แต่กลับทำให้ภาพลักษณ์ของบริษัทต่าง ๆ ที่ควรรับผิดชอบต่อการปล่อยมลพิษในระดับมหาศาลกลับมาดูดีขึ้น

ทิศทางของขบวนการ WRM ในปัจจุบันคือการเข้าไปร่วมเสริมสร้างความแข็งแกร่งของชุมชนในการต่อต้านกิจกรรมหรือธุรกิจเป้าหมาย ที่ยึดเอาทรัพยากรของชุมชนไปหรือทำลายที่ดินของชุมชน และในวาระ 20 ปี ของ WRM เมื่อปี ค.ศ. 2020 WRM มีการทบทวนยุทธศาสตร์จากเดิมที่ขบวนการเน้นสื่อสารกับผู้กำหนดนโยบาย พวกเขามุ่งสื่อสารกับนักเคลื่อนไหวรากหญ้า โดยด้านหนึ่งคือการเสนอแนวทางให้นักเคลื่อนไหวเหล่านั้นนำไปใช้ในการทำความเข้าใจป่าไม้ ภัยที่คุกคามป่าไม้ และวิธีการในการเคลื่อนไหวเพื่อปกป้องป่าไม้ บนพื้นฐานของความเป็นจริงทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับประเทศ และระดับโลก ในเวทีที่จัดโดยรัฐ ภาครัฐกิจ หรือองค์กรระหว่างประเทศที่มีนโยบายหรือวิถีปฏิบัติในทิศทางที่ตรงกันข้ามกับข้อเรียกร้องของขบวนการ แทนที่จะใช้วิธีดั้งเดิมคือการวิพากษ์หรือการขอให้เติมข้อความในเชิงวิพากษ์ลงไปในเอกสารนโยบาย

WRM ต้องประเมินความแข็งแกร่งและเป้าหมาย/ทิศทางของเหล่าผู้ที่มีอำนาจอย่างแท้จริงซึ่งสามารถกำหนดว่าผลจากเวทีเหล่านั้นจะถูกนำไปใช้อย่างไรบ้าง และหากประเมินแล้วเวทีเหล่านั้นกลับเป็นเพียงพื้นที่เจรจาที่เอนเอียงเอื้อประโยชน์ต่อภาครัฐกิจและรัฐ (เช่น เป็นเวทีที่ภาครัฐกิจและรัฐให้สัญญาณมปากหรือเอื้อให้ภาครัฐกิจและรัฐเพียงแค่เติมประเด็นเล็ก ๆ น้อย ๆ ลงไปในการดำเนินงาน “เพื่อสิ่งแวดล้อม” ของพวกเขาแตกต่างกับการเดินหน้าโครงการหรือธุรกิจที่ส่งเสริมให้เกิดการทำลายป่าหรือลดรอนสิทธิชาวบ้านต่อไป เป็นต้น) การปฏิเสธที่จะเข้าร่วมเวที ก็จะถือเป็นหนึ่งในกลยุทธ์ที่แสดงถึงความแข็งแกร่งของขบวนการ WRM ได้เช่นกัน ในทางกลับกัน หากขบวนการประเมินรายกรณีแล้วพบว่า การเข้าร่วมเวทีจะช่วยสร้างแรงกดดันต่อผู้มีอำนาจในท้องถิ่นให้ต้องหันมาปกป้องสิทธิของชุมชน หรือช่วยให้คนในท้องถิ่นที่ได้รับความเดือดร้อนได้ช่องทางใหม่ ๆ ในการผลักดันข้อเรียกร้องของพวกเขา การเข้าร่วมเวทีก็ถือเป็นกลยุทธ์ที่น่าสนใจ

‘วันศุกร์เพื่ออนาคต’ (Fridays for Future)

วันที่ 20 สิงหาคม ค.ศ. 2561 เกรียตา ทุนแบร์ย ซึ่งในขณะนั้นอายุ 15 ปี เริ่มการขบถโดยการไม่ไปโรงเรียน แต่ไปนั่งประท้วงที่รัฐสภาสวีเดนพร้อมกับป้าย “Skolstrejk för klimatet (หยุดเรียนเพื่อสภาพอากาศ)” ภาพของเธอกลายเป็นข่าวดัง และข้อความบนป้ายถูกนำไปแปลต่อเนื่องไปอีกหลายสิบภาษา

ความสนใจของเกรียตาต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมเริ่มตั้งแต่อายุ 8 ขวบ เมื่อเธอได้เรียนรู้เรื่องการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศเป็นครั้งแรก โดยเธอให้สัมภาษณ์ว่า เธอไม่อาจ “ปล่อยวางได้” เมื่อได้เห็นภาพขยะพลาสติกในมหาสมุทร หรือหมีขั้วโลกที่อดอาหาร จนก่อให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองจะมีอนาคตหรือไม่ เกรียตาจึงเกิดความคิดว่า จะต้องทำให้ผู้คนตระหนักถึงความเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศโลก และเรียกร้องให้รัฐบาลสวีเดนใช้มาตรการที่เข้มข้นขึ้นในการทำตามข้อตกลงปารีส เธอใช้วิธีออกไปนั่งประท้วงในวันแรกของภาคเรียนใหม่และเป็นช่วงกลางของการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งทั่วไปในสวีเดน เธอตั้งใจจะประท้วงสามสัปดาห์จนถึงวันศุกร์ที่ 7 กันยายน 2018 ซึ่งเป็นวันสิ้นสุดการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้งทั่วไป แต่เมื่อภาพของเธอปรากฏในข่าว ผู้คนก็เริ่มเข้ามาร่วมประท้วงกับเธอ หลังการเลือกตั้ง เกรียตาจึงตัดสินใจหยุดเรียนเพื่อไปประท้วงทุกวันศุกร์ การหยุดเรียนเพื่อประท้วงของเธอเป็นแรงบันดาลใจให้เยาวชนทั่วโลกที่ร่วมเรียกร้องการแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างเป็นรูปธรรมภายใต้ชื่อแคมเปญ Fridays for Future (FFF) เจ็ดเดือนหลังจากการประท้วงครั้งแรกของเกรียตา ในวันศุกร์ที่ 15 มีนาคม ค.ศ. 2019 การประท้วงได้ขยายตัวจนครอบคลุมผู้คนมากกว่า 1.4 ล้านคน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเยาวชน ในกว่า 2,000 เมืองใน 125 ประเทศทั่วโลก และเกรียตาเองก็เดินทางเพื่อเข้าร่วมประท้วงในสหรัฐฯ และร่วมการประชุมสุดยอดด้านสภาพอากาศของสหประชาชาติเพื่อเรียกร้องให้รัฐบาลดำเนินการตามแผนงานต่าง ๆ

หลังจากนั้น ในวันศุกร์ที่ 20 กันยายน ค.ศ. 2019 ก่อนที่การประชุมระดับผู้นำว่าด้วยการดำเนินการด้านสภาพภูมิอากาศ (UN Climate Action Summit) ที่สำนักงานใหญ่องค์การสหประชาชาติ นครนิวยอร์กจะเริ่มขึ้น ผู้คนมากกว่า 4 ล้านคนเข้าร่วมการประท้วงใน 163 ประเทศ และยังคงให้เกิดเครือข่ายนักเคลื่อนไหว ซึ่งส่วนใหญ่มีอายุต่ำกว่า 25 ปี และเป็นผู้ที่ออกมาเดินขบวนบนท้องถนนเป็นครั้งแรกอย่างสมัครงใจ ด้วยเห็นร่วมกันว่า คนรุ่นใหม่ในฐานะต้องใช้ชีวิตบนโลกนี้ไปอีกนาน ควรได้รับการส่งต่อสภาพภูมิอากาศที่ดีกว่านี้เพื่อให้รัฐบาลทั่วโลกหันมาใส่ใจและแก้ปัญหาโลกร้อนอย่างจริงจัง แคมเปญดังกล่าวดำเนินต่อไปจนถึงวันศุกร์ที่ 27 กันยายน โดยมีผู้เข้าร่วมมากกว่า 7.6 ล้านคนใน 185 ประเทศ นับเป็นกิจกรรมร่วมกันที่ใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์โลกจนถึงปัจจุบัน

การออกมาประท้วงของเกรียตาและการยึดครองพื้นที่สื่อก่อให้เกิดกระแสในหมู่เยาวชน “หยุดเรียนไปเคลื่อนไหวเรื่องสภาพภูมิอากาศ (School Strike for the Climate Movement)” เกิดขึ้นทั่วโลก ความรู้ด้านเทคโนโลยีของเยาวชนนักเคลื่อนไหวโดยเฉพาะการใช้โซเชียลมีเดียต่าง ๆ เป็นวิธีการสื่อสารโดยตรงกับสาธารณชนที่แตกต่างกับสื่อดั้งเดิมอย่างวิทยุหรือโทรทัศน์ก่อให้เกิดความสนใจและนำไปสู่การเข้าร่วมชุมนุมของสาธารณชนอย่างกว้างขวาง อย่างไรก็ตาม การระบาดใหญ่ของ COVID-19 เป็นข้อจำกัดของการเคลื่อนไหวบนท้องถนน แต่ไม่ได้เป็นข้อจำกัดของ FFF ซึ่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการประท้วงสู่แพลตฟอร์มออนไลน์ มีกิจกรรมต่าง ๆ มากมาย เช่น การอภิปรายกลุ่ม ซึ่งจัดขึ้นทางออนไลน์ และใช้วิธีการนัดหยุดเรียนของชั้นเรียนออนไลน์ กลุ่ม FFF เชื่อมโยงวิกฤติโรคระบาดเข้ากับประเด็นโลกรวน เช่น มีการโพสต์ข้อความลงในโซเชียลมีเดีย เช่น “วิกฤตสภาพอากาศและระบบนิเวศเป็นวิกฤตครั้งใหญ่ที่สุดที่มนุษยชาติเคยเผชิญมา” หรือ “หากไม่มีวิกฤตสภาพอากาศ COVID จะเป็นสิ่งที่เรากลัวมากที่สุด แต่เนื่องจากมีวิกฤตสภาพอากาศนี้คือวิกฤตที่ยิ่งใหญ่ที่สุด” FFF ส่งสาส์นถึงผู้ติดตามอยู่เสมอว่าการเคลื่อนไหวยังคงอยู่แม้จะมีการระบาดของโควิด-19 แต่กระนั้น หนึ่งปีหลังการระบาดของโควิด-19 วันที่ 19 มีนาคม ค.ศ. 2021 การหยุดงานประท้วงเรื่องสภาพอากาศกลับมามีการรวมตัวอีกครั้งในหลายร้อยสถานที่ทั่วโลก แต่ขนาดของการรวมประท้วงน้อยลงมากเมื่อเทียบกับปีก่อน ๆ โรคระบาดและสงครามของรัสเซียกับยูเครนได้เปลี่ยนภูมิทัศน์ทางการเมืองรวมถึงเข้ายึดพื้นที่สื่อและความสนใจแทนที่ขบวนการ FFF

ปี ค.ศ. 2023 ผู้นำเยาวชนอย่างเกรียตาเรียนจบชั้นมัธยมและออกมาเคลื่อนไหวครั้งสุดท้ายในฐานะนักเรียน เธอยืนยันว่าเธอยังจะเคลื่อนไหวในประเด็นสิ่งแวดล้อมต่อไปในฐานะผู้ใหญ่ ทำให้กลยุทธ์การประท้วงของเธอมิทั้งการชุมนุมโดยสันติและการฝ่าฝืนกฎหมาย เช่น การฝ่าฝืนคำสั่งการสลายการชุมนุม ซึ่งส่งผลให้มีการจับกุม เช่น ในการเดินขบวนร่วมกับขบวนการ Extinction Rebellion (XR)ต่อต้านการอุดหนุนเชื้อเพลิงฟอสซิลที่กรุงเฮก เนเธอร์แลนด์ เพื่อประณามการยกเว้นภาษีของรัฐบาลเนเธอร์แลนด์สำหรับบริษัทที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมเชื้อเพลิงฟอสซิล รวมถึงบริษัทน้ำมัน Shell และสายการบิน KLM และเมื่อเดือนกันยายนปี ค.ศ. 2024 ที่ผ่านมา เกรียตายังร่วมประท้วงสนับสนุนชาวปาเลสไตน์ในกรุงสตอกโฮล์มและเรียกร้องให้อิสราเอลยุติการฆ่าล้างเผ่าพันธุ์

ในขณะเดียวกัน แม้ว่าเกรียตจะเริ่มก้าวไปสู่การประท้วงในแบบผู้ใหญ่แล้ว แต่สิ่งที่เธอรึเริ่มและสร้างแรงบันดาลใจไว้มักอยู่ กลุ่ม FFF ทัวโลกยังคงเคลื่อนไหวและเชื่อมโยงประเด็นการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศโลกเข้ากับประเด็นความยุติธรรมอื่น ๆ โดยเฉพาะข้อขัดแย้งระหว่างประเทศอุตสาหกรรมบางประเทศที่สนับสนุนและได้รับประโยชน์จากการก่อให้เกิดวิกฤตสภาพภูมิอากาศจากการเผาไหม้เชื้อเพลิงฟอสซิล และผู้ที่ได้รับผลกระทบที่มักจะอยู่ในประเทศกำลังพัฒนาและเป็นผู้เปราะบางจากวิกฤตดังกล่าว ซึ่งในบริบทของ FFF นี่คือการไม่เท่าเทียมกันระหว่างรุ่น โดยคนรุ่นเก่ามีส่วนก่อให้เกิดปัญหามากกว่าแต่เยาวชนจะต้องเผชิญกับผลกระทบดังกล่าวอย่างยุติธรรม และเป็นประเด็นที่ต้องเคลื่อนไหวต่อไป โดยต้องมุ่งสร้างแรงบันดาลใจให้เยาวชนและนักเคลื่อนไหวทั่วโลกให้ร่วมมือกันเรียกร้องให้มีการดำเนินการด้านสภาพภูมิอากาศอย่างเร่งด่วน

ขบวนการ “ขบถต่อต้านการสูญพันธุ์” (Extinction Rebellion)

การชุมนุมประท้วงของขบวนการด้านโลกรวนที่แคนนิ่งทาวน์ สถานีเปลี่ยนเส้นทางหลักในกรุงลอนดอนซึ่งเชื่อมโยงรถไฟใต้ดิน รถไฟรางเบา DLR และรถประจำทาง เมื่อเดือนตุลาคม ค.ศ. 2019 ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์อย่างกว้างขวาง ผู้ประท้วงใช้การยึดส่วนใดส่วนหนึ่งของร่างกายติดกับรถไฟใต้ดินเพื่อขัดขวางการเดินทาง ผู้สัญจรที่หัวเสียอย่างเห็นได้ชัดลากพวกเขาออกจากรถไฟใต้ดินเพื่อขัง ผลัก ทบตี เตะเข้าที่ตัวและศีรษะ วังไล์ และตะโกนด่าทอ ในขณะที่ตำรวจพยายามที่จะเข้าระงับเหตุอย่างทุลักทุเล

ในบรรดาเสียงวิพากษ์วิจารณ์ ที่รุนแรงที่สุดก็คือ ผู้ชุมนุมผีนจะใช้วิธีที่ “สุดโต่ง” นี้ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าเมื่อการเดินทางในชั่วโมงเร่งด่วนเป็นอัมพาต คนจำนวนมากจะขุ่นเคือง เนื่องจากพวกเขาถูกขัดขวางไม่ให้ไปทำงานหาเลี้ยงปากท้องหรือไปทำสิ่งจำเป็นในชีวิตประจำวัน ดังเสียงตะโกนด่าทอในวันนั้น

“ฉันเองก็ต้องไปทำงานเหมือนกัน ฉันมีลูกหลายคนต้องเลี้ยง!”

ผู้ชุมนุมในวันนั้นเป็นใคร เหตุใดจึงเลือกใช้วิธีดังกล่าว และพวกเขาทำให้เราเห็นปัญหาในการเคลื่อนไหวของขบวนการต่อต้านโลกรวนอย่างไร

ผู้ชุมนุมที่แคนาดาเป็นสมาชิกของขบวนการ “ขบถต่อต้านการสูญพันธุ์” (Extinction Rebellion) หรือที่มักถูกเรียกย่อ ๆ ว่า XR ขบวนการนี้มีเป้าหมายหยุดยั้ง “การสูญพันธุ์ครั้งที่ 6” ซึ่งหมายถึงการสูญพันธุ์ของชีวิตบนโลกที่กำลังคืบคลานเข้ามาในอัตราเร่ง และเมื่อเปรียบเทียบกับครั้งก่อนหน้านี้ จะถือเป็นครั้งแรกที่เกิดขึ้นจากน้ำมือมนุษย์ สำหรับขบวนการ XR การจะหลีกเลี่ยงหายนะภัยนี้ได้ต้องเริ่มจากการลงมือหยุดยั้งการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศแบบสุดขั้ว หรือที่เรียกกันว่าปัญหาโลกรวนในทันที

นับตั้งแต่ถูกก่อตั้งขึ้นในปี ค.ศ. 2018 ขบวนการดึงดูดความสนใจจากสาธารณชนอย่างต่อเนื่อง ในเดือนเมษายน ค.ศ. 2019 ขบวนการ XR สามารถระดมคนมาร่วมชุมนุมในกรุงลอนดอนได้หลายหมื่นคน และได้รับแรงสนับสนุนจากกลุ่มในท้องถิ่นต่าง ๆ ใน 33 ประเทศทั่วโลก ขบวนการ XR ยังประสบความสำเร็จไม่น้อยในแง่ของการผลักดันข้อเรียกร้อง เห็นได้จากที่รัฐบาลบางประเทศ เช่น อังกฤษ ตอบสนองด้วยการกำหนดเป้าหมายคาร์บอนสุทธิเป็นศูนย์ไว้ในกฎหมาย อีกทั้งยังเตรียมการเพื่อให้เกิด “สมัชชาพลเมือง” ตามข้อเรียกร้องของขบวนการ

ข้อเรียกร้องหลักของขบวนการ XR มีเพียง 3 ข้อ ได้แก่ การพูดความจริงเกี่ยวกับความฉุกเฉินของปัญหาการสูญพันธุ์ครั้งที่ 6 (เช่น การประกาศภาวะฉุกเฉินทางสภาพภูมิอากาศ เป็นต้น) การที่สื่อ รัฐบาล รวมถึงทุกคนลงมือแก้ไขปัญหหรือบรรเทาสถานการณ์ (เช่น การที่รัฐให้คำมั่นสัญญาตามกฎหมายและกำหนดกรอบเวลาในการลดการปล่อยคาร์บอนสุทธิให้เป็นศูนย์ เป็นต้น) และการตั้งสมัชชาพลเมืองให้มีอำนาจตัดสินใจเกี่ยวกับการดำเนินการและตรวจสอบการแก้ไขปัญหหรือบรรเทาสถานการณ์นั้น

จะเห็นว่าแม้มีจำนวนน้อยข้อ แต่ข้อเรียกร้องแต่ละข้อต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงแบบซุตราถอนโคน กล่าวคือการเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมการบริโภคทั้งหมด และดังนั้นขบวนการจึงพยายามออกแบบการเคลื่อนไหวในแบบที่เชื่อว่าจะสร้างความตระหนกอย่างฉับพลันและสร้างแรงกดดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือกฎหมายในทันที

ความเคลื่อนไหวของขบวนการ XR จึงเกิดขึ้นในรูปแบบต่าง ๆ เช่น การปิดกั้นพื้นที่สาธารณะและจัดให้พื้นที่เหล่านั้นเป็นงานเทศกาลที่มีสีสัน เพื่อดึงดูด

ให้คนที่ผ่านไปผ่านมาเข้าร่วมกิจกรรมซึ่งมุ่งเสนอทางเลือกที่แตกต่างด้านวัฒนธรรม สำหรับการขัดขวางการเดินทางที่สถานีแคนนิงทาวน์นั้น กลุ่มผู้ประท้วงให้เหตุผลว่า การขัดขวางชีวิตปกติทำให้คนตระหนักถึงความร้ายแรงของปัญหา เป็นการกระตุกเตือนให้พวกเขาเห็นว่าหากสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลงจนการเดินทางในชีวิตประจำวันเป็นไปไม่ได้ พวกเขาจะต้องลำบากเพียงไร

ทว่า การกระตุกเตือนนี้ก็กลับทำให้ขบวนการ XR ถูกตีตราว่าเป็น ขบวนการของ “ชนชั้นกลางที่มั่งมี” และ “สุดโต่ง” ไม่เพียงคนทั่วไปเท่านั้น นักเคลื่อนไหวและขบวนการทางสังคมอื่น ๆ เริ่มกังขาว่า XR มีวิธีคิดและยุทธวิธี แบบชนชั้นกลางที่ไม่ได้สนใจคนที่ไร้อำนาจ ยากไร้ และเป็นชายขอบ นอกจากจะ วิชาการยุทธวิธีการขัดขวางการขนส่งสาธารณะ พวกเขายังวิจารณ์ยุทธวิธี “จงใจ ให้จับกุม” และคำประกาศของขบวนการที่ว่า “XR ไม่ใช่ขบวนการฝ่ายซ้าย” ด้วยการ “จงใจให้จับกุม” คือการระดมผู้คนจำนวนมากมาเข้าร่วมการชุมนุมที่ฝ่าฝืน กฎหมายแต่เป็นไปอย่างสันติ โดยมีเป้าหมายคือยอมให้ตำรวจจับกุม ขบวนการ XR มองว่าการที่ผู้ชุมนุมเรือนพันยอมให้จับกุมคุมขัง นอกจากจะทำให้คนทั่วไป รวมถึงเจ้าหน้าที่รัฐเห็นอกเห็นใจแล้ว ยังเป็นการกดดันรัฐบาลให้ยอมทำตาม ข้อเรียกร้องด้วย

ยุทธวิธี “จงใจให้จับกุม” นี้จะได้ผล เมื่อสภาผู้แทนราษฎรอังกฤษยอม ประกาศภาวะฉุกเฉินทางด้านสิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศ คล้อยหลังการชุมนุม ในเดือนเมษายน ค.ศ. 2019 ไปไม่นาน ทว่า มันกลับถูกนักเคลื่อนไหวและขบวนการ อื่น ๆ วิจารณ์ว่า ทำให้คนไร้อำนาจ ยากไร้ ชายขอบโดยเฉพาะคนผิวสี ที่ปกติก็เสี่ยง ต่อการถูกจับกุมและยึดข้อหาอยู่แล้วต้องเสี่ยงมากขึ้น และสุดท้ายพวกเขาเหล่านั้น ก็ตัดสินใจว่าขบวนการ XR ไม่ใช่ที่ทางของตัวเอง

เมื่อรวมเข้ากับการที่แกนนำในขบวนการ XR หลายคนเคยประกาศว่า “ไม่ใช่ขบวนการฝ่ายซ้าย” ก็ยิ่งทำให้ขบวนการถูกมองว่าเป็นพวกชนชั้นกลางผิวขาว ที่มั่งมี ทั้ง ๆ ที่โดยข้อเท็จจริงแล้ว แกนนำในขบวนการหลายคนมีภูมิหลังมาจาก ครอบครัวแรงงานและมาจากหลากหลายชาติพันธุ์ อีกทั้งขบวนการ XR ไม่ใช่ ขบวนการเดียวที่มีสมาชิกส่วนใหญ่เป็นคนชนชั้นกลางผิวขาว ขบวนการสิ่งแวดล้อม ทั่วโลกก็มีสัดส่วนสมาชิกลักษณะนี้เช่นกัน

เรียกได้ว่า การที่ขบวนการ XR เลือกสื่อสารว่าพวกตนไม่ได้เป็นแนวร่วมทางการเมืองไม่ว่าของฝ่ายซ้ายหรือฝ่ายขวา ทำให้ข้อเท็จจริงข้างต้นไร้ความหมาย เมื่อรวมเข้ากับการที่ขบวนการไม่ได้เน้นเรื่องความเท่าเทียม ไม่ว่าจะเป็นในด้านผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ การปรับเปลี่ยนวิถีชีวิต หรือ การได้รับการชดเชย XR จึงถูกขบวนการอื่น ๆ มองว่า ไม่จริงใจที่จะทำให้เกิดความยุติธรรมต่อแรงงาน คนยากไร้ กลุ่มชาติพันธุ์ และกลุ่มประเทศกำลังพัฒนา

กล่าวได้ว่า หลังการก่อตั้งได้เพียง 2 ปี ขบวนการ XR ก็ประสบภาวะถดถอยฉับพลันโดยสาเหตุสำคัญมาจากการเลือกใช้วิธีที่ถูกมองว่ากีดกันคนบางกลุ่มออกไป นอกจากนั้นแกนนำบางส่วนของขบวนการยังหันไปใช้วิธีที่ถูกวิจารณ์ว่าสุดโต่ง เช่น การทุบทำลายหน้าต่างของอาคารหน่วยงานรัฐ ในขณะที่เสียงวิพากษ์วิจารณ์จากภายนอกยังดังอยู่อย่างต่อเนื่อง เสียงเรียกร้องภายในขบวนการให้ทบทวนแนวทางของตนเองก็ทวีความเข้มข้นขึ้น

ขบวนการ XR เริ่มทบทวนตนเองในหลายประเด็น เช่น ตั้งคำถามต่อข้อสรุปที่ว่าขบวนการประสบความสำเร็จในด้านการสร้างความตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ข้อสรุปนี้ถูกโต้แย้งว่า วิธีที่ขบวนการใช้สามารถสร้างความตระหนักได้เฉพาะกับคนในประเทศพัฒนาแล้วบางกลุ่มหรือไม่ จะทำอะไรหากวิธีการที่ใช้หรือข้อเรียกร้องของขบวนการ ไม่ได้ช่วยกันกับ “ปากท้อง” ของคนยากไร้

ขบวนการจะสร้างแนวร่วมที่เข้มแข็งได้อย่างไร หากยังไม่สามารถสลัดภาพความเป็น “ขบวนการชนชั้นกลาง” ออกไปได้ และจะอย่างไรจึงจะไม่ถูกผู้มีอำนาจฝ่ายตรงข้าม ไม่ว่าจะเป็นพรรคการเมืองใหญ่ กลุ่มทุนธุรกิจ หรือ ขบวนการฝ่ายต่อต้าน หยิบเอาข้อกังขาเรื่อง “ความสุดโต่ง” ไปขยายความให้บานปลายกลายเป็นผลในด้านลบต่อขบวนการ

การทบทวนตนเองจากคำถามเหล่านี้ทำให้ในปี ค.ศ. 2023 ขบวนการ XR ปรับทิศทางการเคลื่อนไหวมาเป็นยุทธศาสตร์ “ทุกคนมาแล้ว” (Here comes everyone) โดยมีเป้าหมายคือบอกต่อตนเองและสังคมว่า XR ไม่ได้เป็นขบวนการของคนมั่งมีที่สุดโต่งแต่ันับรวมทุกคน โดยที่ไม่ทิ้งหลักการสำคัญคือเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงอย่างซื่อตรงถกเถียงกัน

นั่นทำให้ขบวนการ XR ก้าวเข้าสู่ทิศทางในปัจจุบัน นั่นคือไม่ละเลยปัญหาความยุติธรรมทางสังคมแต่ไม่ได้มุ่งกีดกันคนที่ร่ำรวยหรือคนที่มั่งคั่งจากการเข้ามาเป็นแนวร่วม ใช้วิธีขัดขวางธุรกิจที่ก่อปัญหาโลกรวนโดยตรงแทนที่จะไปขัดขวางชีวิตปกติของผู้คน และเปิดให้กลุ่มที่เป็นหุ้นส่วนของขบวนการในท้องถิ่นทั่วโลกเลือกวิธีการเคลื่อนไหวด้วยตัวเอง นี่คือการก้าวใหม่ของขบวนการ XR ที่กำลังพยายามสลัดภาพ “ขบวนการของคนมั่งมีที่สุดโต่ง” ซึ่งเคยเป็นจุดอ่อนสำคัญ

คู่มือยุทธวิธีของขบวนการโลกรวน: บทเรียนจากต่างประเทศ

การศึกษาเกี่ยวกับยุทธวิธีของขบวนการ World Rainforest Movement (WRM) ขบวนการ Extinction Rebellion (XR) และ ขบวนการ Fridays for Future (FFF) มีประเด็นที่ขบวนการทางสังคมด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของไทยอาจใช้เป็นแนวทางในการพัฒนายุทธวิธีในอนาคต ได้แก่ ยุทธวิธีที่ขบวนการทั้งสามขบวนการข้างต้นใช้แล้วประสบความสำเร็จ ยุทธวิธีที่ใช้แล้วล้มเหลว และยุทธวิธีที่ให้ผลก้ำกึ่งระหว่างความสำเร็จและความล้มเหลว

ยุทธวิธีที่ประสบความสำเร็จ

สื่อสารแบบ FFF และ XR

เมื่อมองจากภายนอก จุดขายของขบวนการ FFF คือการมีไอคอนเชิงสัญลักษณ์ เช่น เกรียนดา ทูนแบร์รี่ หรือลูชา นอยบาวเออร์ อย่างไรก็ตาม เงื่อนไขที่ทำให้ขบวนการ FFF สามารถดึงดูดผู้คนให้เข้ามาร่วมเคลื่อนไหว มีมากกว่าการมีบุคคลระดับแม่เหล็ก งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่า เรื่องที่อาจดูไม่สำคัญเช่น ชื่อของขบวนการ กลับส่งผลเป็นอย่างมากต่อการดึงดูดผู้คน ดังจะเห็นได้ว่าชื่อขบวนการ “วันศุกร์เพื่ออนาคต” (Fridays for Future) นั้นมีความหมายในเชิงบวก เข้าใจง่าย ตรงไปตรงมา อีกทั้งยังเหมาะสมกับการระดมเยาวชนมาเข้าร่วมขบวนการเนื่องจากสามารถพัฒนาเป็นคำย่อที่ง่ายและสะดวกต่อการใช้แฮชแท็กในการใช้โซเชียลมีเดีย ในขณะที่ขบวนการ XR เน้นยุทธวิธีสร้างพื้นที่ในสื่อสำนักใหญ่ ๆ เช่น สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดต่อเนื่องกับนักข่าว (เช่น กับนักข่าวของ The Guardian) หรือชุมนุมกดดันนอกอาคารของสำนักข่าว BBC เป็นต้น ขบวนการ FFF ใช้สื่อสังคม

ออนไลน์ (social media) อย่างจริงจังในการระดมผู้เข้าร่วมชุมนุมเคลื่อนไหว ยุทธวิธีของขบวนการ FFF ได้แก่ การใช้สื่อสังคมออนไลน์ในการสร้างความเป็น ชุมชนของกลุ่ม และเนื่องจากมีภาพลักษณ์เป็นขบวนการเยาวชน FFF พยายาม สื่อสารกับสมาชิกวัยต่าง ๆ ทั้งผู้ปกครองของเยาวชนและครู ทำให้ผู้ที่ไม่ใช่เยาวชน รู้สึกรู้ว่าไม่ว่าใครก็มีส่วนร่วมในขบวนการได้ เพราะการแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศเป็นเรื่องเร่งด่วนและจับต้องได้ อีกทั้งเมื่อสถานการณ์เปลี่ยนแปลง และกลายเป็นข้อจำกัด (เช่น เกิดการระบาดของโควิด-19 ที่ทำให้ผู้คนไม่สามารถ รวมกลุ่มหรือชุมนุมตามสถานที่ต่าง ๆ ได้ เป็นต้น) การใช้สื่อสังคมออนไลน์ก็ทำให้ ขบวนการสามารถปรับตัวอย่างยืดหยุ่นเพื่อให้เคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่องได้ ในส่วน ของกลวิธีสร้างแรงจูงใจให้ผู้สนใจมาร่วมเคลื่อนไหวกับขบวนการ FFF อาศัยอารมณ์ขัน และภาพในการกระตุ้นความรู้สึกอย่างต่อเนื่อง

การรวบรวมและรักษาผู้เข้าร่วมขบวนการแบบ XR

จุดเด่นประการหนึ่งของ XR คือการนำยุทธวิธีที่เคยได้ผลมาแล้วมาลอง ผิดลองถูก หนึ่งในนั้นคือ การอาศัยการสร้างกลุ่ม (group building) มารวบรวม สมาชิก ในการสร้างกลุ่ม ขบวนการ XR มองว่าฐานของขบวนการควรเป็นกลุ่ม คนที่อยู่ใน “ย่านเดียวกัน” แต่แทนที่จะเป็นย่านที่พักอาศัย (neighbourhood) ขบวนการได้หันไปสร้างกลุ่มในสถานที่ที่คนในรุ่นปัจจุบันใช้เวลาพบปะมีปฏิสัมพันธ์ กัน ได้แก่ สถานที่ทำงาน สถานที่ปฏิบัติกิจทางศาสนา และสถานที่ที่คนไปใช้เวลา ว่าง ขบวนการ XR ได้แนวคิดสร้างกลุ่มเพื่อระดมสมาชิกโดยดูตัวอย่างความสำเร็จ ของขบวนการต่อต้าน poll tax ในอังกฤษ ในปี ค.ศ. 1990 และเพื่อสร้างความ รู้สึกสบายใจให้กับผู้สนใจเข้าร่วมขบวนการ XR ได้ดัดแปลง โดยเปิดทางเลือกให้ ผู้สนใจเข้าร่วมเลือกว่าจะแสดงออกเพื่อต่อต้านอย่างไร เช่น บางคนที่ไม่ต้องการเข้า ร่วมชุมนุม อาจเลือกเขียนหนังสือร้องเรียนหรือจดหมายถ้อยทอดความคิดความเห็น แทนได้

ยุทธวิธีนี้ถือว่าเป็นยุทธวิธีที่เข้าใจจิตวิทยาพื้นฐานของคนที่ว่า คนมักจะ ทำในสิ่งที่พวกเขาเชื่อ ดังนั้น หากขบวนการเลือกใช้แนวทางที่เบี่ยงเบนไปจากมุมมอง ของพวกเขาแม้เพียงเล็กน้อย พวกเขาก็พร้อมที่จะถอนตัวจากขบวนการ การ สร้างกลุ่มเพื่อใช้เป็นฐานให้ผู้สนใจมาเลือกวิธีการแสดงออก จึงถือว่าเข้าใจจิตคิดของ

คนและทำให้ขบวนการมีความยืดหยุ่น นอกจากนั้น ผู้คนในกลุ่มจะเรียนรู้จากการเลือกวิธีใดสามารถนำไปสู่ความสำเร็จ ก่อนจะนำมาพัฒนาเป็นยุทธวิธีหลักของกลุ่มตนเอง ในวันที่มีการชุมนุมประท้วง กลุ่มยังสามารถถูกดัดแปลงให้เป็นคณะทำงาน (working groups) ซึ่งจะออกปฏิบัติการตามพื้นที่ของกลุ่มตน คณะทำงานนี้จะช่วยในการจัดหาสิ่งจำเป็นและเป็นอาสาสมัครที่ลงไปประจำในแต่ละพื้นที่

ข้อค้นพบประการหนึ่งของขบวนการ XR คือ เมื่อขบวนการสามารถชี้ให้เห็นว่าการแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างชดเชยรอกอนโคเนเป็นภารกิจทางศีลธรรม พวกเขาก็สามารถดึงดูดและรักษาผู้คนให้เข้าร่วมขบวนการได้ ขบวนการ XR ได้ใช้ยุทธวิธีหลากหลายในการสร้างความรู้สึกร่วมเกี่ยวกับการกิจทางศีลธรรมนี้ พวกเขาตอบย้ำว่าความเศร้าโศกจากความสูญเสียที่มนุษย์เผชิญอยู่และจะต้องเผชิญอีกอย่างแน่นอนในวันข้างหน้าล้วนเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง ในการถ่ายทอดความเศร้าโศกและการลุกขึ้นมาป้องกันตนเองและเพื่อนร่วมโลกจากความสูญเสีย ขบวนการ XR ใช้ภาษาเชิงศาสนา (เช่น “การช่วยให้รอด” (salvation) หรือภาษาเชิงหน้าที่ทางศีลธรรม (เช่น “เรากำลังยืมโลกมาจากลูกหลานของเรา”) รวมทั้งใช้กิจกรรมกึ่งศาสนา ในปัจจุบัน ขบวนการ XR ยังคงใช้การสื่อสารเกี่ยวกับระบบคุณค่าและศีลธรรมผลักดันการเคลื่อนไหวอย่างต่อเนื่อง

ขบวนการ XR พยายามรักษาสมาชิกโดยการดูแลอารมณ์ (emotion) เพื่อแก้ปัญหาการหมดไฟ (burnout) สิ่งที่พวกเขาใช้คือยุทธวิธี “ฟื้นฟูขึ้นใหม่” (regeneration) ซึ่งหมายถึง การดูแลตนเอง ดูแลผู้อื่น และสร้างชุมชนที่สามารถตั้งรับปรับตัว ตัวอย่างของยุทธวิธีนี้ คือ การหยุดพักจากการเคลื่อนไหวเมื่อจำเป็น การสนับสนุนสมาชิกของขบวนการที่ถูกจับและช่วยเหลือคนอื่น ๆ การไว้อาลัยและการเฉลิมฉลองชีวิต การแสดงความรู้สึกเศร้าโศกเสียใจและความรู้สึกขอบคุณ การเปลี่ยนเรื่องเล่ามาเป็นเรื่องความรู้สึกที่มีร่วมกันและความเห็นอกเห็นใจกันเกี่ยวกับความทุกข์ที่เกิดขึ้นจากการสูญเสียทางนิเวศและอนาคตของลูกหลาน การสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และการเลี้ยงที่จะให้ความสนใจต่อผู้มีชื่อเสียงหรือแกนนำ เพื่อให้สมาชิกทั่วไปมีสิทธิมีเสียงเต็มที่ในขบวนการ

เมื่อนำไปปฏิบัติจริง ขบวนการพบว่ายุทธวิธีเหล่านี้ช่วยสนับสนุนสมาชิกของขบวนการในด้านอารมณ์ได้มาก ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศนั้นมี

ลักษณะสำคัญคือเป็นเรื่องเร่งด่วน มีผู้สูญเสียจำนวนมากในทุกปีในทุกพื้นที่ทั่วโลก ขณะที่ภาครัฐไม่จริงจังในการแก้ปัญหา ภาคเอกชนก็สนใจเพียงแนวทางที่ตนไม่สูญเสียกำไร เวทีระหว่างประเทศก็สามารถผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงเพื่อหลีกเลี่ยงหายนะภัยตามคำเตือนของนักวิทยาศาสตร์ทั่วโลก ท่ามกลางสถานการณ์เช่นนี้ ผู้เข้าร่วมขบวนการโลกรวนจึงมักมีความวิตกกังวลสูง ยุทธวิธี “ฟื้นฟูขึ้นใหม่” สามารถช่วยคลายความวิตกกังวลเหล่านี้ และยังช่วยสร้างความหวังใหม่

เชิงเป้าหมายไปที่หุ้นส่วนใหญ่ของธุรกิจที่ทำลายล้าง อย่าง WRM

ยุทธศาสตร์ที่โดดเด่นของ WRM คือ ยุทธศาสตร์ผ้าห่ม (blanket strategy) นั่นก็คือ การสร้างแรงกดดันต่อบริษัทที่เป็นเป้าหมายในหลาย ๆ ด้านพร้อม ๆ กัน โดยเฉพาะการกดดันผ่านหุ้นส่วนของบริษัทเหล่านั้น เช่น ผู้ถือหุ้น ลูกค้า ผู้ให้ทุน เป็นต้น โดยใช้เครือข่ายของขบวนการทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งอยู่ในประเทศที่เป็นที่ตั้งของหุ้นส่วนของบริษัทเป้าหมาย

ยุทธศาสตร์ผ้าห่มถือว่าการนำจุดแข็งของขบวนการ WRM ที่มีเครือข่ายนานาชาติและได้รับการสนับสนุนจากเอ็นจีโอ มาใช้ในการสร้างแรงกดดัน บทเรียนความสำเร็จจาก WRM ชี้ให้เห็นการที่เอ็นจีโอในประเทศ A ขอความช่วยเหลือไปยังเอ็นจีโอในประเทศ B ให้ร่วมร้องทุกข์/ร้องเรียนไปยังหุ้นส่วนของบริษัทข้ามชาติในประเทศ B ตัวอย่างเช่น การที่ WALHI ร่วมกับ WRM และ EJOLT กดดันผู้กำหนดนโยบายในสหภาพยุโรปในฐานะ “ลูกค้า” ของบริษัทข้ามชาติผู้ผลิตปาล์มน้ำมัน หลังจากบริษัทดังกล่าวขับไล่และละเมิดสิทธิมนุษยชนของชาวบ้านในอินโดนีเซีย เป็นต้น

กลุ่มในระดับท้องถิ่นที่อยู่ในเครือข่ายของ WRM ยังสามารถแลกเปลี่ยนประสบการณ์ในการใช้ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีต่าง ๆ กับกลุ่มอื่น ๆ ในเครือข่าย และสามารถอาศัย WRM ในการรับรองความน่าเชื่อถือ เหล่านี้ชี้ให้เห็นว่าการมีขบวนการที่เป็นร่ม (umbrella movement) โดยเฉพาะที่เป็นเครือข่ายนานาชาติ ทำให้การขับเคลื่อนประเด็นโลกรวนมีพลังมากขึ้น

ยุทธวิธีของขบวนการโลกรวนที่ล้มเหลว

ภาพลักษณ์ ศีลธรรม อารมณ์ ของ FFF

การสื่อสารเชิงศีลธรรมและอารมณ์ เป็นยุทธวิธีที่นำไปสู่ความสำเร็จของ XR อย่างไรก็ดีตาม เมื่อนำประเด็นดังกล่าวมาเปรียบเทียบกับกรณีของ FFF จะเห็นได้ว่าการสื่อสารเชิงอารมณ์มีข้อจำกัด ต่างจากกรณีของ XR ที่สื่อสารเกี่ยวกับการกิจเชิงศีลธรรมและการร่วมแบ่งปันความเศร้าโศกเพื่อกระตุ้นความรู้สึกเห็นอกเห็นใจและร่วมมือกัน ขบวนการ FFF สื่อสารเร้าอารมณ์โดยเน้นความเร่งด่วนของวิกฤติสภาพอากาศ ในลักษณะที่ก่อให้เกิดความกังวลมากกว่าจะก่อให้เกิดนโยบายที่เป็นรูปธรรม การนัดหยุดเรียนและประท้วงบนท้องถนนที่เป็นกิจกรรมหลัก ซึ่งมีพลังเชิงสัญลักษณ์สูง กลับมีข้อจำกัดในการส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายที่เป็นรูปธรรม เมื่อประกอบกับภาพลักษณ์ในฐานะขบวนการของคนรุ่นใหม่ ขบวนการ FFF จึงประสบปัญหาอย่างมากในการดึงดูดคนรุ่นอื่น ๆ โดยเฉพาะกลุ่มผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้เลือกตั้ง (voters) ที่นักการเมืองต้องพึงเสียง

ยิ่งกว่านั้น การสื่อสารที่เร้าอารมณ์ว่าทิศทางการพัฒนาของโลกกำลังทำลายเยาวชนและคนรุ่นต่อไป และเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงทั้งหมดโดยไม่ได้ปรากฏข้อเรียกร้องเชิงนโยบายที่ปฏิบัติได้ ทำให้ขบวนการ FFF มักถูกแปะป้าย (label) ว่าเป็นการเคลื่อนไหวทางสังคมเชิงอุดมคติ หรือไม่ก็เป็นมือบ๊องจัดตั้งที่ถูกจ้างมาจากต่างประเทศให้มาบ่อนทำลายการเมืองภายใน ภาพลักษณ์เช่นนี้ของ FFF ทำให้ผู้เลือกตั้งในประเทศเกิดข้อกังขา และดังนั้นนักการเมืองซึ่งเป็นผู้ผลักดันนโยบาย จึงเลือกที่จะไม่ตอบสนองต่อข้อเรียกร้องของ FFF

จากบทเรียนข้างต้น ขบวนการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในไทย อาจจำเป็นต้องตีโจทย์การนำบรรณผู้เลือกตั้งกลุ่มใหญ่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของขบวนการ ขณะเดียวกันก็ต้องจัดวางยุทธศาสตร์ให้สามารถหลีกเลี่ยงการถูกแปะป้ายด้วย เหล่านี้ถือเป็นประเด็นท้าทาย เนื่องจากการเคลื่อนไหวของขบวนการทางสังคมไทยในอดีต ซึ่งเอ็นจีโอมีบทบาทสำคัญ บ่อยครั้งถูกแปะป้ายว่าเป็น “มือบ๊องชาติ” เพียงเพราะเอ็นจีโอได้รับทุนสนับสนุนบางกิจกรรมจากแหล่งทุนต่างประเทศ ขณะที่ขบวนการเยาวชน เช่น ขบวนการโบว์ขาว ก็เคยถูกแปะป้ายว่าเป็น “มือบ๊องอุดมคติ” ด้วยเช่นกัน

ขัดขวางทำทลายชีวิตประจำวันและการประกาศจุดยืน “พ้นจากเมือง” แบบ XR

การใช้ยุทธวิธีขัดขวางทำทลายระบบปกติ (disruptive tactics) เช่น การชุมนุมประท้วงบนถนนที่กีดขวางเส้นทางจราจร เป็นต้น มักได้รับความนิยม เพราะสามารถดึงให้สาธารณชนหันมาสนใจความทุกข์ยากของผู้ประท้วง แต่ผลการศึกษาของผู้วิจัยชี้ว่า ยุทธวิธีขัดขวางทำทลายระบบปกติอาจส่งผลเสียต่อการระดมผู้เข้าร่วมขบวนการ เนื่องจากทำให้ช่องทางเสนอปัญหาและข้อเรียกร้องอย่างเป็นทางการถูกละเลย อีกทั้งหากยุทธวิธีพัฒนาไปสู่ระดับที่ขัดขวางชีวิตประจำวันของผู้คนโดยเฉพาะคนชั้นกลางและคนชั้นล่างอย่างชัดเจน ขบวนการอาจถูกตอบโต้ด้วยความรุนแรงในรูปแบบต่าง ๆ ด้วย

การปิดถนนและการเทสลิบบนพื้นที่สาธารณะของขบวนการ FFF ก่อให้เกิดเสียงวิพากษ์วิจารณ์ และทำให้ผู้ที่ก่อนหน้านี้สนใจเข้าร่วมขบวนการล้งเลหรือเปลี่ยนใจไม่เข้าร่วม ขณะที่คนบางกลุ่มเลิกให้การสนับสนุน ยิ่งไปกว่านั้นการเลือกใช้ยุทธวิธีขัดขวางทำทลายระบบปกติอย่างต่อเนื่อง ทำให้ขบวนการละเลยการใช้ช่องทางอย่างเป็นทางการ (เช่น พรรคการเมือง หรือสถาบันทางการเมือง เป็นต้น) ในการพูดคุยกับผู้มีอำนาจในการตัดสินใจทางการเมือง ผลที่ย่อมตามมาคือข้อเรียกร้องของขบวนการ FFF ไม่ได้ก่อให้เกิดกระแสนโยบาย

ตัวอย่างที่ชัดเจนยิ่งกว่าของความล้มเหลวในการใช้ยุทธวิธีขัดขวางทำทลายระบบปกติคือ การปิดกั้นเส้นทางสัญจรในสถานีรถไฟใต้ดินของขบวนการ XR ในปี ค.ศ. 2019 ซึ่งผู้ถูกกีดขวางการสัญจรได้ลากตัวคนในขบวนการ XR และทุบตีพวกเขาเนื่องจากความไม่พอใจที่สมาชิกขบวนการ XR เข้ามาขัดขวางชีวิตประจำวันทางเศรษฐกิจ และหลังจากเหตุการณ์ดังกล่าว ความนิยมที่มีต่อขบวนการ XR ก็ไม่ฟื้นคืนกลับมาเท่ากับช่วงก่อนหน้านั้นอีกเลย

บทเรียนของ XR ชี้ให้เห็นว่า การใช้ยุทธวิธีที่ขัดขวางชีวิตทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะของคนชั้นล่าง ทำให้ขบวนการถูกมองว่าขาดความเห็นอกเห็นใจต่อคนยากจนและคนชายขอบ ภาวลักษณะของขบวนการยิ่งตกต่ำลงเมื่อยุทธวิธีที่เลือกใช้ตอกย้ำความสงสัยที่มีมาก่อนของสาธารณชน ดังจะเห็นได้ว่า ขบวนการ XR เคยประกาศจุดยืนว่า “พ้นจากเมือง” กล่าวคือ “ไม่เป็นสังคมนิยม” และ “ไม่ได้อยู่

ฝั่งใดของอุดมการณ์ไม่ว่าฝ่ายซ้ายหรือฝ่ายขวา” คำประกาศดังกล่าวได้สร้างความกังวลสงสัยในหมู่คนยากจนและคนชายขอบมาก่อนหน้านั้นแล้วว่า ขบวนการเป็นชนชั้นกลางที่ขาดความเห็นอกเห็นใจ ดังนั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์ปิดกั้นเส้นทางสัญจรในสถานีรถไฟใต้ดิน ขบวนการจึงถูกปฏิเสธจากคนชั้นล่าง

การใช้ความรู้และการเผยแพร่ความรู้ของ XR และ WRM

ขบวนการ XR และขบวนการ WRM เป็นตัวอย่างที่น่าสนใจของการต่อสู้ด้วยความรู้ ไม่ว่าจะเป็นการนำความรู้มาออกแบบยุทธวิธีหรือการโต้แย้งความรู้ที่ครองอำนาจนำ อย่างไรก็ตาม บทเรียนในการใช้ความรู้ของทั้งสองขบวนการชี้ให้เห็นว่า ขบวนการทางสังคมควรที่จะประเมินความรู้อย่างรอบด้าน ก่อนที่จะมาแปลงเป็นยุทธศาสตร์ และควรที่จะประเมินยุทธศาสตร์ก่อนที่จะนำความรู้ไปโต้แย้งและเผยแพร่

การประเมินความรู้ก่อนที่จะนำมาออกแบบยุทธศาสตร์เป็นสิ่งสำคัญ จากตัวอย่างของขบวนการ XR การเลือกใช้ “กฎ 3.5 เปอร์เซ็นต์” อย่างไม่รอบด้านเพียงพอทำให้ขบวนการมุ่งเพียงการระดมผู้คนให้ได้น้อยตามร้อยละที่งานวิชาการเสนอไว้ จนกระทั่งละเลยยุทธศาสตร์ทางเลือกอื่น ๆ ที่อาจได้ผล (เช่น การโจมตีธุรกิจปัญหาในพื้นที่โดยตรงอย่างการเข้ายึดเรือขุดเจาะน้ำมัน เป็นต้น) และเนื่องจากความรู้เรื่อง “กฎ 3.5 เปอร์เซ็นต์” นั้นขึ้นอยู่กับบริบทที่จะสำเร็จต่อเมื่อขบวนการนั้นเป็นการลุกฮือของประชาชนต่อต้านรัฐบาลอิตาลีโดย มันจึงไม่สอดคล้องกับบริบทของขบวนการโลกรวน

ในส่วนของการประเมินยุทธศาสตร์ก่อนที่จะนำความรู้ไปโต้แย้งและเผยแพร่นั้น บทเรียนจาก WRM ชี้ให้เห็นว่า ขบวนการเลือกยุทธศาสตร์ (ซึ่งในที่นี้คือการนำความรู้เรื่องโลกทัศน์/ทฤษฎีแบบอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับป่าไม้ รวมถึงข้อมูลผลเสียจากการอ้างอิงความรู้เกี่ยวกับป่าไม้แบบกระแสหลัก ไปเสนอในเวทีต่างๆ) โดยไม่ได้ประเมินอย่างถ่วงถ่วงว่ายุทธศาสตร์นั้นจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายตามที่ขบวนการวางเป้าหมายไว้หรือไม่ หรืออาจทำให้เกิดผลที่ไม่ได้คาดหวัง (unintended consequences) แบบใดตามมา ผลที่เกิดขึ้นคือ นอกจากข้อเสนอของขบวนการ WRM จะไม่ได้ถูกนำไปแปลงเป็นนโยบายแล้ว การไปร่วมเสนอทาง

เลือกยังกลับกลายเป็นการไปสนับสนุนเวทีที่แท้จริงแล้วกลับซ้ำเติมปัญหาที่สร้างความทุกข์ยากให้กับสมาชิกของขบวนการ

ยุทธวิธีที่ให้ผลกำกวมระหว่างความสำเร็จและความล้มเหลว

การจัดขบวนการแบบกระจายอำนาจ

การจัดขบวนการแบบกระจายอำนาจ คือการที่ใครก็ตามสามารถปฏิบัติการภายใต้ชื่อของขบวนการก็ได้ トラバโดที่ยึดมั่นในหลักการและค่านิยมของขบวนการ โดยพวกเขาไม่ต้องรอให้ส่วนกลางออกแบบหรือสั่งการ ในกรณีของ FFF นั้น ข้อดีคือทำให้ขบวนการจัดกิจกรรมได้อย่างกว้างขวาง และเรียกร้องในประเด็นที่เฉพาะเจาะจงในภูมิภาคของตนได้ แต่ข้อเสียก็คือยากต่อการสร้างช่องทางอย่างเป็นทางการสำหรับการพูดคุยกับผู้มีอำนาจตัดสินใจในส่วน of XR นั้น ข้อดีคือง่ายต่อการสื่อสารโน้มน้าวใจและหลีกเลี่ยงการตอบโต้จากฝ่ายตรงข้ามได้ดี แต่ก็มีข้อเสียสำคัญถึง 3 ข้อ ได้แก่ ทำให้ขาดความชอบธรรมในการประสานระหว่างกลุ่มต่าง ๆ หรือกับพันธมิตร ทำให้ยุทธศาสตร์ไม่ต่อเนื่องเชื่อมโยง และทำให้ขาดคนตัดสินใจเมื่อยุทธวิธีที่เลือกจะใช้ขัดแย้งกันเองภายในกลุ่ม ข้อเสนอจากผู้วิจัยคือ ขบวนการต้องมีการสร้างช่องทางอย่างเป็นทางการสำหรับการพูดคุยกับผู้มีอำนาจตัดสินใจ ขณะเดียวกันก็ต้องสร้างเครือข่ายที่เข้มแข็งในการประสานระหว่างกลุ่ม ในประเด็นนี้ ผู้วิจัยเห็นว่า การสร้างกลุ่ม (group building) ที่ได้กล่าวถึงไปก่อนหน้านี้ อาจช่วยบรรเทาปัญหาได้ ท้ายที่สุดขบวนการควรพัฒนายุทธวิธีการเล่าเรื่องเพื่อให้ได้ประโยชน์สูงสุดจากการจัดขบวนการแบบกระจายอำนาจ ในแง่ของการระดมคนมาเข้าร่วมขบวนการ

เรื่องเล่าที่เน้นเชื่อมโยงกับประสบการณ์ส่วนตัวและท้องถิ่น

ขบวนการ FFF และ XR ต่างก็ใช้เรื่องเล่าที่เชื่อมโยงกับปัจเจกบุคคล โดย FFF เลือกที่จะกระตุ้นให้แต่ละคนมีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อปัญหา ขณะที่ XR เน้นเชื่อมโยงกับประสบการณ์ส่วนตัวและท้องถิ่น แต่เรื่องเล่าแบบปัจเจกก็มีผลเสียสำคัญคือ ทำให้ขบวนการไม่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างอย่างชุดรากถอนโคนได้ นอกจากนี้ ยังทำให้กลุ่มยากจนและชายขอบ มองว่าขบวนการไม่จริงใจ ขาดความเห็นอกเห็นใจ และมีอคติทางชาติพันธุ์

การจูงใจให้จับกุม

ยุทธวิธี “การจูงใจให้จับกุม” ของขบวนการ XR เป็นการแปลงแนวคิด “ความพร้อมที่จะสละเสรีภาพเพื่อเป้าหมายที่ยิ่งใหญ่และสำคัญกว่าตนเอง” มาสู่การปฏิบัติ แต่ยุทธวิธีนี้ถูกวิพากษ์วิจารณ์มากขึ้นเรื่อย ๆ จากภายในขบวนการเอง เนื่องจากการจูงใจให้จับกมนั้นสุ่มเสี่ยงต่อกลุ่มที่เปราะบางอยู่แต่เดิม (เช่น คนผิวสี เป็นต้น) นอกจากนั้นในระยะยาวมันอาจทำให้เกิดความตึงเครียดระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ประท้วง และทำให้ผู้เข้าร่วมขบวนการรู้สึกว่ายุทธวิธีจูงใจให้จับกุมและรวมไปถึงยุทธวิธีทำลายซึ่งหน้าอื่น ๆ (other direct actions) ไม่ปลอดภัยต่อพวกเขาอีกต่อไป

ทิศทางการปรับตัวและข้อเสนอแนะสำหรับขบวนการโลกรวน

ขูประเด็น “การฟื้นฟู”

ขบวนการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศทั่วโลกมีความเข้าใจอย่างหนึ่งร่วมกันคือ ระบบเศรษฐกิจที่เป็นอยู่ในปัจจุบันไม่สามารถหยุดยั้งโลกจากหายนะภัยได้ ทว่า ระบบเศรษฐกิจทางรอดที่ควรจะเป็นมีหน้าตาเป็นอย่างไรนั้น ยังเป็นข้อถกเถียง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเศรษฐกิจสีเขียวที่เคยถูกมองว่าเป็นทางเลือกและทางรอดถูกวิพากษ์วิจารณ์อย่างหนัก

ขบวนการ XR เล็งเห็นว่า การชี้ให้เห็นทางเลือกที่เป็นรูปธรรมเป็นสิ่งสำคัญในการขับเคลื่อนขบวนการ พวกเขาเห็นด้วยกับนักวิชาการกลุ่มหนึ่งที่เสนอว่า โลกควรก้าวสู่ระบบเศรษฐกิจที่ฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมให้กลับคืนมา (regenerative economy) ระบบเศรษฐกิจดังกล่าวแตกต่างจากเศรษฐกิจสีเขียว เพราะใจความสำคัญของมันคือ การยุติการพึ่งพาและเลิกยึดติดกับตัวเลขการเติบโตทางเศรษฐกิจ (growth rate) โดยหันมาให้ความสำคัญกับสิ่งแวดล้อม ระบบนิเวศที่สมดุล และความต้องการพื้นฐานที่จำเป็นของมนุษย์ ซึ่งรวมไปถึงความยุติธรรม ความเป็นธรรมทางสังคม การลดความเหลื่อมล้ำ ดังจะเห็นได้ว่านวัตกรรมในระบบเศรษฐกิจใหม่นี้ต้องนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีของคนทุกกลุ่ม และการกระจายรายได้และความมั่งคั่ง

นอกจากทางเลือกด้านระบบเศรษฐกิจแนว “ฟื้นฟู” ขบวนการ XR ยังมุ่งหน้าสู่การสร้างวัฒนธรรมฟื้นฟูขึ้นใหม่ (regenerative culture) นั่นก็คือ การดูแลตนเอง ดูแลผู้อื่น และสร้างชุมชนที่สามารถตั้งรับปรับตัวเพื่อพร้อมสำหรับ

อนาคตที่ยากเย็นและไม่แน่นอน บนพื้นฐานของจริยธรรมว่าด้วยความเอาใจใส่ (an ethic of care) ขบวนการเปลี่ยนทิศทางการเรื่องเล่าเดิมที่เจาะจงว่าทุกคนเป็นผู้สร้างปัญหาจึงต้องมาร่วมแก้ปัญหา มาเป็นเรื่องเล่าของความรู้สึกที่มีร่วมกันและความรู้สึกเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกันต่อความทุกข์ที่ต้องเผชิญจากการสูญเสียทางนิเวศ การส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีต่อกัน การให้คุณค่า และส่งเสริมความอยู่ดีมีสุขของผู้มาร่วมขบวนการ กล่าวได้ว่า จากเดิมที่ให้ความสำคัญกับการเสียสละมาเคลื่อนไหวเรียกร้อง ขบวนการก้าวสู่การสร้างกิจกรรมที่ทำให้ผู้คนมีความหวังและสภาพอารมณ์ที่พร้อมจะตั้งรับปรับตัว พร้อม ๆ กับที่เรียกร้องให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างซุตราภอนโคน เพื่อหยุดยั้งสภาพภูมิอากาศสุดขั้ว

นับรวมทุกคน-ปรับสมดุลใหม่”

การนับรวมทุกคนเป็นยุทธศาสตร์ของขบวนการ XR ที่มุ่งระดม “เสียงเงียบ” ที่เคยรู้สึกแปลกแยกจากขบวนการ โดยอาศัยการทำงานร่วมกันระหว่างปีกต่าง ๆ ของขบวนการ เช่น ปีกแรติคัลเน้นสื่อสารความจริงและการสื่อสารสะท้อนอารมณ์ ขณะที่ปีกสายกลางทำงานสร้างกลุ่ม (group building) เพื่อนับรวมทุกคนเข้ามาร่วมขบวนการให้ได้

การนับรวมทุกคนมุ่งผลในเชิงปฏิบัติ โดยรวบรวมนคนทุกกลุ่มตั้งแต่ชาวบ้านในชนบทจนถึงแรงงาน รวมไปถึงคนที่ถูกมองว่าเป็นสาเหตุของปัญหา การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (อย่างเช่นนักธุรกิจและนักการเงิน) และฝ่ายอนุรักษ์นิยมที่ต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้โดยไม่ละทิ้งเป้าหมายการเปลี่ยนผ่านอารยธรรมที่เป็นอยู่ ซึ่งเป็นเป้าหมายการเปลี่ยนแปลงอย่างซุตราภอนโคน

ในเชิงวิธีการ ยุทธศาสตร์นับรวมทุกคนให้ความสำคัญกับการฟังเพื่อเรียนรู้มุมมองที่หลากหลาย การอำนวยความสะดวกให้กับกระบวนการตัดสินใจร่วมกันระหว่างชุมชนหรือกลุ่มในท้องถิ่นต่าง ๆ กับขบวนการ การเปิดให้กลุ่มในแต่ละท้องถิ่นตัดสินใจด้วยตนเองว่าจะใช้วิธีการใดเพื่อบรรลุเป้าหมายในเชิงยุทธศาสตร์ การพัฒนาสื่อกลางให้กลุ่มต่าง ๆ ในท้องถิ่นสามารถจัดหาทรัพยากรหรือเข้าถึงทรัพยากรส่วนกลาง และสามารถแลกเปลี่ยนแนวปฏิบัติที่ดีและเครื่องมือในการเคลื่อนไหว และการสร้างวัฒนธรรมความโปร่งใส ความเชื่อใจ การมีส่วนร่วม และการเป็นตัวแทนอย่างแท้จริง

วิเคราะห์ผู้มีอำนาจ และสร้างพื้นที่เรียนรู้ร่วมกันของรากหญ้า

ขบวนการทางสังคมอย่างเช่น WRM ก็เริ่มปรับทิศทางโดยหันมาวิเคราะห์และประเมินผู้ที่มีอำนาจในการตัดสินใจในเวทีต่าง ๆ ว่าพวกเขาเหล่านั้นมีเป้าหมายทิศทาง รวมถึงความแข็งแกร่งในด้านใด และมากน้อยเพียงไร ในทัศนะของ WRM การประเมินที่ครอบคลุมรอบด้านจะทำให้ขบวนการสามารถตัดสินใจได้อย่างถูกต้องว่าจะเข้าร่วมเวทีใด หรือไม่ อย่างไร ขณะเดียวกันการศึกษาคำวิจารณ์ วิชิต และวิธีการที่เป็นจุดแข็งของฝ่ายตรงข้าม ก็สามารถเป็นประโยชน์ต่อการออกแบบยุทธศาสตร์ทั้งเพื่อป้องกันตนเองและเพื่อผลักดันข้อเรียกร้อง นอกจากนี้ ทิศทางของ WRM ยังรวมถึงการสร้างพื้นที่แบ่งปันเรื่องราวเกี่ยวกับปัญหา ภัยคุกคาม วิธีการเคลื่อนไหว และบทเรียนระหว่างกันในกลุ่มนักเคลื่อนไหวรากหญ้าในเครือข่ายเพื่อใช้ในการพัฒนายุทธศาสตร์และยุทธวิธีอย่างต่อเนื่องด้วย

หากอยากจะเปลี่ยนแปลงนโยบาย ต้องครองใจผู้เลือกตั้ง

ยุทธศาสตร์และยุทธวิธีของขบวนการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในปัจจุบันทำให้ผู้เลือกตั้งหลายกลุ่มกังขา เช่น การขัดขวางระบบรถไฟใต้ดินของขบวนการ XR ซึ่งทำให้ผู้เลือกตั้งที่ได้รับความนิยมเดิมนั้นเริ่มมีท่าทีไม่เป็นมิตรต่อการปกป้องโลกจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ดังนั้น ขบวนการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศควรหันกลับมาสนใจสร้างเสริมความสัมพันธ์ระหว่างขบวนการกับผู้เลือกตั้งและพรรคการเมืองอย่างจริงจังด้วย

เรียนรู้ เปิดพื้นที่ สร้างเสริมพลังเยาวชน ขับเคลื่อนความเป็นธรรม สภาพภูมิอากาศ³

ณัฐริดา รัตนสวัสดิ์⁴

กะต๊ีบ (ณัฐริดา รัตนสวัสดิ์) เราลงมือทำปฏิบัติเรื่องเยาวชนและการสื่อสารเรื่องโลกร้อน กลุ่มเป้าหมายสำคัญของเราคือกลุ่มเยาวชน จึงขอแนะนำเสนอเรื่องการสื่อสารกับเยาวชน

เราพูดถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นปัญหาที่โลกพยายามกระตุ้นทุกภาคส่วน อย่าง UNFCCC และ IPCC บอกหลักการสำคัญว่า กลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด กลุ่มที่ได้รับผลกระทบไม่เท่าเทียมกันคนอื่น คือ กลุ่มเปราะบาง คนชายขอบ เด็ก เยาวชน ผู้หญิง กลุ่มชาติพันธุ์ที่มีพื้นที่ทรัพยากร ระบบนิเวศของตนเอง นอกจากได้รับผลกระทบมากแล้ว เราก็ผลักให้เขามาเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง การที่จะพูดถึงนโยบายการเปลี่ยนแปลงการรับมือสภาวะโลกร้อนที่เป็นปัญหาใหญ่ เราจะต้องเอาคนที่อยู่กับปัญหามาเป็นคนพูดเรื่องนี้ หรือมีส่วนร่วมในเรื่องนี้

³ เรียบเรียงจากการบรรยายของณัฐริดา รัตนสวัสดิ์ ในเวทีเสวนา “Climate Change ความท้าทาย และบทเรียนการขับเคลื่อน” วันที่ 26 กันยายน 2568 ที่โรงแรมอมารี ดอนเมือง แอร์พอร์ต กรุงเทพฯ จัดโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ ร่วมกับวิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์

⁴ หัวหน้าฝ่ายสื่อสารและการเรียนรู้ TCJA, สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

เยาวชนในไทย เริ่มเจอกันบ่อยขึ้นช่วงหลังพบปัญหาอุทกภัย ไฟป่าฝุ่น pm 2.5 ที่เกิดขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของภาพรวมใหญ่ของปัญหาสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อเด็กมาก ๆ แม้กระทั่ง Greenpeace เองก็มีรายงานออกมาว่า จังหวัดที่มีเด็กได้รับผลกระทบมากที่สุดคือ อุบลราชธานี รวมถึงพื้นที่อื่นก็มีภาคเหนือ และภาคใต้ที่เกิดภัยพิบัติด้วย ในขณะเดียวกัน UNICEF ก็ทำการสำรวจว่าเยาวชนมองเรื่องสิ่งแวดล้อมอย่างไร มีความกลัวต่อปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศอย่างไร ก็พบว่าเด็กกว่า 50 % มีความกังวลเรื่องนี้มาก และบอกว่าตนเองอยากจะเป็นคนที่เปลี่ยนแปลง มีส่วนร่วมในกระบวนการแก้ไขเรื่องราวเหล่านี้

ปัญหาที่เราเจอเห็นด้วยตา คือ ภัยพิบัติ แต่โลกอื่นมีความซับซ้อนมากกว่านั้น มีปัญหาเรื่องความมั่นคงทางอาหาร ถ้าความมั่นคงทางอาหารหายไป อาหารที่มีคุณค่าโภชนาการที่ดีต่อเด็กจะน้อยลง สุขภาวะของเด็กก็จะทยอยลงเช่นกัน

พอถึงปัญหาความหลากหลายทางชีวภาพ ถ้าเรามีความหลากหลายทางชีวภาพมาก นั่นแปลว่าความหลากหลายทางวัฒนธรรม การมีส่วนร่วมก็จะมากขึ้นตามไปด้วย นั่นหมายถึงสุขภาวะของเด็กที่ดีขึ้น

ปัญหาด้านพลังงาน เราอาจมองว่าเป็นการปล่อยคาร์บอนเกิดจากการพัฒนาโครงสร้างหลัก แต่มันกระทบต่อเด็ก ยิ่งปล่อยคาร์บอนมากก็ส่งผลต่อปัญหาอุทกภัยหรือภัยพิบัติมากขึ้น ยิ่งเรื่องพลังงาน เด็กไม่เคยมีส่วนร่วมในเรื่องนี้มาก่อน แต่ปัจจุบันเริ่มมีความสนใจจำนวนจากเด็กกลุ่มก้อนใหม่ ๆ ที่พยายามผลักดันเรื่องโลกร้อนกับเรื่องพลังงานเช่นกัน

กะดึบประสานงานกับเครือข่ายเยาวชนหลายเครือข่าย อย่าง Bangkok Climate Action Week (BKCAW) ก็จะมีเครือข่ายที่เป็น Youth-led นำโดยเยาวชนกว่าสิบเครือข่าย และยังได้รวมกับเครือข่ายที่พยายามจะสร้าง initiative นวัตกรรมกรรริเริ่มใหม่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นการลดโลกร้อน การปรับตัวจากโลกร้อนเริ่มผุดเยอะขึ้น นั่นแปลว่าเยาวชนมีแรงกระตุ้นจำนวนมากที่อยากจะเปลี่ยนแปลงสังคม

เด็กเขาจะมี keyword หนึ่งเรื่องความไม่เท่าเทียมด้านของเยาวชนว่า “ทำไมผลกระทบโลกร้อนที่เริ่มตั้งแต่ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมถึงรุนแรงในช่วงที่เขา กำลังจะเติบโต” เด็ก Gen Z หรือ Alpha เริ่มตั้งคำถามว่า ทำไมเป็นเขาที่ได้รับผลกระทบ และทำไมเขาไม่ได้ออกแบบหรือคิดถึงอนาคตของเขาด้วยตัวเอง เป็นอีก Message ที่แสดงให้เห็นว่าน้อง ๆ มีพลังมากในการอยากเข้ามามีส่วนร่วม

สิ่งที่กะต๊ิบเสนอคือ “การเปิดพื้นที่” ไม่ใช่แค่ภาครัฐอย่างกรมลดโลกร้อน (กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศฯ) ที่พยายามจะเปิดพื้นที่ให้เยาวชนจากแรงผลักดันของต่างประเทศ UN แต่กรมฯ อื่นๆ หรือเครือข่ายอื่น ๆ ที่ทำเรื่องโลกร้อนอยู่ก็ต้องเปิดพื้นที่เช่นเดียวกัน ต้องมีคณะกรรมการที่มีตัวแทนจากเยาวชนเช่นเดียวกัน

พอเราเปิดพื้นที่แล้ว ข้อท้าทายคือ น้อง ๆ เขาไม่ได้มีประสบการณ์มาก่อน เขาไม่ได้เรียนรู้เรื่องกลไกภาครัฐ หรือนโยบายซึ่งเป็นเรื่องยากมาก่อน แต่ไม่ได้แปลว่าเป็นไปไม่ได้ เราต้องเตรียมกระบวนการเพื่อเตรียมเด็กมากขึ้นให้มีศักยภาพในการพูดหรือเข้าใจโครงสร้างอันซับซ้อน

การเตรียมเด็กแล้ว ก็ยังไม่พอ เราต้องมีกระบวนการรับฟังเด็กที่ถูกต้องด้วย ฟังเขาแล้วเราต้อง feedback เขา เพราะกระบวนการเรียนรู้ของเด็กต่างจากผู้ใหญ่ พวกเขาต้องการการใส่ใจ ให้เป็นพื้นที่ปลอดภัยสำหรับเขาก่อน และเราค่อยยืนยันหรือ confirm ว่าสิ่งที่เขาพูดมา ผู้ใหญ่ทำได้หรือไม่ได้ ต้องชี้แจงตรงไปตรงมา และรายงานผลเป็นระยะ เพื่อสร้างความมั่นใจและความไว้วางใจ

พื้นที่ปลอดภัยเป็นได้หลายอย่าง ไม่ว่าจะเป็นการที่เราทำพื้นที่ให้เป็น Youth Friendly หรือเหมาะสมกับเด็ก หรือจะทำพื้นที่ฟังเขาโดยไม่ตัดสินว่าเขาจะมาจากพื้นที่ไหน นำสิ่งที่เขาพูดช่วยทำให้เห็นเป็นภาพจริง ไม่เช่นนั้นเด็กจะไม่กล้ามาอีก ไม่งั้นเด็กจะรู้สึกว่าเขามาแล้วไม่เห็นมีอะไรเปลี่ยนแปลง นั่นคือกระบวนการเรียนรู้ของเขาอย่างหนึ่ง และมันจะเป็นการผลักดันเด็กออกจากกระบวนการเหล่านี้ไป

แม้จะเริ่มมีกระบวนการเปิดพื้นที่ให้เด็ก รับฟังเด็กอย่างตั้งใจแล้ว เราเจอ pain point อีกอย่างหนึ่งว่า เด็กที่มีโอกาสเข้ามาในกระบวนการเหล่านี้ได้ คือเด็กที่มีความพร้อมมาก ๆ เป็นเด็กที่มาจากกรุงเทพฯ มีการศึกษาสูง ในขณะที่คนที่ควรจะถูกพูดถึงมากที่สุดคือ เด็กพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบมาจากท้องถิ่น เขามีสิทธิและโอกาสที่จะได้อยู่ในพื้นที่เหล่านี้เช่นเดียวกัน แต่เราควรเตรียมกระบวนการที่ปลอดภัยให้กับเขาด้วย เพราะปัจจุบันเด็กถูกผลักดันออกมาพูดเรื่องนี้ใคร ก็จะมีแนวโน้มผลักไปเป็นเรื่องความรุนแรง หรือพื้นที่ที่เขาพูดไม่มีความปลอดภัย ยิ่งปัญหาสิ่งแวดล้อมใหญ่ ๆ ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคใต้ก็จะมีประเด็นเรื่องความมั่นคงที่เปราะบางทับซ้อนขึ้นไปอีก ปัจจุบันมีเยาวชนโดนดำเนินคดีในการออกมาพูดเรื่องสิ่งแวดล้อมค่อนข้างเยอะ

อีกเรื่องคือ การเปิดความเชื่อบางอย่าง เราอยากจะเปลี่ยนสังคม เท่าที่ดู ขบวนการของภาคประชาสังคมก็ค่อนข้างประสบความสำเร็จ มันเป็นยุคเปลี่ยนผ่าน ร่าง พรบ.อากาศสะอาดก็เข้าสู่รัฐสภา มันเป็นปัจจัยรอบๆ ที่ส่งผลให้สิ่ง ๆ นี้เกิดขึ้น ได้จริง นั่นแปลว่ามีความหวัง จึงอยากจะผลักดันให้กระบวนการที่เยาวชนมีส่วนร่วมมี พลวัตคล้าย ๆ กัน มีความหวังแบบเดียวกัน

อย่างแรกคือ การเปิดความเชื่อ เด็กสามารถพูดเรื่องนโยบายได้ เด็กสามารถหรือมีศักยภาพมากพอในการพูดเวทีโลก เวทีวิชาการ หรือนโยบายของ สสส. เยาวชนก็มีส่วนร่วมได้ เขาขอแค่กระบวนการบางอย่างที่ช่วยเตรียมเขา

อีกเรื่องคือ การสนับสนุนทรัพยากร น้อง ๆ นอกจากต้องการพื้นที่ ทรัพยากร เขาต้องการงบประมาณด้วย เด็กเหล่านี้เขามาทำงาน เราต้องเตรียมงบประมาณที่จะพัฒนาเด็ก และรองรับสนับสนุนกิจกรรมของเด็กให้เกิดขึ้นเหมือนกับที่เราเริ่มงบประมาณเตรียมไว้ให้กับภาคประชาสังคม

ที่กะดืบทำงาน คือ การศึกษา เราเห็นว่าเด็กในเมืองมีความเข้าใจ ตระหนักรู้มาก แต่เราจะทำให้การศึกษาเท่าเทียมกันก็ต้องผ่าน กระบวนการศึกษากลาง ให้มีเรื่องการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และความยุติธรรมสิ่งแวดล้อมอยู่ใน กระบวนการเรียนรู้ของพวกเขาตั้งแต่เด็ก จะช่วยลดหน้าที่เราในการเตรียมเด็ก มันจะต้องอยู่ในภาคการศึกษาไทย โดยไม่ต้องใช้งบฯ สื่อ ไม่ต้องสร้างกิจกรรมใหม่ แต่เพิ่มหมวดการเรียนรู้นี้เข้าไปในเรื่องการศึกษาของเยาวชน

กะดืบทำค่ายเยาวชน พยายามเลือกเด็กหน้าใหม่ ๆ เด็กที่มาจากท้องถิ่น พอมีพื้นที่ปลอดภัย ให้เขาหาตัวตน หาความชอบ ว่าตัวเองชอบนโยบายด้านไหน ชอบพูดเรื่องไหน ชอบปัญหาด้านไหน กลายเป็นว่าเขามีแรงใจ แรงกระตุ้นหลาย ๆ อย่าง ติดตามไปในเวทีนโยบายอื่น ๆ ให้พวกเขาเติบโตได้อย่างงดงาม เพียงแค่เรามีพื้นที่เหล่านี้

เวทีเสวนา

CLIMATE CHANGE

“ความท้าทาย และบทเรียนการขับเคลื่อนงาน”

เพื่อเป็นพื้นที่กลางสำหรับการแลกเปลี่ยนองค์ความรู้และบทเรียนจากภาคีเครือข่าย เพื่อสังเคราะห์ประสบการณ์การรับมือกับ CLIMATE CHANGE ที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ต่าง ๆ เชื่อมโยงข้อมูลเชิงวิชาการเข้ากับการปฏิบัติ และต่อยอดไปสู่ข้อเสนอเชิงนโยบายและแนวทางปฏิบัติที่สามารถนำไปใช้ได้จริงทั้งในระดับชุมชนและระดับประเทศ

จัดโดย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการส่งเสริมสุขภาพ (สสส.)
สำนักพัฒนาภาคีสัมพันธ์และวิเทศสัมพันธ์
วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

26 กันยายน 2568
เวลา 8.30-12.30 น.

ณ โรงแรมอมารี ดอนเมือง แอร์พอร์ต กรุงเทพฯ

วัตถุประสงค์

1. เพื่อเปิดพื้นที่การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และประสบการณ์การรับมือกับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจากภาคีเครือข่าย
2. เพื่อเสริมสร้างสมรรถนะ ความรู้ ความเข้าใจเกี่ยวกับความเชื่อมโยงระหว่างการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ (Climate Change) และผลกระทบที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนงาน

• 09.00 - 09.10 น.

กล่าวเปิดงานและวัตถุประสงค์การจัดงาน

ดร.ประกาศิต กายะสิทธิ์
ผู้ช่วยผู้จัดการอาวุโส
รักษาการผู้อำนวยการ
สำนักพัฒนาภาคีสัมพันธ์และวิเทศสัมพันธ์ สสส.

ลงทะเบียนภาคี สสส.

จำนวนที่เปิดรับ
ภาคีรับทุน สสส.
จำนวน 70 โครงการ
รูปแบบการจัดเวทีเสวนา
แบบผสมผสาน HYBRID

• 09.10 - 10.40 น.

เสวนาหัวข้อ

“กรณี PM 2.5 : การเคลื่อนไหวจากภาคสังคม และผลที่เกิดขึ้น”

คุณวิฑูรย์ เลี่ยนจำรูญ
เลขาธิการมูลนิธิชีววิถี (BIOTHAI)

ดร.วิจารย์ สิมาฉายา
ผู้อำนวยการสถาบันสิ่งแวดล้อมไทย

คุณนิชาวธย กองดีเลิศ
ประธานสมาคมทนายสิ่งแวดล้อม

ผู้ดำเนินรายการ
ดร.ณัฐชนน พันธุ์วงศ์ทิพย์
อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์
และสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

• 11.00 - 12.30 น.

เสวนาหัวข้อ

“กรณีการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ความท้าทาย และการรับมือ”

ดร.กฤษฎา บุญชัย
เลขาธิการมูลนิธิ
ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

รศ.ดร.คณินจิ๋ว ศรีวัฒนะ
อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดร.ศิริรัตน์ สุวรรณโณ
ผู้เชี่ยวชาญด้านกสิกรรม
ผศ.ดร.กฤษณะ ไชยรัตน์
อาจารย์ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์
และสังคมศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

คุณปวีณฐิตา รัตนสวัสดิ์
หัวหน้าฝ่ายสื่อสารและงานเผยแพร่งาน
มูลนิธิชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

สอบถามเพิ่มเติม:

ดร.ภวิญฐ์ วงศ์ศักดิ์ (ผู้ประสานงาน) ☎ 089-9533517 หรือ ✉ pawitporn.ws@gmail.com

มาตรา 6.8 แห่งความตกลงปารีส แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด กับความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ

ปิโยรส ปานยงค์⁵

บทนำ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศกับข้อจำกัดของวิธีคิดแบบเดิม

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในศตวรรษที่ยี่สิบเอ็ดไม่อาจถูกทำความเข้าใจได้อีกต่อไปในฐานะปัญหาสิ่งแวดล้อมเฉพาะด้าน หากแต่เป็นวิกฤตเชิงโครงสร้างที่เชื่อมโยงอย่างลึกซึ้งกับระบบเศรษฐกิจ การเมือง และรูปแบบการพัฒนาที่ครอบงำโลกมานานหลายทศวรรษ ความถี่และความรุนแรงของภัยพิบัติที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นอุทกภัยขนาดใหญ่ในเอเชียใต้ คลื่นความร้อนในยุโรป หรือไฟป่าขนาดมหึมาในอเมริกาเหนือ ไม่ได้เป็นเพียงเหตุการณ์ผิดปกติ หากแต่เป็นสัญญาณสะสมของความล้มเหลวเชิงระบบในการจัดการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ (IPCC, 2023)

แม้หลักฐานทางวิทยาศาสตร์จะชี้ชัดถึงสาเหตุและแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมานานแล้ว แต่การตอบสนองในเชิงนโยบายกลับมีความล่าช้า แดกกระจาย และมักถูกจำกัดอยู่ในกรอบคิดทางเศรษฐศาสตร์ที่ให้ความสำคัญกับการลดต้นทุนมากกว่าการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างการผลิตและการบริโภค ในบริบทนี้ การกำกับดูแลสภาพภูมิอากาศในระดับโลกจึงถูกออกแบบขึ้นบนสมมติฐานสำคัญว่า ตลาดสามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือหลักในการแก้ไขปัญหาที่รัฐไม่สามารถจัดการได้อย่างมีประสิทธิภาพ

⁵ นักวิชาการ Thai Climate Justice for All, สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

ความตกลงปารีส ซึ่งมีผลบังคับใช้ในปี พ.ศ. 2559 มักถูกยกย่องว่าเป็นความก้าวหน้าสำคัญของระบอบภูมิอากาศโลก เนื่องจากสามารถรวบรวมประเทศเกือบทั้งหมดให้เข้าร่วมในกรอบเดียวกัน และเปิดโอกาสให้แต่ละประเทศกำหนดเป้าหมายการลดก๊าซเรือนกระจกของตนเองผ่านกลไก Nationally Determined Contributions หรือ NDCs (UNFCCC, 2015) อย่างไรก็ตาม ภายใต้ความยืดหยุ่นดังกล่าว ความตกลงปารีสก็ได้เปิดพื้นที่ให้เครื่องมือบางประเภท โดยเฉพาะกลไกตลาดคาร์บอน เข้ามามีบทบาทนำอย่างเด่นชัด

การขยายตัวของกลไกตลาดภายใต้ความตกลงปารีสไม่ได้เกิดขึ้นอย่างเป็นกลาง หากแต่สะท้อนอิทธิพลของโลกทัศน์ทางเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมใหม่ ซึ่งมองว่าการกำหนดราคาและการสร้างแรงจูงใจทางการเงินเป็นวิธีที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการเปลี่ยนพฤติกรรมของรัฐและภาคเอกชน ในทางปฏิบัติ แนวคิดดังกล่าวนำไปสู่การพัฒนากระบวนการซื้อขายสิทธิการปล่อยก๊าซเรือนกระจก การชดเชยคาร์บอน และเครื่องมือทางการเงินที่ซับซ้อนมากขึ้นเรื่อย ๆ ภายใต้มาตรา 6 ของความตกลงปารีส (Michaelowa, 2021)

อย่างไรก็ตาม การพึ่งพากลไกตลาดเป็นแกนหลักของการแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศได้ก่อให้เกิดคำถามสำคัญหลายประการ คำถามเหล่านี้ไม่ได้จำกัดอยู่เพียงประสิทธิภาพเชิงเทคนิค แต่ครอบคลุมไปถึงประเด็นความเป็นธรรม ความชอบธรรม และผลกระทบเชิงสังคมในระยะยาว โดยเฉพาะต่อประเทศกำลังพัฒนาและชุมชนท้องถิ่นซึ่งมักไม่ได้รับประโยชน์จากการไหลเวียนของทุนคาร์บอนอย่างแท้จริง

ในบริบทนี้ แนวคิดเรื่องความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศจึงค่อย ๆ กลายเป็นกรอบวิเคราะห์สำคัญที่ตั้งคำถามต่อโครงสร้างอำนาจภายในระบอบภูมิอากาศโลก ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศไม่ได้หมายถึงการกระจายภาระการลดก๊าซเรือนกระจกอย่างเท่าเทียมเชิงตัวเลข หากแต่หมายถึงการยอมรับความแตกต่างเชิงประวัติศาสตร์ ความเปราะบางเชิงโครงสร้าง และสิทธิในการกำหนดเส้นทางการพัฒนาของประเทศและชุมชนที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด (Roberts and Parks, 2007)

ภายใต้กรอบคิดดังกล่าว แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด หรือ Non-Market Approaches จึงถูกหยิบยกขึ้นมาในฐานะทางเลือกที่ทำทนายวิธีคิดแบบเดิม แนวทางนี้ไม่ได้ปฏิเสธบทบาทของเศรษฐกิจหรือแรงจูงใจทางการเงินโดยสิ้นเชิง แต่ตั้งคำถามต่อการทำให้การแก้ปัญหาโลกร้อนถูกลดทอนเหลือเพียงกิจกรรมการซื้อขาย และชี้ให้เห็นถึงความจำเป็นของการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน นโยบาย และความสัมพันธ์ทางสังคมในระยะยาว

มาตรา 6.8 แห่งความตกลงปารีส ซึ่งว่าด้วยแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด จึงมีความสำคัญในฐานะพื้นที่ทางการเมืองและเชิงความคิดที่เปิดโอกาสให้การแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศถูกจินตนาการใหม่อย่างหลุดพ้นจากกรอบตลาดเป็นศูนย์กลาง แม้มาตรานี้จะยังมีความคลุมเครือในเชิงการปฏิบัติ แต่ก็สะท้อนความพยายามของประเทศกำลังพัฒนาและภาคประชาสังคมในการผลักดันระบอบภูมิอากาศโลกให้คำนึงถึงความเป็นธรรมและความหลากหลายของบริบทมากขึ้น (กฎหมาย บัญชี, 2568)

รายงานฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อทบทวนและวิเคราะห์พัฒนาการ แนวคิด และข้อถกเถียงของมาตรา 6.8 อย่างละเอียด โดยวางกรอบการวิเคราะห์ในเชิงโครงสร้างและเชิงนโยบาย เพื่อทำความเข้าใจบทบาทของแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดในระบอบภูมิอากาศโลก ตลอดจนพิจารณาข้อเสนอต่อประเทศกำลังพัฒนาและประเทศไทยในบริบทของการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม

ระบอบภูมิอากาศโลกในฐานะการเมืองของความรู้ จากวิทยาศาสตร์สภาพภูมิอากาศสู่ตลาด

หากจะทำความเข้าใจว่าทำไมมาตรา 6.8 จึงมีสถานะชายขอบในความตกลงปารีส จำเป็นต้องมองให้พ้นจากตัวบทกฎหมาย และหันกลับไปพิจารณาโครงสร้างของ “ความรู้” ที่ครอบงำระบอบภูมิอากาศโลกมาตั้งแต่ต้น ระบอบภูมิอากาศโลกไม่ได้ก่อตัวขึ้นจากข้อมูลทางวิทยาศาสตร์เพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นผลลัพธ์ของการเจรจา การต่อรอง และการเลือก “ความรู้บางแบบ” ให้มีอำนาจเหนือความรู้แบบอื่นอย่างเป็นระบบ

ตั้งแต่การก่อตั้งกรอบอนุสัญญา UNFCCC ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ด้านภูมิอากาศ โดยเฉพาะแบบจำลองเชิงปริมาณ ได้กลายเป็นฐานความชอบธรรมหลักของการกำหนดนโยบายระดับโลก ตัวเลขการปล่อยก๊าซเรือนกระจก เส้นกราฟอุณหภูมิ และการคาดการณ์ในอนาคต ถูกทำให้เป็น “ความจริงสากล” ที่ไม่อาจโต้แย้งได้ในเชิงนโยบาย (IPCC, 2023) อย่างไรก็ดี การยกระดับความรู้เชิงปริมาณเช่นนี้ ไม่ได้เป็นเพียงการสะท้อนข้อเท็จจริงทางธรรมชาติ แต่ยังเป็นกำหนดกรอบว่าปัญหาภูมิอากาศควรถูกมองและแก้ไขอย่างไร

ภายใต้กรอบดังกล่าว ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศถูกนิยามเป็นปัญหาของ “การปล่อยก๊าซมากเกินไป” และการแก้ปัญหาจึงถูกทำให้แคบลงเหลือเพียงคำถามว่า จะลดการปล่อยก๊าซเหล่านั้นอย่างมีประสิทธิภาพและต้นทุนต่ำที่สุดได้อย่างไร วิธีคิดเช่นนี้เปิดพื้นที่ให้เศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและเครื่องมือเชิงตลาดเข้ามามีบทบาทหน้า โดยมองว่าตลาดสามารถทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรและแรงจูงใจได้ดีกว่าการกำกับโดยรัฐเพียงอย่างเดียว (Stavins, 2008)

การครอบงำของตรรกะตลาดในระบอบภูมิอากาศโลกจึงไม่ได้เกิดจากประสิทธิภาพทางเทคนิคเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นผลของการเมืองของความรู้ที่เลือกให้วิธีคิดบางแบบมีสถานะเป็น “สามัญสำนึกเชิงนโยบาย” ขณะที่วิธีคิดอื่น ๆ เช่น ความรู้ท้องถิ่น มิติทางวัฒนธรรม หรือประสบการณ์ของชุมชนที่ได้รับผลกระทบ ถูกลดทอนให้เป็นเพียงข้อมูลประกอบหรือกรณีศึกษาเฉพาะพื้นที่ (Newell, 2021)

ในบริบทนี้ กลไกตลาดคาร์บอนจึงไม่ได้เป็นเพียงเครื่องมือหนึ่งในหลายทางเลือก แต่กลายเป็นภาษากลางของการแก้ปัญหาโลกร้อน การลดก๊าซเรือนกระจกถูกแปลงเป็นหน่วยที่สามารถวัด เปรียบเทียบ และแลกเปลี่ยนได้ข้ามพรมแดน วิธีคิดเช่นนี้ทำให้การแก้ปัญหาภูมิอากาศดูเหมือนเป็นเรื่องเทคนิคที่เป็นกลาง ทั้งที่ในความเป็นจริง การกำหนดว่า “อะไรนับเป็นการลดก๊าซ” และ “ใครมีสิทธิ์นับ” เป็นคำถามทางการเมืองอย่างลึกซึ้ง

การวิพากษ์กลไกตลาดจากประเทศกำลังพัฒนาและภาคประชาสังคมจำนวนมาก จึงไม่ได้มุ่งโจมตีตลาดในเชิงศีลธรรมเท่านั้น แต่เป็นการตั้งคำถามต่อโครงสร้างความรู้ที่ทำให้ตลาดถูกมองว่าเป็นคำตอบโดยอัตโนมัติ การทำให้ธรรมชาติและการลดก๊าซเรือนกระจกกลายเป็นสินค้า ไม่ได้เพียงเปลี่ยนรูปแบบ

การกำกับดูแล แต่ยังเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติอย่างเจ็บ ๆ โดยทำให้ธรรมชาติถูกมองเป็นแหล่งมูลค่า มากกว่าจะเป็นฐานชีวิตและวัฒนธรรม (Böhm et al., 2012)

ภายใต้โครงสร้างเช่นนี้ เสียงของชุมชนที่เผชิญผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมักถูกทำให้มองไม่เห็น หรือถูกแปลความใหม่ให้สอดคล้องกับภาษาของตลาด ตัวอย่างเช่น การฟื้นฟูป่าไม้หรือการจัดการที่ดินแบบดั้งเดิม มักถูกประเมินคุณค่าในฐานะแหล่งดูดซับคาร์บอน มากกว่าการมองว่าเป็นระบบความรู้และความสัมพันธ์ทางสังคมที่สั่งสมมายาวนาน วิธีคิดเช่นนี้ไม่เพียงลดทอนความซับซ้อนของชีวิตมนุษย์ แต่ยังเปิดช่องให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรและการละเมิดสิทธิของชุมชนในนามของการแก้ปัญหาโลกร้อน

แนวคิดเรื่องความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศจึงเกิดขึ้นเพื่อตั้งคำถามต่อโครงสร้างดังกล่าว โดยชี้ให้เห็นว่าปัญหาภูมิอากาศไม่อาจแยกออกจากประวัติศาสตร์การล่าอาณานิคม การพัฒนาแบบไม่สมดุล และความเหลื่อมล้ำเชิงโครงสร้าง ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศไม่ได้หมายถึงการกระจายคาร์บอนอย่างยุติธรรมในเชิงเทคนิค หากแต่หมายถึงการท้าทายวิธีคิดที่ทำให้บางเสียงมีอำนาจเหนือเสียงอื่นอย่างเป็นระบบ (Roberts and Parks, 2007)

ในกรอบนี้ แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด หรือ Non-Market Approaches จึงไม่ใช่เพียงทางเลือกเชิงนโยบาย แต่เป็นการท้าทายการเมืองของความรู้ที่ครอบงำระบอบภูมิอากาศโลก แนวทางนี้เปิดพื้นที่ให้การแก้ปัญหาภูมิอากาศถูกมองในฐานะกระบวนการทางสังคมและการเมือง ที่ต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน วัฒนธรรม และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ไม่ใช่เพียงการปรับราคาหรือสร้างตลาดใหม่

มาตรา 6.8 แห่งความตกลงปารีสจึงมีความหมายในฐานะ “พื้นที่แตกหักเชิงความคิด” ภายในกรอบที่ถูกครอบงำด้วยตลาด แม้มาตรานี้จะยังมีความคลุมเครือและขาดกลไกบังคับใช้ที่ชัดเจน แต่การมีอยู่ของมันสะท้อนการยอมรับอย่างเป็นทางการว่า โลกไม่สามารถแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศด้วยตรรกะตลาดเพียงอย่างเดียวได้ (Michaelowa, 2021; กฤษฎา บุญชัย, 2568)

การถือกำเนิดของแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด Non-Market Approaches ในฐานะการเมืองของการต่อต้านตรรกะตลาด

การปรากฏขึ้นของแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด หรือ Non-Market Approaches ภายใต้อาณัติของปารีส ไม่อาจถูกทำความเข้าใจได้ในฐานะผลลัพธ์ของการออกแบบเชิงเทคนิคหรือการประนีประนอมทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว หากแต่เป็นผลสะสมของการต่อสู้เชิงโลกทัศน์และการเมืองของความรู้ที่ดำเนินมาอย่างยาวนานภายในระบอบภูมิอากาศโลก แนวทางนี้เกิดขึ้นจากการตั้งคำถามอย่างต่อเนื่องต่อสมมติฐานพื้นฐานที่ว่า “ตลาด” คือเครื่องมือที่เหมาะสมและเป็นกลางที่สุดในการจัดการวิกฤตสภาพภูมิอากาศ

ในช่วงทศวรรษหลังพิธีสารเกียวโต ประเทศกำลังพัฒนาและขบวนการภาคประชาสังคมจำนวนมากเริ่มวิพากษ์ผลกระทบเชิงโครงสร้างของกลไกตลาดคาร์บอนอย่างเป็นระบบ ประสพการณ์จากกลไกอย่าง Clean Development Mechanism ชี้ให้เห็นว่า แม้โครงการเหล่านี้จะสามารถสร้างกระแสเงินทุนและกิจกรรมการลดก๊าซเรือนกระจกในเชิงปริมาณ แต่กลับไม่สามารถรับประกันการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างในภาคพลังงาน เกษตรกรรม หรือการใช้ที่ดินได้อย่างแท้จริง อีกทั้งยังนำไปสู่ความขัดแย้งด้านสิทธิที่ดิน การกีดกันชุมชนท้องถิ่น และการทำให้การพัฒนาในนามของสภาพภูมิอากาศกลายเป็นเครื่องมือของทุนข้ามชาติ (Böhm et al., 2012)

เสียงวิพากษ์เหล่านี้ค่อย ๆ ก่อตัวเป็นกรอบคิดทางเลือกที่ไม่เพียงปฏิเสธประสิทธิภาพของตลาดในเชิงเทคนิค แต่ตั้งคำถามต่อ “ความชอบธรรม” ของการทำให้ธรรมชาติและการลดก๊าซเรือนกระจกกลายเป็นสินค้า การลดก๊าซในมุมมองนี้ไม่ได้เป็นเพียงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ หากแต่เป็นกระบวนการทางสังคมและวัฒนธรรมที่เชื่อมโยงกับวิถีชีวิต ความรู้ท้องถิ่น และความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ชุมชน และทุน

บทบาทของประเทศอย่างโบลิเวียมีความสำคัญอย่างยิ่งในการผลักดันกรอบคิดดังกล่าวเข้าสู่เวทีระหว่างประเทศ โบลิเวียไม่ได้เพียงคัดค้านกลไกตลาดในเชิงเทคนิค แต่เสนอโลกทัศน์ทางเลือกที่ตั้งอยู่บนแนวคิดเรื่อง “สิทธิของธรรมชาติ”

และความสัมพันธ์แบบพึ่งพาอาศัยระหว่างมนุษย์กับโลก แนวคิดนี้ท้าทายสมมติฐานพื้นฐานของเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมที่มองธรรมชาติเป็นทรัพยากรหรือแหล่งบริการที่สามารถตีราคาได้ (UNFCCC, 2010)

การนำเสนอแนวคิดดังกล่าวในเวที COP แม้จะเผชิญแรงต้านอย่างหนักจากประเทศอุตสาหกรรมและกลุ่มทุน แต่ก็มีผลในเชิงการเมืองอย่างสำคัญ กล่าวคือมันทำให้การอธิบายเรื่องสภาพภูมิอากาศไม่สามารถจำกัดอยู่เพียงประเด็นประสิทธิภาพและต้นทุนได้อีกต่อไป หากแต่ต้องเผชิญกับคำถามเชิงจริยธรรมและเชิงอำนาจว่า ใครเป็นผู้กำหนดคุณค่าของธรรมชาติ และการแก้ปัญหาโลกร้อนควรรับใช้ใครเป็นหลัก

แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดจึงค่อย ๆ ก่อตัวขึ้นในฐานะพื้นที่ทางการเมืองที่เปิดให้กรอบคิดเหล่านี้มีที่ยืน แม้ในช่วงแรก แนวคิดดังกล่าวจะถูกมองว่าเป็นข้อเสนอเชิงอุดมการณ์ที่ขาดความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติ แต่การเจรจาภายใต้ความตกลงปารีสได้เปิดช่องให้แนวทางนี้ถูกบรรจุอย่างเป็นทางการในมาตรา 6.8 ในฐานะหนึ่งในรูปแบบความร่วมมือระหว่างประเทศ

อย่างไรก็ดี การบรรจุแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดเข้าไว้ในความตกลงปารีสไม่ได้หมายความว่าความขัดแย้งเชิงโลกทัศน์จะสิ้นสุดลง ตรงกันข้าม มาตรา 6.8 กลับสะท้อนการประนีประนอมที่เปราะบางระหว่างกรอบคิดที่แตกต่างอย่างสิ้นเชิง ด้านหนึ่งคือกรอบคิดแบบตลาดที่เน้นการวัดผล การเปรียบเทียบ และการแลกเปลี่ยน อีกด้านหนึ่งคือกรอบคิดที่มองการแก้ปัญหาภูมิอากาศในฐานะกระบวนการทางสังคมที่ไม่อาจลดทอนเป็นตัวเลขได้ทั้งหมด

ความคลุมเครือของมาตรา 6.8 ในเชิงถ้อยคำและกลไกการดำเนินงาน จึงไม่ใช่ความบกพร่องทางเทคนิคเพียงอย่างเดียว แต่เป็นผลสะท้อนของการเมืองของความรู้ที่ยังไม่อาจตกลงกันได้ว่า แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดควรมีสถานะอย่างไรในระบอบภูมิอากาศโลก ในขณะที่มาตรา 6.2 และ 6.4 ได้รับการออกแบบอย่างละเอียดเพื่อรองรับตลาดคาร์บอน มาตรา 6.8 กลับถูกปล่อยให้เป็นพื้นที่เปิดที่ขาดทั้งนิยามที่ชัดเจนและทรัพยากรสนับสนุนอย่างเพียงพอ

ในเชิงการเมือง การทำให้แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดมีสถานะเป็นเพียง “ทางเลือกเสริม” แทนที่จะเป็นแกนหลักของการดำเนินงานด้านสภาพภูมิอากาศ

สะท้อนความไม่สมดุลของอำนาจในการกำหนดทิศทางการระบอบโลก ประเทศอุตสาหกรรมซึ่งมีศักยภาพทางการเงินและเทคโนโลยีสูง ยังคงสามารถกำหนดกติกาและภาษากลางของการแก้ปัญหาได้ ขณะที่ประเทศกำลังพัฒนา แม้จะมีประสบการณ์ตรงกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ กลับต้องต่อสู้เพื่อให้การรอบคอบของตนได้รับการยอมรับอย่างจริงจัง

ในกรอบนี้ Non-Market Approaches จึงสามารถถูกมองว่าเป็นการเมืองของการ “ไม่ยอมแปลทุกอย่างเป็นตลาด” เป็นความพยายามรักษาพื้นที่ให้การแก้ปัญหาภูมิอากาศยังคงเชื่อมโยงกับประเด็นสิทธิ ความยุติธรรม และการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้าง มากกว่าการมุ่งเพิ่มประสิทธิภาพของระบบเดิม แนวทางนี้เปิดโอกาสให้มาตรการด้านการปรับตัว การพัฒนาศักยภาพ การถ่ายทอดเทคโนโลยี และการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการพัฒนา ถูกยกระดับขึ้นมาเป็นหัวใจของความร่วมมือระหว่างประเทศ โดยไม่จำเป็นต้องผูกติดกับการแลกเปลี่ยนเชิงมูลค่า

อย่างไรก็ตาม ความท้าทายสำคัญของแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดคือ การทำให้มันไม่ถูกทำให้กลายเป็นเพียงถ้อยคำเชิงสัญลักษณ์ภายในกรอบที่ยังคงถูกครอบงำด้วยตลาด หากไม่มีการเปลี่ยนแปลงในระดับสถาบันและการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นรูปธรรม มาตรา 6.8 ก็เสี่ยงที่จะถูกทำให้เป็นเพียง “พื้นที่ว่างทางการเมือง” ที่มีอยู่ในเอกสาร แต่ไม่สามารถสร้างผลกระทบในชีวิตจริงของผู้คนได้อย่างแท้จริง

การทำความเข้าใจการถือกำเนิดของ Non-Market Approaches ในบริบทนี้ จึงไม่ใช่เพียงการย้อนรอยประวัติการเจรจา แต่เป็นการมองเห็นพลวัตของการต่อสู้เชิงความคิดที่ยังดำเนินอยู่ มาตรา 6.8 ไม่ได้เป็นจุดจบของความขัดแย้ง หากแต่เป็นจุดเริ่มต้นของคำถามสำคัญว่า ระบอบภูมิอากาศโลกจะสามารถเปิดพื้นที่ให้ความหลากหลายของโลกทัศน์และประสบการณ์มนุษย์ได้มากเพียงใด ท่ามกลางแรงกดดันจากทุน เทคโนโลยี และวิกฤตที่ทวีความรุนแรงขึ้นทุกปี

พื้นที่ต่อรองเชิงโลกทัศน์ ความคลุมเครือเชิงสถาบัน และการเมืองของการไม่ถูกทำให้เป็นตลาด

การปรากฏของมาตรา 6.8 ภายใต้อาณัติของมติปารีสอาจดูเหมือนเป็นเพียงถ้อยคำสั้น ๆ ที่กล่าวถึง “แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด” ในบรรดามาตราทียาวและซับซ้อนกว่ามากว่าด้วยกลไกตลาดคาร์บอน อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาในเชิงการเมืองของความรู้ มาตรา 6.8 กลับเป็นหนึ่งในพื้นที่ที่อัดแน่นไปด้วยความตึงเครียดเชิงโลกทัศน์มากที่สุดของระบอบภูมิอากาศโลก มาตรานี้ไม่เพียงสะท้อนความพยายามประนีประนอมระหว่างกรอบคิดที่แตกต่าง หากแต่เผยให้เห็นขีดจำกัดของการเปิดพื้นที่ให้แนวคิดทางเลือกภายในระบบที่ยังถูกรอรับด้วยตรรกะตลาด

ในเชิงถ้อยคำ มาตรา 6.8 ระบุถึงการส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศผ่านแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด โดยครอบคลุมประเด็นหลากหลายตั้งแต่การพัฒนาที่ยั่งยืน การจัดการความยากจน การปรับตัว การถ่ายทอดเทคโนโลยี ไปจนถึงการเสริมสร้างศักยภาพ (UNFCCC, 2015) ความกว้างของถ้อยคำดังกล่าวสะท้อนความพยายามรักษาความยืดหยุ่นและเปิดพื้นที่ให้ประเทศกำหนดรูปแบบความร่วมมือที่สอดคล้องกับบริบทของตนเอง อย่างไรก็ตาม ความยืดหยุ่นนี้เองที่กลายเป็นดาบสองคม เมื่อมันถูกแปลความในเชิงสถาบันว่าเป็นความไม่ชัดเจน และถูกผลักให้ไปอยู่ชายขอบของการดำเนินงานเชิงนโยบาย

เมื่อเปรียบเทียบกับมาตรา 6.2 และ 6.4 ซึ่งได้รับการพัฒนาอย่างละเอียดทั้งในด้านกฎเกณฑ์ วิธีการคำนวณ และกลไกการกำกับดูแล จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามาตรา 6.8 ขาด “โครงสร้างรองรับ” ในระดับเดียวกัน ความแตกต่างนี้ไม่ใช่เพียงปัญหาเชิงเทคนิค แต่สะท้อนการจัดลำดับความสำคัญเชิงอำนาจของระบอบภูมิอากาศโลก ซึ่งให้คุณค่าแก่เครื่องมือที่สามารถวัดผล เปรียบเทียบ และแปลงเป็นมูลค่าได้ มากกว่าเครื่องมือที่เน้นการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคมและสถาบัน

ในมุมมองเชิงการเมืองของความรู้ ความคลุมเครือของมาตรา 6.8 จึงอาจถูกมองว่าเป็นผลลัพธ์ของความไม่ลงรอยกันในระดับโลกทัศน์ ด้านหนึ่งคือกรอบคิดแบบเศรษฐศาสตร์การเมืองกระแสหลัก ซึ่งมองว่าความร่วมมือระหว่างประเทศควรถูกออกแบบให้มีแรงจูงใจทางเศรษฐกิจที่ชัดเจนและสามารถตรวจสอบได้ อีกด้านหนึ่ง

คือกรอบคิดที่มองการแก้ปัญหาภูมิอากาศในฐานะกระบวนการทางสังคมที่ต้องอาศัยความไว้วางใจ การเรียนรู้ร่วมกัน และการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างที่ไม่อาจวัดผลได้ในระยะสั้น

ความตึงเครียดนี้ปรากฏอย่างชัดเจนในการอภิปรายว่าด้วย “ความน่าเชื่อถือ” และ “ความโปร่งใส” ของแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด ในขณะที่กลไกตลาดสามารถอ้างความชอบธรรมผ่านตัวเลขและหน่วยวัดมาตรฐาน แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดกลับถูกตั้งคำถามว่า จะสามารถพิสูจน์ผลลัพธ์ได้อย่างไร และจะป้องกันการนับซ้ำหรือการอ้างผลเกินจริงได้เพียงใด คำถามเหล่านี้ แม้จะมีเหตุผลในเชิงเทคนิค แต่ก็สะท้อนอคติเชิงโครงสร้างที่ให้คุณค่าแก่ความรู้เชิงปริมาณมากกว่าความรู้เชิงกระบวนการและประสบการณ์

การตั้งคำถามเช่นนี้มีผลทางการเมืองที่สำคัญ กล่าวคือ มันทำให้แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดต้องพิสูจน์ตัวเองภายใต้มาตรฐานที่ถูกออกแบบมาเพื่อรองรับตลาดเป็นหลัก ในทางปฏิบัติ แนวทางที่เน้นการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน การเสริมสร้างศักยภาพ หรือการปรับตัวในระดับชุมชน มักไม่สามารถแสดงผลลัพธ์ในรูปตัวเลขที่เปรียบเทียบข้ามประเทศได้ง่าย ส่งผลให้ถูกมองว่ามีคุณค่าทางนโยบายน้อยกว่า แม้จะมีความสำคัญต่อความยั่งยืนในระยะยาวก็ตาม

ในบริบทนี้ มาตรา 6.8 จึงทำหน้าที่เป็น “พื้นที่ต่อรองเชิงโลกทัศน์” ที่เปิดโอกาสให้กรอบคิดทางเลือกมีที่ยืนในระดับถ้อยคำ แต่ยังไม่สามารถแปลงพลังเชิงความคิดไปสู่โครงสร้างเชิงสถาบันได้อย่างเต็มที่ การมีอยู่ของมาตรานี้สะท้อนการยอมรับเชิงสัญลักษณ์ว่า การแก้ปัญหาภูมิอากาศไม่อาจพึ่งพาดตลาดเพียงอย่างเดียว แต่ขณะเดียวกันก็เผยให้เห็นความล้มเหลวของระบอบโลกในการขยับออกจากกรอบคิดเดิมอย่างจริงจัง

อย่างไรก็ตาม ความคลุมเครือของมาตรา 6.8 ก็อาจถูกมองในอีกมุมหนึ่งว่าเป็น “พื้นที่เปิด” สำหรับการต่อรองและการสร้างความหมายใหม่ ในเมื่อมาตรานี้ไม่ได้ถูกจำกัดด้วยกฎเกณฑ์ตายตัว ประเทศและภาคีที่เห็นคุณค่าของแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดจึงมีโอกาใช้พื้นที่นี้ในการทดลองรูปแบบความร่วมมือที่หลากหลาย ตั้งแต่การแลกเปลี่ยนความรู้ การสร้างเครือข่ายนโยบาย ไปจนถึงการผลักดันการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันในระดับภูมิภาคและระดับชาติ

การอ่านมาตรา 6.8 ในฐานะพื้นที่ที่ต่อรองเช่นนี้ ช่วยให้เห็นว่าความสำคัญของมาตราไม่ได้อยู่ที่การมีหรือไม่มีตลาด หากแต่อยู่ที่การตั้งคำถามต่อสมมติฐานพื้นฐานของระบอบภูมิอากาศโลก กล่าวคือ การแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศจำเป็นต้องเปิดพื้นที่ให้วิธีคิดที่หลากหลาย coexist กันได้ โดยไม่ถูกบังคับให้แปลความหมายทุกอย่างผ่านตรรกะเดียว

ในเชิงนี้ มาตรา 6.8 จึงมีศักยภาพในการทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่างประเด็นการลดก๊าซเรือนกระจกกับประเด็นการปรับตัว การพัฒนา และความเป็นธรรม ซึ่งมักถูกแยกออกจากกันในกลไกตลาด แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดสามารถเปิดพื้นที่ให้การแก้ปัญหาภูมิอากาศถูกเชื่อมโยงกับนโยบายสังคม การพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของสถาบันท้องถิ่น ซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญของการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม

อย่างไรก็ดี ศักยภาพดังกล่าวจะไม่สามารถเกิดขึ้นได้ หากมาตรา 6.8 ยังคงถูกมองว่าเป็นเพียงภาคผนวกเชิงถ้อยคำของมาตรา 6 ทั้งหมด การทำให้แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดมีความหมายในทางปฏิบัติ จำเป็นต้องอาศัยการตีความเชิงรุก การจัดสรรทรัพยากร และการยกระดับสถานะของมาตรานี้ในระดับนโยบายระหว่างประเทศและระดับชาติ หากปราศจากสิ่งเหล่านี้ มาตรา 6.8 ก็เสี่ยงที่จะถูกทำให้เป็นเพียง “หลักฐานเชิงสัญลักษณ์” ของความหลากหลายทางความคิด โดยไม่สามารถท้าทายโครงสร้างอำนาจที่ครอบงำระบอบภูมิอากาศโลกได้อย่างแท้จริง

การวิเคราะห์มาตรา 6.8 ในกรอบการเมืองของความรู้จึงช่วยให้เห็นทั้งข้อจำกัดและศักยภาพของแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาด มาตรานี้ไม่ใช่คำตอบสำเร็จรูปของปัญหาภูมิอากาศ หากแต่เป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้คำถามเชิงโครงสร้างถูกตั้งขึ้นอย่างต่อเนื่อง คำถามเหล่านี้ไม่ได้มุ่งเพียงหาวิธีลดก๊าซเรือนกระจกให้ได้มากที่สุด หากแต่ตั้งคำถามว่า การลดก๊าซนั้นควรเกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขของความเป็นธรรม ความหลากหลายทางวัฒนธรรม และการเคารพต่อชีวิตในทุกรูปแบบอย่างไร

ประเทศกำลังพัฒนาและเท่าที่ประเทศไทย มาตรา 6.8 ในฐานะพื้นที่ การเมืองของการเลือกโลกทัศน์

การอภิปรายว่าด้วยมาตรา 6.8 จะไม่สมบูรณ์ หากไม่พิจารณาบทบาทของประเทศกำลังพัฒนาในฐานะผู้มีส่วนได้ส่วนเสียโดยตรงกับผลกระทบของการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และในขณะเดียวกันก็เป็นกลุ่มประเทศที่มักถูกจำกัดบทบาทในการกำหนดกติกาของระบบภูมิอากาศโลก ประเทศกำลังพัฒนาไม่ได้เป็นเพียง “ผู้รับผลกระทบ” หากแต่เป็นผู้เสนอกรอบคิดทางเลือกที่ท้าทายสมมติฐานพื้นฐานของการแก้ปัญหาโลกร้อนแบบตลาดเป็นศูนย์กลางอย่างต่อเนื่อง

ในเชิงโครงสร้าง ประเทศกำลังพัฒนามักถูกคาดหวังให้มีบทบาทเป็นพื้นที่รองรับการลดก๊าซเรือนกระจกต้นทุนต่ำ ผ่านโครงการชดเชยคาร์บอนหรือกลไกตลาดต่าง ๆ ภายใต้กรอบคิดนี้ การพัฒนาในประเทศกำลังพัฒนาถูกผูกโยงกับภารกิจการลดก๊าซในระดับโลก โดยที่อำนาจในการกำหนดมาตรฐาน วิธีการวัดผล และการรับรองคุณค่ากลับอยู่ในมือของประเทศอุตสาหกรรมและสถาบันระหว่างประเทศเป็นหลัก (Roberts and Parks, 2007)

แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดภายใต้มาตรา 6.8 จึงมีความหมายเชิงการเมืองอย่างต่อเนื่องต่อประเทศกำลังพัฒนา เนื่องจากเปิดพื้นที่ให้ความร่วมมือด้านสภาพภูมิอากาศถูกออกแบบในฐานะกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน การเสริมสร้างศักยภาพ และการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน มากกว่าการเป็นเพียงแหล่งผลิตหน่วยคาร์บอนเพื่อป้อนตลาดโลก มาตรา 6.8 เปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนาสามารถเน้นการปรับตัว การพัฒนาอย่างยั่งยืน และการแก้ปัญหาความเปราะบางเชิงโครงสร้างในบริบทของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องผูกติดกับกลไกการแลกเปลี่ยนเชิงมูลค่า

อย่างไรก็ดี การใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวไม่ใช่เรื่องอัตโนมัติ ประเทศกำลังพัฒนาจำเป็นต้องมีความชัดเจนในเชิงโลกทัศน์และยุทธศาสตร์ว่า ต้องการใช้มาตรา 6.8 เพื่อท้าทายโครงสร้างเดิม หรือเพียงเพื่อเสริมการเข้าถึงทรัพยากรภายใต้กรอบคิดเดิม หากขาดการกำหนดเท่าที่เชิงหลักการ มาตรา 6.8 ก็อาจถูกลดทอนให้เป็นเพียงช่องทางทางเทคนิคที่ไม่แตกต่างจากกลไกอื่นในเชิงผลลัพธ์

กรณีของประเทศไทยสะท้อนความท้าทายดังกล่าวอย่างชัดเจน ในฐานะประเทศรายได้ปานกลางที่มีการปล่อยก๊าซเรือนกระจกเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่

ขณะเดียวกันก็มีความเปราะบางต่อผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในระดับสูง ประเทศไทยมีสถานะกำลังระหว่างผู้ปล่อยและผู้ได้รับผลกระทบ ซึ่งทำให้ท่าทีในเวทีระหว่างประเทศมักมีลักษณะประนีประนอมและหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้าทางโลกทัศน์อย่างชัดเจน

ในทางปฏิบัติ นโยบายด้านสภาพภูมิอากาศของไทยให้ความสำคัญกับเครื่องมือเชิงตลาดมากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด ทั้งการพัฒนาตลาดคาร์บอนภายในประเทศ กลไกการชดเชย และการเชื่อมโยงกับตลาดคาร์บอนระหว่างประเทศ แนวโน้มดังกล่าวสะท้อนการยอมรับกรอบคิดแบบตลาดเป็นภาษากลางของการกำกับดูแลสภาพภูมิอากาศ โดยมองว่าเป็นช่องทางสำคัญในการระดมทุนและแสดงบทบาทของประเทศในเวทีโลก

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาในกรอบการเมืองของความรู้ การเน้นกลไกตลาดเพียงด้านเดียวอาจทำให้ประเทศไทยพลาดโอกาสเชิงโครงสร้างที่มาตรา 6.8 เปิดไว้ กล่าวคือ การใช้แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดเพื่อเชื่อมโยงนโยบายสภาพภูมิอากาศเข้ากับประเด็นความเหลื่อมล้ำ การกระจายอำนาจ และการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น แนวทางเหล่านี้มีศักยภาพในการตอบโจทยการปรับตัว และความเป็นธรรมในบริบทไทยได้มากกว่าการพึ่งพาสถาปัตยกรรมเพียงอย่างเดียว

ในเชิงโลกทัศน์ มาตรา 6.8 เปิดพื้นที่ให้ประเทศไทยสามารถตั้งคำถามต่อสมมติฐานพื้นฐานของการพัฒนาแบบคาร์บอนต่ำที่เน้นประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจเป็นหลัก และหันมาพิจารณาการเปลี่ยนผ่านในฐานะกระบวนการทางสังคมที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วม การเรียนรู้ร่วมกัน และการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบัน การใช้มาตรา 6.8 ในลักษณะนี้ไม่จำเป็นต้องขัดแย้งกับการเข้าถึงแหล่งทุนระหว่างประเทศ แต่ต้องอาศัยการกำหนดยุทธศาสตร์ที่ชัดเจนว่า ประเทศต้องการผลลัพธ์เชิงโครงสร้างแบบใดจากความร่วมมือด้านสภาพภูมิอากาศ

ในบริบทของประเทศกำลังพัฒนาโดยรวม มาตรา 6.8 ยังสามารถทำหน้าที่เป็นพื้นที่สร้างพันธมิตรทางโลกทัศน์ ระหว่างประเทศที่เผชิญปัญหาคล้ายคลึงกัน ทั้งในด้านการปรับตัว การพัฒนาศักยภาพ และการปกป้องสิทธิของชุมชน การใช้แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดเป็นฐานของความร่วมมือเชิงภูมิภาค อาจช่วยลดการพึ่งพากลไกตลาดโลก และเปิดพื้นที่ให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้และนโยบายที่ตอบโจทยบริบทท้องถิ่นมากขึ้น

อย่างไรก็ดี การทำให้มาตรา 6.8 มีความหมายในทางปฏิบัติสำหรับประเทศไทยและประเทศกำลังพัฒนา จำเป็นต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงในระดับสถาบันและการกำหนดนโยบายภายในประเทศอย่างจริงจัง หากแนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดยังถูกมองว่าเป็นเพียงส่วนเสริม หรือถูกผลักไปอยู่ชายขอบของการวางแผนเชิงยุทธศาสตร์ มาตรา 6.8 ก็จะไม่สามารถทำหน้าที่เป็นเครื่องมือของการเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรมได้อย่างแท้จริง

การอ่านท่าทีประเทศไทยผ่านกรอบการเมืองของความรู้ จึงไม่ใช่การตัดสินว่าประเทศควรหรือไม่ควรใช้กลไกตลาด หากแต่เป็นการตั้งคำถามว่าประเทศกำลังเลือกโลกทัศน์แบบใดเป็นฐานของการกำกับดูแลสภาพภูมิอากาศในระยะยาว มาตรา 6.8 เปิดพื้นที่ให้การเลือกตั้งกล่าวถูกทำให้ชัดเจนขึ้น และเป็นโอกาสในการทบทวนว่า การแก้ปัญหาโลกร้อนควรถูกออกแบบเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพของระบบเดิม หรือเพื่อเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ทำให้บางกลุ่มต้องแบกรับภาระอย่างไม่เป็นธรรม

บทสรุป มาตรา 6.8 กับการเมืองของความรู้ในระบบภูมิอากาศโลก

การวิเคราะห์มาตรา 6.8 แห่งความตกลงปารีสผ่านกรอบการเมืองของความรู้ ทำให้เห็นชัดเจนว่าประเด็นสำคัญของมาตรานี้ไม่ได้อยู่ที่รายละเอียดเชิงเทคนิคหรือกลไกการดำเนินงานเพียงอย่างเดียว หากแต่อยู่ที่คำถามเชิงโครงสร้างว่า “ความรู้แบบใด” ได้รับการยอมรับให้เป็นฐานของการแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในระดับโลก และ “ความรู้แบบใด” ถูกผลักให้อยู่ชายขอบของระบบการกำกับดูแล

ตลอดระยะเวลาหลายทศวรรษที่ผ่านมา ระบบภูมิอากาศโลกถูกครอบงำด้วยกรอบคิดที่ให้คุณค่าสูงแก่ความรู้เชิงปริมาณ ความสามารถในการวัดผล และการแปลงปัญหาสิ่งแวดล้อมให้กลายเป็นตัวแปรทางเศรษฐกิจที่สามารถจัดการผ่านตลาดได้ กรอบคิดเช่นนี้ไม่เพียงกำหนดเครื่องมือเชิงนโยบายที่ถูกเลือกใช้ หากแต่กำหนดภาษากลางของการเจรจา และขีดเส้นที่แนวทางใดถูกมองว่า “จริงจัง” หรือ “น่าเชื่อถือ” ในเวทีระหว่างประเทศ

มาตรา 6.8 ปรากฏขึ้นท่ามกลางโครงสร้างดังกล่าวในฐานะพื้นที่ที่เปิดให้แนวคิดทางเลือกสามารถดำรงอยู่ได้อย่างเป็นทางการ แม้จะอยู่ในรูปของถ้อยคำที่คลุมเครือและขาดกลไกบังคับใช้ที่ชัดเจน แต่มาตรานี้สะท้อนการยอมรับในระดับหนึ่งว่า การแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศไม่อาจพึ่งพาตรรกะตลาดเพียงอย่างเดียวได้ และจำเป็นต้องเปิดพื้นที่ให้แนวทางที่เน้นการเปลี่ยนแปลงเชิงสังคม สถาบัน และความสัมพันธ์เชิงอำนาจเข้ามามีบทบาท

อย่างไรก็ตาม ความคลุมเครือของมาตรา 6.8 ไม่ได้เป็นเพียงข้อจำกัด หากแต่เป็นภาพสะท้อนของการต่อรองเชิงโลกทัศน์ที่ยังไม่สิ้นสุด ระเบียบภูมิอากาศโลกยังไม่อาจตกลงร่วมกันได้ว่า แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดควรมีสถานะเป็น “ทางเลือกหลัก” หรือเพียง “ส่วนเสริม” ของระบบเดิม ความไม่ชัดเจนนี้ทำให้มาตรา 6.8 เสี่ยงที่จะถูกทำให้เป็นเพียงหลักฐานเชิงสัญลักษณ์ของความหลากหลายทางความคิด โดยไม่สามารถแปลงพลังเชิงการเมืองไปสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันได้อย่างแท้จริง

ในกรอบการเมืองของความรู้ ประเด็นสำคัญจึงไม่ใช่การเลือกระหว่างตลาดหรือไม่ตลาด หากแต่เป็นการตั้งคำถามต่อสมมติฐานพื้นฐานที่ทำให้ตลาดกลายเป็นภาษากลางโดยอัตโนมัติ การทำให้แนวทางที่ไม่ใช้กลไกตลาดมีความหมายในทางปฏิบัติ จำเป็นต้องท้าทายมาตรฐานการประเมินคุณค่าที่ยึดโยงกับการวัดผลเชิงปริมาณเพียงด้านเดียว และเปิดพื้นที่ให้ความรู้เชิงกระบวนการ ประสบการณ์ของชุมชน และการเปลี่ยนแปลงเชิงสถาบันได้รับการยอมรับในฐานะผลลัพธ์ที่มีคุณค่าเท่าเทียมกัน

สำหรับประเทศกำลังพัฒนา และประเทศไทยโดยเฉพาะ มาตรา 6.8 เป็นมากกว่ากรอบความร่วมมือเชิงเทคนิค หากแต่เป็นพื้นที่ทางการเมืองที่สะท้อนการเลือกโลกทัศน์ในการกำกับดูแลสภาพภูมิอากาศ การใช้มาตรา 6.8 อย่างจริงจังหมายถึงการยอมรับว่าการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมคาร์บอนต่ำไม่ใช่เพียงกระบวนการเพิ่มประสิทธิภาพของระบบเดิม แต่เป็นการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐ ตลาด และชุมชน

ในท้ายที่สุด มาตรา 6.8 ไม่ได้เป็นคำตอบสำเร็จรูปของปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ หากแต่เป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้คำถามเชิงโครงสร้างยังคงถูกตั้งขึ้นอย่างต่อเนื่อง คำถามเหล่านี้ท้าทายระเบียบภูมิอากาศโลกให้พิจารณา

ว่า การแก้ปัญหาโลกร้อนควรถูกออกแบบบนฐานของประสิทธิภาพทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว หรือควรตั้งอยู่บนความเข้าใจที่ลึกซึ้งต่อความเป็นธรรม ความหลากหลายของโลกทัศน์ และคุณค่าของชีวิตที่ไม่อาจแปลเป็นตัวเลขได้ทั้งหมด (กฤษฎา บุญชัย, 2568)

รายการอ้างอิง

- Böhm, S., Misoczky, M. C., & Moog, S. (2012). Greening capitalism? A Marxist critique of carbon markets. *Organization Studies*, 33(11), 1617–1638.
- IPCC. (2023). AR6 Synthesis Report: Climate Change 2023. Intergovernmental Panel on Climate Change.
- Michaelowa, A. (2021). Article 6 of the Paris Agreement: Ambition, markets and finance. *Climate Policy*, 21(3), 1–15.
- Newell, P. (2021). *Power shift: The global political economy of energy transitions*. Cambridge University Press.
- Roberts, J. T., & Parks, B. C. (2007). *A climate of injustice: Global inequality, North–South politics, and climate policy*. MIT Press.
- Stavins, R. N. (2008). A meaningful U.S. cap-and-trade system to address climate change. *Harvard Environmental Law Review*, 32, 293–371.
- UNFCCC. (2010). Report of the Conference of the Parties on its sixteenth session, held in Cancun. United Nations Framework Convention on Climate Change.
- UNFCCC. (2015). Paris Agreement. United Nations Framework Convention on Climate Change.

ข้อเสนอแนะความยุติธรรม ทางสภาพภูมิอากาศต่อ ร่างพระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศ พ.ศ.....

วัลลวลี คำบุญเรือง⁶

บงกช ดารารัตน์

อจิรวดี เหล่าอ่อน

วรรณา แท้มทอง

⁶ นักวิชาการอิสระด้านกฎหมายสิ่งแวดล้อม

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเป็นภัยคุกคามต่อสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้าถึงสิ่งแวดล้อมที่ดีถูกรับรองให้เป็นสิทธิมนุษยชน อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานของการดำรงชีวิตอยู่ของมนุษย์ทุกคน การเกิดขึ้นของสภาวะโลกร้อนจึงเป็นปฏิกิริยาที่เร่งภัยพิบัติทางธรรมชาติ และกระทบต่อวิถีชีวิตของประชาชนที่เคยมีอยู่มาแต่เดิม อย่างไรก็ตาม ความสามารถในการรับมือต่อสภาวะโลกร้อนมีความแตกต่างกัน เพราะกลุ่มคนเปราะบาง เช่น เด็ก ผู้หญิง ผู้สูงอายุ คนยากจน กลุ่มคนชายขอบกลายเป็นกลุ่มจะได้รับผลกระทบและปรับตัวได้น้อยที่สุด ดังนั้นการออกแบบนโยบายและกฎหมายที่จะออกมาตอบสนองต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ จึงควรต้องคำนึงถึงหลักการความเป็นธรรมทางสภาพภูมิอากาศ (Climate Justice) เพื่อไม่ให้เกิดการละเลยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งไว้ข้างหลัง

งานวิจัยเรื่องข้อเสนอแนะประเด็นความยุติธรรมทางสภาพภูมิอากาศต่อร่างพระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. ... ที่มุ่งเน้นให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมต่อร่างกฎหมายการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของสำนักงานนโยบายแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (สน.) โดย กรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป็นหน่วยงานผู้รับผิดชอบหลักดำเนินการร่างกฎหมายว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเท่านั้น บนฐานสิทธิมนุษยชนที่รวมถึงความเป็นธรรมทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Justice) และความเป็นธรรมทางสภาพภูมิอากาศ (Climate Justice) ทั้งมีการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของต่างประเทศ ประกอบการสัมภาษณ์นักวิชาการ ด้านกฎหมาย วนศาสตร์ ตัวแทนภาคประชาสังคม เจ้าหน้าที่มูลนิธิที่ทำงานขับเคลื่อนประเด็นที่เกี่ยวข้องกับชุมชน รวมถึงการลงพื้นที่สัมภาษณ์ข้อมูลจากชุมชนที่เข้าร่วมโครงการป่าชุมชนคาร์บอนเครดิต จำนวน 2 พื้นที่ และกำลังจะเข้าร่วม 1 พื้นที่ เพื่อหามิติในทางวิชาการ และปฏิบัติการที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ของชุมชนรวบรวมไว้อยู่ในงานวิจัยชิ้นนี้ เพื่อพัฒนาเป็นข้อเสนอที่เหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

โดยงานศึกษานี้ มุ่งเน้นศึกษาเฉพาะร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. ... ของกรมการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ที่ผ่านการรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เมื่อวันที่ 8 – 22 พฤศจิกายน 2567 ที่ผ่านมา โดยร่างกฎหมายฉบับนี้วางเป้าหมายเพื่อไปสู่เป้าหมายความเป็นกลาง

ทางคาร์บอน (Carbon Neutrality) ภายในปี พ.ศ. 2593 (ค.ศ. 2050) และปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ ภายในปี พ.ศ. 2608 ซึ่งมีหลักการสำคัญเกี่ยวกับมาตรการส่งเสริมการดำเนินงานด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่กำหนดเรื่องการให้เงินทุนสนับสนุนกิจกรรมที่ประสงค์จะลดก๊าซเรือนกระจกเท่านั้น ส่วนด้านสิทธิของประชาชนและชุมชนมีเพียงสิทธิในการได้รับแจ้งข้อมูลจากรัฐเพื่อเตรียมรับมือจากผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ สิทธิในการให้ข้อมูลและข้อคิดเห็น รวมถึงสิทธิในการส่งเสริมและดำเนินการด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แต่เมื่อพิจารณาถึงอำนาจการจัดวางนโยบาย และแผนการรับมือต่อสภาวะโลกร้อนยังคงเน้นอำนาจของรัฐเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม แม้ปัจจุบันยังไม่มีมีการพิจารณาร่างพระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศก็ตาม แต่หน่วยงานรัฐก็ได้ดำเนินการออกนโยบาย และระเบียบเกี่ยวกับคาร์บอนเครดิต ที่ถูกนำมาใช้เพื่อให้เกิดการเพิ่มพื้นที่ป่าที่หวังจะทำให้เกิดกระบวนการดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ และลดอุณหภูมิของโลก ซึ่งตอบสนองต่อคำมั่นสัญญาที่ประเทศไทยได้ให้ไว้ว่าจะสร้างความเป็นกลางทางคาร์บอน (Carbon Neutrality) ภายในปี 2050 และ ปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ (Net Zero) ภายในปี 2065 ทำให้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 12 และแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี ยังคงต้องการให้ประเทศไทยมีพื้นที่ป่า 40% ของพื้นที่ประเทศไว้สำหรับการอนุรักษ์และนำมาใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน โดยตัวเลขนี้แบ่งออกเป็นการเพิ่มพื้นที่ป่าอนุรักษ์ให้ได้ 25% และเพิ่มพื้นที่ป่าสำหรับใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจอีก 15%

ผลการจากออกแบบนโยบายระดับชาติเช่นนี้ จึงทำให้หน่วยงานรัฐ ไม่ว่าจะเป็นกรมป่าไม้ กรมอุทยาน และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง กลายเป็นหน่วยงานหลักที่ทำหน้าที่อย่างแข็งขันต่อการเพิ่มพื้นที่ป่าด้วยการส่งเสริมให้ทางภาคธุรกิจ และชุมชน เข้าร่วมโครงการคาร์บอนเครดิต ซึ่งได้มีการออกระเบียบว่าด้วยการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตที่ได้จากการปลูก บำรุง อนุรักษ์ และพื้นที่ป่าประกอบด้วย

1. ระเบียบกรมป่าไม้ ว่าด้วยการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตจากการปลูก บำรุง อนุรักษ์ และพื้นที่ป่าในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2564 กำหนดให้บุคคล นิติบุคคล

หรือหน่วยงานของรัฐที่ยื่นคำขอเข้าร่วมโครงการ T-VER กับกรมป่าไม้ มีสัดส่วนการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยสัดส่วนของกรมป่าไม้ต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 10

2. ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช ว่าด้วยการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตที่ได้จากการปลูกบำรุง อนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พ.ศ. 2564 กำหนดให้บุคคล นิติบุคคล หรือหน่วยงานของรัฐที่ยื่นคำขอเข้าร่วมโครงการ T-VER กับกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช มีสัดส่วนการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยสัดส่วนของกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 10

3. ระเบียบกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ว่าด้วยการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตที่ได้จากการปลูกและบำรุงป่าชายเลนสำหรับชุมชน พ.ศ. 2565 กำหนดให้ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนชายฝั่งที่ขึ้นทะเบียนกับกรมฯ ตามระเบียบกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ว่าด้วยหลักเกณฑ์การขึ้นทะเบียนชุมชนชายฝั่ง พ.ศ. 2560 ที่ยื่นคำขอร่วมโครงการปลูกป่าชายเลน เพื่อประโยชน์จากคาร์บอนเครดิตกับกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง และดำเนินการตามแนวทางการพัฒนาโครงการ T-VER มีสัดส่วนการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตที่เกิดขึ้นจากโครงการโดยสัดส่วนของกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งต้องไม่น้อยกว่าร้อยละ 10

ต่อมาจึงได้มีการปรับแก้ไขกฎระเบียบดังกล่าวเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ระเบียบกรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืชว่าด้วยการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตที่ได้จากการปลูก บำรุง อนุรักษ์และฟื้นฟูป่าในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ พ.ศ. 2564 ระเบียบกรมป่าไม้วัดด้วยการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตจากการปลูก บำรุง อนุรักษ์ และฟื้นฟูป่าในพื้นที่ป่าไม้ พ.ศ. 2567 ระเบียบกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ว่าด้วยการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตที่ได้จากการปลูกและบำรุงชายทะเลสำหรับชุมชน พ.ศ. 2567

การเกิดขึ้นของนโยบายและกฎหมายในลักษณะเช่นนี้ จึงทำให้งานวิจัยชิ้นนี้ ตัดสินใจศึกษาชุมชนที่เข้าร่วมโครงการคาร์บอนเครดิต เพื่อเป็นการทดลองว่าชุมชนที่เข้าร่วมมีความตระหนักรู้ถึงสิทธิของตนตามกฎหมายมากน้อยเพียงใด ตลอดจนปัญหาอุปสรรคที่ชุมชนต้องเผชิญจากการบริหารจัดการป่า และระหว่าง

การเข้าร่วมโครงการ โดยการศึกษาชุมชน จำนวน จำนวน 2 พื้นที่ และกำลังจะเข้าร่วม 1 พื้นที่ คือ

1. ป่าแม่ทา ต.ทาเหนือ อ.แม่ออน จังหวัดเชียงใหม่
2. ป่าชุมชนบ้านโคกยาง หมู่ 3 ต.คลองยาง อ.เกาะลันตา จ. กระบี่
3. ชุมชนชายฝั่งทอนลิ้ง ต.เกาะลันตาน้อย อ.เกาะลันตา จ.กระบี่

โดยผลจากการสัมภาษณ์และลงพื้นที่ พบว่าชุมชนแต่ละแห่งมีศักยภาพในการบริหารจัดการพื้นที่ป่าบนฐานความรู้วัฒนธรรม รวมถึงกฎระเบียบที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดมาอยู่ก่อนเข้าร่วมโครงการ แต่เมื่อต้องเข้าร่วมโครงการคาร์บอนเครดิต จะต้องเป็นชุมชนที่ขึ้นทะเบียนป่าชุมชน ตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2562 อันเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับชุมชนที่ต้องการเข้าร่วมโครงการ ขณะเดียวกันในระยะเริ่มแรกจะเห็นบทบาทของหน่วยงานรัฐ เช่น กรมป่าไม้ และ กรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง รวมถึงภาคประชาสังคม และเอกชน ที่เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชน ยกตัวอย่างเช่น ในพื้นที่ป่าแม่ทาจะเห็นได้ว่ามูลนิธิแม่ฟ้าหลวง มีบทบาทการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่การพัฒนาโครงการ ออกแบบแผนของชุมชน ปฏิบัติการและวัดผลร่วมกับชุมชน แต่สำหรับขณะที่ป่าชุมชนชายทะเล เช่น ชุมชนโคกยาง ลักษณะขององค์กรที่เลี้ยกลับไม่มีมากนัก เพราะว่ากรมทรัพยากรทางทะเลชายฝั่ง และบริษัทเป็นผู้ดำเนินโครงการหลัก และทำหน้าที่ในการชักชวนทำความเข้าใจกับชุมชน ลักษณะการส่งเสริมหรือการให้เงินกับชุมชนกลับเป็นการให้เงินจากบริษัทแก่ชุมชนโดยตรง โดยที่ไม่มีการจัดทำแผน หรือกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน ทำให้ชุมชนเข้าร่วมโครงการโดยที่ยังไม่มีความรู้ความเข้าใจกับโครงการ T-VER และต้องทำการเซ็นสัญญา MOU บนฐานความไม่เข้าใจ

ปรากฏการณ์เช่นนี้เป็นส่วนหนึ่งที่สะท้อนถึงการดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตกับชุมชน ที่ปัจจุบันยังไม่มี การที่คำนึงถึงหลักการทางสิทธิมนุษยชน ตามที่สำนักงานข้าหลวงใหญ่ OHCHR คณะกรรมการสหประชาชาติ ได้ออกสาส์น ตาม United Nations Human Rights office of the High Commission, Human Rights and Climate Change ไว้เพื่อทำให้เกิดความชัดเจนในหน้าที่และความรับผิดชอบของรัฐ และผู้มีส่วนที่อื่น รวมถึงภาคธุรกิจ ซึ่งต้องถูกรวมอยู่ในความตกลงด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ นโยบาย และแผนปฏิบัติการต่าง ๆ ในทิศทาง

ที่แผนนโยบายของรัฐนั้นจะต้องสอดคล้องและมุ่งสู่การบรรเทาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และความพยายามในการรับมือ ปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในระดับที่เพียงพอ มุ่งมั่น ปราศจากการเลือกปฏิบัติ และสอดคล้องกับหน้าที่ทางสิทธิมนุษยชนในการดำเนินการเกี่ยวกับสภาพภูมิอากาศ บนฐานที่รัฐมีหน้าที่ในการเคารพ ปกป้อง เคารพและสนับสนุนสิทธิมนุษยชนสำหรับคนทุกกลุ่ม โดยปราศจากการเลือกปฏิบัติ และรัฐต้องมีมาตรการในการบรรเทาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ รวมถึงมาตรการป้องกันผลกระทบด้านลบต่อสิทธิมนุษยชน

ดังนั้น ในการที่ประเทศไทยกำลังจะมีร่างพระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ในระยะเวลาอันใกล้ในอนาคตนี้ คณะวิจัยฯ จึงมีข้อเสนอแนะต่อร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. ... บนฐานความยุติธรรมทางสภาพภูมิอากาศ มีดังนี้

1. ข้อเสนอของร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. ... ด้วยสายตาของชุมชนและกลุ่มเปราะบาง

ประเด็นในเชิงเนื้อหาและการกำหนดนโยบาย พบว่าบนฐานคิดความยุติธรรมทางสิ่งแวดล้อม (Environmental Justice) เกี่ยวกับร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. ... การรับรองสิทธิในเชิงเนื้อหาของความเป็นธรรมทางสภาพภูมิอากาศ (Environmental Justice) ความเป็นธรรมทางสภาพภูมิอากาศ (Climate Justice) และความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity) เป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นที่ต้องมีในร่างกฎหมายฉบับดังกล่าว โดยในร่างกฎหมายโลกร้อนไม่ปรากฏการรับรองสิทธิของบุคคลและชุมชนที่เพียงพอ มีแต่การรับรองสิทธิการมีส่วนร่วม สิทธิการเข้าถึงข้อมูล และสิทธิในการฟ้องร้องหน่วยงานรัฐซึ่งเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่รัฐธรรมนูญรับรอง อีกทั้งการกำหนดเป้าหมายการดำเนินการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของประเทศไทยตามร่างกฎหมายฉบับนี้ ยังคงปรับตัวเป้าหมายได้ล่าช้าและไม่เท่าทันต่อสถานการณ์โลกที่สหประชาชาติเรียกร้องให้ทุกประเทศร่วมกันลดก๊าซคาร์บอนฯ ให้ได้ร้อยละ 42 ภายในปี 2030 และร้อยละ 57 ในปี 2035 ซึ่งในการกำหนดแผนและนโยบายยังพบว่า โครงสร้าง

คณะกรรมการนโยบายการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศแห่งชาติ ส่วนใหญ่ยังเป็นโครงสร้างจากหน่วยงานราชการ และมีสัดส่วนของตัวแทนภาควิชาการภาคเอกชน และภาคประชาชน หรือภาคประชาสังคมน้อยมีเพียง 1 คนเท่านั้น จึงควรต้องเพิ่มสัดส่วนของภาคประชาชนสังคมที่มีประวัติทำงานร่วมกับชุมชนอย่างยาวนานให้มากขึ้น เพื่อให้สัดส่วนของคณะกรรมการมีความเป็นธรรมมากขึ้น

ประเด็นเรื่องกองทุนภูมิอากาศ พบว่าคณะกรรมการกองทุนไม่มีภาคประชาชนและการใช้เงินกองทุนอาจมีอุปสรรคเรื่องของการใช้เงินตามวิธีการทางบัญชีสำหรับชุมชนที่เข้าใช้เงินของกองทุน ขณะที่การปรับตัวของชุมชนต่อสภาวะโลกร้อน การให้เงินสนับสนุนชุมชนด้วยการให้เปล่ามีความจำเป็นอย่างยิ่งต่อการรับมือและการเผชิญเหตุภัยพิบัติต่าง ๆ ที่เกิดจากสภาวะโลกร้อน

ประเด็นเรื่องคาร์บอนเครดิตและมาตรการภาษีคาร์บอน พบว่ามาตรฐานและการกำกับดูแลในการจัดการและการใช้คาร์บอนเครดิต จำเป็นต้องมีหลักประกันที่ให้ความคุ้มครองชุมชนที่อยู่กับป่าไม่ให้ถูกเอาเปรียบและสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมอย่างยุติธรรมระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชนและชุมชน เพื่อป้องกันการฟอกเขียว (Green washing) ให้กับภาคธุรกิจ และควรต้องดำเนินการธุรกิจที่เคารพต่อสิทธิมนุษยชน (UN Guideline Business and Human Rights) และหลักการการประเมินความเสี่ยงด้านสิทธิมนุษยชนอย่างรอบด้าน HRDD) รวมถึงมาตรการภาษีคาร์บอนยังคงเป็นสิ่งจำเป็นที่รัฐต้องกำหนดให้ภาคเอกชนต้องจ่ายเงินภาษี โดยไม่ผลักภาระกับภาษีมูลค่าเพิ่มหรือเอาต้นทุนส่วนนี้มาใช้กับผู้บริโภค

ประเด็นเรื่องการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พบว่าในร่างกฎหมายไม่ได้กำหนดมาตรการการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศไว้อย่างชัดเจน ทั้งการปรับตัวของภาคธุรกิจและภาคประชาชน โดยภาคธุรกิจควรคำนึงให้มุ่งไปสู่การเป็นสังคมคาร์บอนต่ำและกำหนดให้มีมาตรการในการประเมินผลกระทบ จากการดำเนินกิจการที่อาจก่อให้เกิดความเสี่ยงต่อสภาวะโลกร้อน ซึ่งอาจกำหนดไว้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (Environmental Impact Assessment และรายงานการประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ (Environmental Health Impact Assessment) ส่วนกระบวนการปรับตัวของชุมชนควรจะต้องกำหนดให้มีความชัดเจนมากขึ้น

เกี่ยวกับการจัดทำแผน กระบวนการรับมือและความสามารถในการฟื้นตัวของชุมชน และกลุ่มคนเปราะบาง

สุดท้ายข้อกังวลเกี่ยวกับมาตรการป้องกันการฟอกเขียว (Green Wasing) ซึ่งเป็นวาทกรรมต่อการกระทำของบริษัทกลุ่มคาร์บอนเมเจอร์ที่เข้าร่วมโครงการเพื่อลดโลกร้อนผ่านการปลูกป่า เงินสนับสนุนชุมชนให้รักษาป่า เป็นต้น แต่ไม่ได้ลดการปล่อยคาร์บอนจากการดำเนินธุรกิจของตน แม้ในร่างกฎหมายจะกำหนดหน้าที่และบทลงโทษของเอกชนไว้อย่างชัดเจน แต่การดำเนินธุรกิจของภาคธุรกิจจึงควรต้องดำเนินการธุรกิจที่เคารพต่อสิทธิมนุษยชนและหลักการการประเมินความเสี่ยงด้านสิทธิมนุษยชนอย่างรอบด้าน รวมถึงกำหนดมาตรการป้องกันการฟ้องคดีปิดปากจากภาคธุรกิจ เพื่อปิดกั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน (Strategic Litigation Against Public Participation : SLAPP) ถือเป็นมาตรการที่สำคัญในการสร้างความตระหนักรู้ ความเท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินธุรกิจให้มุ่งสู่การเป็นสังคมคาร์บอนต่ำ

2. ข้อเสนอการศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของไทยกับต่างประเทศ

การศึกษาเปรียบเทียบกฎหมายการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของไทยกับต่างประเทศ พบว่าในแต่ละประเทศ (ได้แก่ อังกฤษ ฟิลิปินส์ อุกันด้า เคนย่า รวมถึง โบลิเวีย) ล้วนเป็นประเทศที่อยู่ในข้อตกลงปารีสและต่างต้องการที่จะมีกฎหมายเพื่อปรับใช้ในประเทศของตนซึ่งมีเอกลักษณ์ และให้ความสำคัญในเรื่องที่ต่างกัน โดยประเทศฟิลิปปินส์ ประเทศอุกันดา และประเทศเคนย่า มีความโดดเด่นในการรับรองสิทธิของคนทุกกลุ่ม คำนึงถึงสิทธิมนุษยชน โดยเฉพาะสิทธิของคนกลุ่มเปราะบาง สิทธิชุมชน ที่กำหนดให้กฎหมายต้องยอมรับภูมิปัญญาของชนเผ่าพื้นเมืองในการมีส่วนร่วม ออกแบบมาตรการรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ และความเป็นเอกลักษณ์ของแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้ประเทศฟิลิปปินส์ยังมีลักษณะเฉพาะของภาคประชาสังคมที่พยายามผลักดันให้มีกฎหมายความรับผิดชอบต่อเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เพราะมีกลไกในการตรวจสอบ กำกับให้ภาค

ธุรกิจต้องเข้ามามีส่วนรับผิดชอบกับผลกระทบที่เกิดขึ้น ทั้งมีมาตรการป้องกันในทางกฎหมายที่น่าสนใจไว้ เช่น มาตรการป้องกันการฟ้องคดีปิดปาก (Anti-SLAPPs) และมาตรการป้องกันการฟอกเขียว (Anti-Green Washing) ซึ่งถือเป็นกลไกที่มีความก้าวหน้าเพื่อใช้ปกป้องสิทธิของประชาชนเป็นอย่างมาก

ในขณะที่ประเทศอังกฤษมีความโดดเด่นเรื่องความเป็นอิสระของคณะกรรมการนโยบายการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่มีความหลากหลายจากหลายภาคส่วนและมีความเป็นอิสระจากฝ่ายการเมือง มีการถ่ายโอนอำนาจให้แก่ประเทศในเครือสหราชอาณาจักร เช่น สกอตแลนด์ เวลส์ และไอร์แลนด์เหนือที่สามารถสร้างนโยบายการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในพื้นที่ตนเองได้อย่างเป็นอิสระ และยังมีการใช้กลไกคาร์บอนเครดิต ควบคู่กับภาษีคาร์บอนที่มุ่งเป้าเฉพาะผู้ประกอบการด้านพลังงาน ได้แก่ ไฟฟ้า ก๊าซธรรมชาติ ปิโตรเลียม ก๊าซธรรมชาติ ปิโตรเลียม ก๊าซไฮโดรคาร์บอนในสถานะของเหลวและก๊าซปิโตรเลียมเหลวและถ่านหิน และประเทศโบลีเวียแม้จะยังไม่มีกฎหมายว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แต่กลับมีกลไกที่น่าสนใจผ่านรัฐธรรมนูญที่รับรองสิทธิของชนเผ่าพื้นเมืองในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกับรัฐ สำหรับกรณีโครงการนั้น ๆ อาจสร้างผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม รัฐก็กำหนดให้ต้องมีกระบวนการรับฟังจากผู้ได้รับผลกระทบ จะต้องมีการแจ้งล่วงหน้าและต้องมีส่วนร่วมจากประชาชนในพื้นที่ ทั้งมีอำนาจในการควบคุมและตรวจสอบกิจกรรมโดยเฉพาะปิโตรเลียมกับเหมืองแร่ในพื้นที่ของตนอีกด้วย ซึ่งถือเป็นแนวทางที่ดีสำหรับประเทศไทยซึ่งอยู่ในระหว่างการปรับปรุงแก้ไขร่างกฎหมายการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในการรับเอาหลักการที่ดี ส่งเสริมความยั่งยืนต่อการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ต้องเปิดโอกาสให้ภาคส่วนทุกส่วนเข้าไปเกี่ยวข้อง และควรต้องรับรองสิทธิในทางกฎหมายที่คำนึงถึงความเป็นธรรมของคนทุกกลุ่มในประเทศ

3. สรุปข้อเสนอแนะความเห็นด้านความยุติธรรมทางสภาพภูมิอากาศ (Climate Justice) ต่อร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. ...

กล่าวคือร่างพระราชบัญญัติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. ...

หมวด 1 บททั่วไป ควรเพิ่มการรับรองสิทธิในเชิงเนื้อหาของความยุติธรรมทางสภาพภูมิอากาศ Climate Justice อันเป็นการยืนยันการทำหน้าที่ของรัฐในการปกป้อง ค้ำครอง และสร้างหลักประกันให้ประชาชนสามารถอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี

หมวด 2 เป้าหมายการดำเนินงานด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของประเทศไทย ควรกำหนดเป้าหมายการดำเนินการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศให้เท่าทันต่อสถานการณ์โลกที่สหประชาชาติเรียกร้องให้ทุกประเทศร่วมกันลดก๊าซคาร์บอนฯ ให้ได้ร้อยละ 42 ภายในปี 2030 และร้อยละ 57 ในปี 2035 เพื่อจะรักษาอุณหภูมิโลกไม่ให้สูงเกิน 1.5 องศา

หมวด 3 คณะกรรมการนโยบายการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศแห่งชาติ ควรปรับโครงสร้างคณะกรรมการนโยบายการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศแห่งชาติ โดยพิจารณาเพิ่มสัดส่วนของตัวแทนภาควิชาการ ภาคเอกชน และภาคประชาชน หรือภาคประชาสังคมให้มีมากกว่า 1 คน

หมวด 4 กองทุนภูมิอากาศ ควรปรับเรื่องคณะกรรมการกองทุนไม่มีภาคประชาชนและการใช้เงินกองทุนอาจมีอุปสรรคเรื่องของการใช้เงินตามวิธีการทางบัญชีสำหรับชุมชนที่เข้าใช้เงินของกองทุน

หมวด 5 แผนแม่บทรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศแห่งชาติ ควรปรับลดระยะเวลาแผนแม่บทรองรับการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ พ.ศ. 2558-2593 เพื่อให้ทันต่อสภาวะการเปลี่ยนแปลงของภาวะโลกร้อน

หมวด 6 ข้อมูลก๊าซเรือนกระจก ในการจัดทำฐานข้อมูลก๊าซเรือนกระจกของประเทศควรมีการกำหนดหน่วยงานหลักสำคัญในการจัดเก็บข้อมูลเป็นการเฉพาะ เช่น หน่วยงานภาคพลังงาน หน่วยงานภาคการขนส่ง หน่วยงานภาคของเสีย หน่วยงานภาคกระบวนการอุตสาหกรรมและการใช้ผลิตภัณฑ์ หน่วยงานภาคเกษตร และกำหนดให้มีหน่วยงานกลางสำหรับจัดเก็บข้อมูลกิจกรรมอื่นที่อาจ

มีเพิ่มเติมในอนาคตหรือไม่ เพื่อสร้างความโปร่งใสตรวจสอบได้ในการจัดเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการปล่อยก๊าซเรือนกระจกและสามารถนำไปเปรียบเทียบกับได้

หมวด 7 การลดก๊าซเรือนกระจกในการจัดทำแผนปฏิบัติการลดก๊าซเรือนกระจกของประเทศควรกำหนดให้หน่วยงานที่มีหน้าที่หลักที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินการลดก๊าซเรือนกระจกของประเทศ ร่วมกันจัดทำแผนแผนปฏิบัติการลดก๊าซเรือนกระจกของประเทศ เพื่อให้การจัดทำแผนปฏิบัติการลดก๊าซเรือนกระจกของประเทศสามารถบังคับใช้ได้จริงและมีหน่วยงานหลักที่รับผิดชอบในการดำเนินการและประสานหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการขับเคลื่อนการลดก๊าซเรือนกระจกของประเทศ

หมวด 8 ระบบซื้อขายสิทธิในการปล่อยก๊าซเรือนกระจก (ETS) ควรมีการจัดสรรสิทธิที่ลดลงเรื่อย ๆ และกำหนดเป้าหมายว่าจะลดเหลือกี่เปอร์เซ็นต์ในปีที่เท่าใด ต้องระบุให้ชัดเจนเพราะว่าเป้าหมายของร่างพระราชบัญญัติฉบับนี้คือการมุ่งสู่การลดการปล่อยคาร์บอน

หมวด 9 กลไกการปรับราคาคาร์บอนข้ามพรมแดน (CBAM) ควรมีมาตรการเกี่ยวกับการตรวจสอบและควบคุม การนำเข้าสินค้าและการผลิตสินค้าที่ส่งผลให้การปล่อยก๊าซเรือนกระจก เนื่องจากต้นทุนในการผลิตสินค้ามีราคาเพิ่มขึ้นเพื่อไม่ให้กระทบต่อผู้ประกอบการภายในประเทศและผู้บริโภคสินค้านั้นๆ

หมวด 10 ภาษีคาร์บอน ควรออกแบบมาตรการภาษีคาร์บอนที่รัดกุมและเป็นธรรมเพื่อไม่ให้เกิดการโยนภาระซ้ำเติมให้กับคนที่มีรายได้น้อย หรือคนยากจนกลุ่มเปราะบาง

หมวด 11 คาร์บอนเครดิต ในการกำหนดมาตรฐาน การกำกับดูแลในการจัดการและการใช้คาร์บอนเครดิตของภาคเอกชน โดยรัฐควรมีการกำหนดมาตรการการคุ้มครองชุมชนที่อยู่กับป่าเพื่อป้องกันการฟอกเขียวของภาคเอกชน และรัฐควรมุ่งเน้นศึกษาและกำหนดมาตรการลดการปล่อยก๊าซให้เป็นไปตามข้อตกลงระหว่างประเทศ

หมวด 12 การปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ควรมีการกำหนดมาตรการการประเมินผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ EIA และ EHIA และสร้างกระบวนการเรียนรู้การปรับตัวให้กับชุมชน

เพื่อรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ทั้งการจัดทำแผนและการดำเนินกิจกรรม

หมวด 13 มาตรฐานการจัดกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่คำนึงถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศและสิ่งแวดล้อม (Taxonomy) ควรต้องระบุมาตรการทางการเงินที่ยั่งยืนและเป็นธรรมให้ชัดเจน โดยต้องระบุถึงมาตรการลดการปล่อยคาร์บอน (Climate Change mitigation) ความเป็นธรรมด้านการปรับตัวจากสภาพภูมิอากาศ (Climate Change Adaptation) การปกป้องคุ้มครองความหลากหลายทางชีวภาพ (Biodiversity protection) ความยืดหยุ่นของทรัพยากรธรรมชาติ (Resources resilience) และ มาตรการการป้องกันและควบคุมมลพิษต่าง ๆ (Pollution prevention and control) เพื่อให้กฎหมายมีความยั่งยืนและเป็นธรรมต่อคนทุกกลุ่มอย่างแท้จริง

นิเวศวิทยาการเมืองคาร์บอน เครดิตป่าไม้ : วาทกรรม พื้นที่ และ หลุมพรางการเปลี่ยนผ่าน สภาพอากาศที่เป็นธรรม

สุรินทร์ อุ่นวม, PhD (นักวิจัยอิสระ)

บทนำ

“รัฐบาลมุ่งมั่นปกป้องป่าไม้และเพิ่มแหล่งกักเก็บคาร์บอน โดยตั้งเป้าหมายเพิ่มพื้นที่สีเขียวทุกประเภทให้ครอบคลุมร้อยละ 55 ของพื้นที่ทั้งหมด ภายในปี 2580 ซึ่งจะช่วยเพิ่มการดูดกลับก๊าซเรือนกระจกได้ถึง 120 ล้านตันต่อปี”

ข้อความข้างต้นเป็นถ้อยแถลงของนายเศรษฐา ทวีสิน เมื่อวันที่ 6 ตุลาคม 2566 ในงานประชุมภาคีการขับเคลื่อนการปฏิบัติงานด้านการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของไทย ครั้งที่ 2 ณ ศูนย์ประชุมแห่งชาติสิริกิติ์ ในขณะนั้น นายเศรษฐา ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีของรัฐบาลภายใต้การนำของพรรคเพื่อไทย คำแถลงดังกล่าวแสดงให้เห็นเจตนารมณ์ของรัฐบาลที่ต้องการผลักดันนโยบายการคาร์บอนเครดิตและการเพิ่มพื้นที่ป่าเพื่อเป็นแหล่งกักเก็บคาร์บอน รัฐมักอ้างเสมอว่า “พื้นที่สีเขียว” และการลงทุนทางสิ่งแวดล้อมนอกจากจะช่วยเพิ่มพื้นที่ป่าและรักษาสิ่งแวดล้อมแล้ว ยังช่วยสร้างรายได้และฟื้นฟูเศรษฐกิจของประเทศไปพร้อม ๆ กัน รัฐเชื่อว่าการลงทุนปลูกฟื้นฟูป่าและเพิ่มพื้นที่สีเขียวจะช่วยเพิ่มพื้นที่ดูดกลับก๊าซ

เรือนกระจก เป็นเส้นทางที่จะนำไปสู่เป้าหมายสังคมคาร์บอนต่ำและการพัฒนาที่ยั่งยืนอย่างแท้จริง นโยบายคาร์บอนเครดิตจะช่วยสร้างแรงจูงใจให้ผู้ประกอบการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกลง และในที่สุดแล้วจะช่วยให้ประเทศไทยบรรลุเป้าหมายความเป็นกลางทางคาร์บอนและการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์

นับตั้งแต่ปี 2557 เป็นต้นมา รัฐใช้กลไกทางเศรษฐศาสตร์และการเงินเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ภาคเอกชนลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกเพื่อบรรลุนโยบายความเป็นกลางทางคาร์บอนและการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ของ มีการก่อตั้งองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก หรือ อบก. ขึ้นมาทำหน้าที่บริหารจัดการและพัฒนาระบบการซื้อขายคาร์บอนเครดิต และในเวลาต่อมา อบก. ได้พัฒนากลไกการซื้อขายคาร์บอนเครดิตภาคสมัครใจภายใต้แพลตฟอร์มที่รู้จักกันในนาม T-VER (Thailand Voluntary Emission Reduction) โดยในประเทศไทยนั้นการซื้อขายคาร์บอนเครดิตถูกนำเสนอในฐานะกลไกสร้างแรงจูงใจทางการเงินในการควบคุมการปล่อยก๊าซเรือนกระจก ตลาดคาร์บอนภาคสมัครใจ อนุญาตให้มีการซื้อขายคาร์บอนเครดิตผ่านการ “แลกเปลี่ยน” หรือ “ชดเชย” คาร์บอนเครดิตระหว่างหน่วยงาน ระหว่างธุรกิจ หรือระหว่างรัฐบาล โดยมีความยืดหยุ่นและสะดวกกว่าตลาดภาคบังคับซึ่งต้องมีกฎหมายและมาตรการต่างๆ ที่ต้องปฏิบัติตามอย่างเข้มงวด การพึ่งพากลไกตลาดคาร์บอนอย่างเข้มข้นและเป็นกลไกหลักเพียงกลไกเดียวในการแก้ปัญหาโลกร้อนสะท้อนเจตจำนงทางการเมืองที่บิดเบี้ยวของประเทศไทยที่ให้ความสำคัญกับการเติบโตทางเศรษฐกิจและเอื้อให้กลุ่มทุนอุตสาหกรรมฟอสซิลสามารถปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ต่อไปตราบเท่าที่ยังจัดหาคาร์บอนเครดิตมาชดเชยปริมาณการปล่อยก๊าซของธุรกิจ

ในฐานะรัฐภาคีของสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ประเทศไทยเข้าร่วมการแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศของโลกมาตั้งแต่ปีปลายทศวรรษ 2530 มีการลงนามในอนุสัญญาหลายฉบับทั้งอนุสัญญาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ (UNFCCC) พิธีสารเกียวโต และความตกลงปารีส ในปี 2558 รัฐบาลไทยประกาศเจตนารมณ์ที่จะบรรลุเป้าหมายความเป็นกลางทางคาร์บอนในปี 2050 และการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ (Net zero) ในปี 2065 และในระยะสั้น ประเทศไทยต้องการที่จะลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกลงให้ได้

ร้อยละ 30-40 หรือประมาณ 222 ล้านตันคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่าต่อปี และเพื่อบรรลุเป้าหมายสภาพอากาศตามที่กำหนดไว้ รัฐกำหนดเป้าเชิงนโยบายที่จะเพิ่ม “พื้นที่สีเขียว” ให้ได้ร้อยละ 55 ของพื้นที่ประเทศ หรือพื้นที่ประมาณ 178 ล้านไร่ ภายในปี 2580 เพื่อเป็นแหล่งกักเก็บและชดเชยคาร์บอน 120 ล้านตันต่อปี

อย่างไรก็ตาม นโยบายการเพิ่มพื้นที่สีเขียวและการชดเชยคาร์บอนจากภาคป่าไม้สร้างความวิตกกังวลให้กับภาคประชาชนและเครือข่ายภาคประชาสังคม ซึ่งตั้งคำถามว่ากลไกคาร์บอนเครดิตและการชดเชยคาร์บอนภาคป่าไม้นั้นเป็นการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสาเหตุสำคัญของโลกร้อนที่แหล่งกำเนิดได้ อย่างแท้จริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงกลไกจอมปลอมที่เอื้อประโยชน์ต่อคนบางกลุ่มที่แสวงหาประโยชน์จากการโครงการปลูกและฟื้นฟูป่า นอกจากนี้ ภาคประชาชนยังมีความเคลือบแคลงสงสัยว่าระบบตลาดและการชดเชยคาร์บอนอาจไปซ้ำเติมปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคมและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในปัจจุบันให้รุนแรงมากขึ้นหรือไม่ ทั้งนี้ ภัยพิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นซึ่งมาจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เช่น น้ำท่วม ฝนแล้ง ดินถล่ม ล้วนสร้างความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สินของคนท้องถิ่น เกษตรกรรายย่อย กลุ่มชาติพันธุ์ และคนยากจนซึ่งตั้งถิ่นฐานและอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ยากลำบากต่อการดำรงชีพอยู่แล้ว ปัญหาและความเสี่ยงภัยพิบัติจะทำให้กลุ่มคนเหล่านี้ต้องแบกรับต้นทุนสูงกว่ากลุ่มคนอื่นในสังคม ทั้งที่ในความเป็นจริงพวกเขาคือผู้ที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจกและมีส่วนก่อปัญหาโลกร้อนน้อยที่สุด คำถามใหญ่ก็คือว่า ใครคือผู้ที่จะได้หรือเสียผลประโยชน์จากนโยบายและเป้าหมายความเป็นกลางทางคาร์บอนที่รัฐกำหนดไว้ นโยบายดังกล่าวเอื้อและส่งผลให้เกิดความเป็นธรรมทางสังคมและสิ่งแวดล้อมมากน้อยเพียงใด

บทความนี้จะฉายภาพให้เห็นปฏิบัติการของรัฐ-ทุนสีเขียวในฐานะผู้กระทำการผลักดันการเพิ่มพื้นที่สีเขียวและแปลงพื้นที่ป่าซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนรวมให้เป็นสินค้า “คาร์บอนเครดิต” ที่สามารถนำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนในระบบตลาดคาร์บอนภาคสมัครใจซึ่งผู้ซื้อสามารถนำไปชดเชยคาร์บอนฟุตพริ้นต์ สร้างภาพลักษณ์สีเขียวเป็นธุรกิจที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ชี้ให้เห็นการฉวยใช้วาทกรรมป่าคือแหล่งกักเก็บคาร์บอนเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับโครงการปลูกฟื้นฟูป่าและการแย่งยึดที่ดินของชุมชนโดยอ้างว่าเพื่อปกป้องและรักษาสีเขียวสิ่งแวดล้อมนำเสนอให้เห็นพลวัต

ของตัวแสดง และความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในการจัดการคาร์บอนเครดิตมาชดเชย การปล่อยก๊าซเรือนกระจกส่งผลให้กลไกและระบบตลาดคาร์บอนกลายมาเป็น หลุมพรางและกับดักการเปลี่ยนผ่านสภาพอากาศที่เป็นธรรมอย่างแท้จริง ส่วนสุดท้าย ของบทความจะนำเสนอกลไกอื่นๆ ที่นอกเหนือจากกลไกตลาดคาร์บอนในฐานะ ทางรอดเพื่อความเป็นธรรมทางสังคมและนิเวศ

“ป่าคือแหล่งกักเก็บคาร์บอน”: วาทกรรมและปฏิบัติการเพิ่มพื้นที่ สีเขียวของรัฐไทย

นับตั้งแต่ปี 2565 เป็นต้นมา รัฐไทยโดยกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมเร่งเครื่องผลักดันนโยบายการเพิ่มพื้นที่สีเขียว ออกมาตรการและผลักดัน โครงการต่างๆ เพื่อเพิ่มพื้นที่สีเขียวให้ถึงร้อยละ 55 โดยแบ่งพื้นที่ออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่ พื้นที่ป่าธรรมชาติ ร้อยละ 35 ประมาณ 114 ล้านไร่ พื้นที่ป่าเศรษฐกิจ ร้อยละ 15 ประมาณ 49 ล้านไร่ และพื้นที่สีเขียวในเมืองและชนบท ร้อยละ 5 หรือประมาณ 16 ล้านไร่ มีการจัดทำบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ร่วมกับ กลุ่มทุนอุตสาหกรรม ออกระเบียบระดับหน่วยงานเพื่อเอื้อกลุ่มทุนในการเข้ามา ได้รับแบ่งปันผลประโยชน์จากโครงการคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ป่า รวมถึงการผลักดัน โครงการคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ป่าและที่ดินประเภทต่างๆ รัฐพยายามสร้าง ความร่วมมือกับกลุ่มทุนขนาดใหญ่เพื่อให้เข้ามาร่วมลงทุนปลูกป่าชดเชยคาร์บอน เปิดโอกาสให้กลุ่มบริษัทพลังงานร่วมมือกับกรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่า และพันธุ์พืช และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่งในการปลูกป่าและฟื้นฟูพื้นที่ สีเขียวเพิ่มปริมาณการดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ รัฐบาลกำหนดว่าภายใน ปี 2580 ประเทศไทยต้องเพิ่มพื้นที่สีเขียว ให้ได้ร้อยละ 55 ของพื้นที่ประเทศ เพื่อทำหน้าที่ดูดซับคาร์บอนและนำไปชดเชยปริมาณก๊าซเรือนกระจก ประมาณ 120 ล้านตันต่อปี

หากมองย้อนถึงที่มาที่ไปของแนวคิดการปลูกฟื้นฟูป่าชดเชยคาร์บอน หรือ “ป่าคาร์บอน” พบว่า แนวคิดการปลูกป่าชดเชยคาร์บอนถูกเผยแพร่ครั้งแรก ในการประชุมรัฐภาคีสหประชาชาติว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศเมื่อปี พ.ศ. 2537 ที่ประชุมได้บรรลุกรอบตกลงร่วมที่เรียกว่า “พิธีสารเกียวโต” (Kyoto

Protocol) ภายใต้พิธีสารนี้ได้กำหนดให้มีกลไกการแลกเปลี่ยนคาร์บอนเครดิตเพื่อช่วยเหลือให้ประเทศอุตสาหกรรมบรรลุปเป้าหมายในการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจก หนึ่งในกลไกที่ถูกพัฒนาและมีผลบังคับใช้ก็คือ กลไกการพัฒนาที่สะอาด (Clean Development Mechanism: CDM) ซึ่งเปิดโอกาสให้ประเทศกำลังพัฒนานำคาร์บอนเครดิตที่ลดได้และได้รับการรับรองไปขายให้กับกลุ่มประเทศอุตสาหกรรมที่ต้องมีพันธกิจในการลดปริมาณก๊าซเรือนกระจกตามอนุสัญญาว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศแห่งสหประชาชาติ ทั้งนี้ ภายใต้โครงการ CDM ก็มีโครงการย่อยอีกหลากหลายประเภทซึ่งรวมถึงโครงการปลูกและฟื้นฟูป่าเพื่อชดเชยคาร์บอน และนั่นก็ถือเป็นจุดเริ่มต้นการซื้อขายคาร์บอนเครดิตป่าไม้

กลุ่มผู้สนับสนุนแนวคิดการปลูกฟื้นฟูป่าเพื่อชดเชยคาร์บอนสมาทานต่อแนวคิดและวาทกรรม “ป่าคือแหล่งกักเก็บคาร์บอน” หรือ forests as a carbon sink พวกเขาต้องการกระตุ้นให้สังคมสนใจและเห็นความสำคัญของป่าในฐานะทุนธรรมชาติเพื่อแก้ปัญหาโลกร้อน และต้องการกระตุ้นให้เกิดแรงจูงใจในการลงทุนปลูกและฟื้นฟูป่าเพิ่มมากขึ้น เพื่อเป็นแหล่งดูดซับและกักเก็บก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญของปัญหาโลกร้อน นอกจากนี้ กลุ่มที่สนับสนุนแนวคิดนี้ยังพยายามนำเสนอผลกระทบของการตัดไม้ทำลายป่า โดยชี้ให้เห็นว่าป่าอาจกลายเป็นแหล่งปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศหากไม่มีการจัดการและอนุรักษ์ที่เหมาะสม จากแนวคิดดังกล่าวทำให้กลุ่มผู้สนับสนุนเชื่ออย่างสนิทใจว่าการปลูกฟื้นฟู และการอนุรักษ์ป่าคือกุญแจสำคัญในการแก้ปัญหาและลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในขณะเดียวกัน พวกเขาต่างเพิกเฉยหรือสร้างทำไม่ให้เห็นปัญหาความขัดแย้งและความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงที่ดินและทรัพยากรป่าไม้ ในประวัติศาสตร์การป่าไม้ของสังคมไทย ชุมชนท้องถิ่นในเขตป่าเป็นผู้ถูกระงับและถูกเบียดขับออกจากถิ่นฐานบ้านเกิด ถูกขับไล่ออกจากที่ดินและพื้นที่ทำกินของตนเองจากนโยบายการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าของรัฐ แน่แน่นอนว่าพื้นที่ป่าที่รัฐจะนำมาปลูกป่าเพื่อดูดซับคาร์บอนไดออกไซด์นั้นคงหนีไม่พ้นพื้นที่ทำกินและอยู่อาศัยของชุมชนและกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งเท่ากับว่ารัฐไทยกำลังใจหากรรมพื้นที่สีเขียวและปลูกป่าลดโลกร้อนมาสร้างเงื่อนไขให้เกิดความขัดแย้งกับชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ในเขตป่าอีกระลอกหนึ่ง

ตารางที่ 1 นโยบายและเป้าหมายพื้นที่สีเขียวของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ประเภทพื้นที่สีเขียว	เป้าหมาย (ล้านไร่)	พื้นที่ปัจจุบัน (ล้านไร่)	ปลูกเพิ่ม (ล้านไร่)
ป่าธรรมชาติ (35%)	113.23(35%)	102.04 (31.54%)	11.19(3.46%)
ป่าเศรษฐกิจ (15%)	48.52(15%)	32.65(10.09%)	15.87(4.91%)
พื้นที่สีเขียวในเมืองและชนบท (5%)	16.17(5%)	13.17*(4.07%)	3.00(0.98%)
รวมทั้งหมด	177.92(55%)	147.86(45.70%)	30.06(9.30%)

ที่มา: ผู้วิจัยปรับปรุงจากข้อมูลของกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมออกระเบียบการแบ่งปันผลประโยชน์จากโครงการปลูกป่าคาร์บอนเครดิต โดยรัฐอ้างว่าเพื่อกระตุ้นและสร้างแรงจูงใจให้ภาคธุรกิจเอกชนเข้ามาลงทุนโครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้ หน่วยงานป่าไม้ทั้ง 3 หน่วยงาน ได้แก่ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมป่าไม้ และกรมทรัพยากรทางทะเลและชายฝั่ง ออกระเบียบที่เกี่ยวข้องกับการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตจากการปลูกและดูแลป่าโดยแต่ละหน่วยงานปรับเนื้อหาของระเบียบให้สอดคล้องตามกรอบกฎหมายป่าไม้ที่หน่วยงานมีอำนาจบริหารจัดการ ทั้งพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าสงวนแห่งชาติ ป่าชุมชน และพื้นที่ป่าชายเลน สามารถกล่าวได้ว่า ระเบียบการแบ่งปันคาร์บอนเปรียบเสมือนใบอนุญาตให้กลุ่มทุนเข้าไปใช้ประโยชน์พื้นที่ป่าซึ่งเป็นทรัพยากรส่วนรวมของชาติเป็นการเอื้อและสร้างความชอบธรรมให้ภาคธุรกิจแสวงหาผลประโยชน์ สะสมทุน และสร้างผลกำไรจากระบบนิเวศป่าไม้ ระเบียบการแบ่งปันคาร์บอนยังตอกย้ำว่า

อำนาจการจัดการป่าและทรัพยากรเป็นของรัฐ หน่วยงานราชการมีอำนาจเหนือพื้นที่ป่า และเป็นผู้ตัดสินใจโดยเด็ดขาดในการทำโครงการคาร์บอนเครดิต ตั้งแต่การอนุญาตให้ใช้พื้นที่ กำหนดแบบแผนและขั้นตอนการดำเนินงาน การจัดสรรแบ่งปัน สัดส่วนของผลประโยชน์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมโครงการ ชุมชนท้องถิ่นที่ดูแลรักษาป่าเป็นเพียงผู้ร่วมโครงการ

ป่าคาร์บอน : พื้นที่ ผู้แสดง และความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์

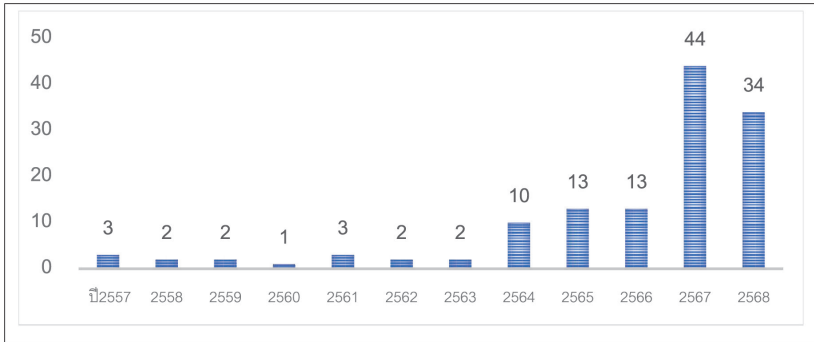
ป่าคาร์บอนเป็นคำที่ค่อนข้างใหม่ ยังไม่มีการนิยามหรือให้ความหมายที่ชัดเจน ผู้สนับสนุนแนวคิดคาร์บอนเครดิตและการปลูกฟื้นฟูป่าเพื่อชดเชยคาร์บอนมักใช้วิธีการอธิบายโดยอ้างถึงกระบวนการสังเคราะห์แสงของต้นไม้และพืชสีเขียว นั่นคือ ต้นไม้จะดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์จากบรรยากาศเพื่อใช้ในกระบวนการสังเคราะห์แสงซึ่งกระบวนการสังเคราะห์แสงของต้นไม้จะทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนของก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ ก๊าซออกซิเจน และทำให้เกิดการกักเก็บคาร์บอนไว้ในเนื้อไม้ ดังคำอธิบายของนักวิชาการป่าไม้ตามข้อความด้านล่าง

“ป่าไม่มีบทบาทสำคัญในการดูดซับก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์โดยกระบวนการสังเคราะห์แสงของใบ (photosynthesis) เพื่อสร้างอินทรีย์สารซึ่งมีคาร์บอนเป็นองค์ประกอบ นำมาสะสมไว้ในส่วนต่างๆ ของต้นไม้ หรือที่เรียกว่ามวลชีวภาพ (biomass) ทั้งมวลชีวภาพที่อยู่เหนือพื้นดิน ได้แก่ ลำต้น กิ่ง และใบ และมวลชีวภาพที่อยู่ใต้ดิน คือ ราก ในขณะเดียวกัน ต้นไม้ ก็มีการปลดปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์สู่บรรยากาศโดยกระบวนการหายใจของส่วนต่าง ๆ ได้แก่ ลำต้น กิ่ง ใบ และ ราก เรียกว่า autotrophic respiration ดังนั้น ปริมาณคาร์บอนสุทธิจากกระบวนการแลกเปลี่ยนก๊าซของต้นไม้จึงเป็นปริมาณคาร์บอนที่สะสมอยู่ในมวลชีวภาพของต้นไม้ ซึ่งเป็นตัวบ่งชี้ศักยภาพในการกักเก็บคาร์บอนของป่าไม้ชนิดต่างๆ” (สาพิศ, 2550)

นับตั้งแต่ปี 2557 เป็นต้นมา องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก หรือ อบก. กำหนดระเบียบและพัฒนาโครงการลดก๊าซเรือนกระจกภาคสมัครใจภาคป่าไม้ (TVER-ป่าไม้) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ระดับ ได้แก่ โครงการ Standard T-VER และโครงการ Premium T-VER สำหรับการพัฒนาโครงการ T-VER ป่าไม้ แบ่งออกเป็น

3 ขั้นตอนตามเงื่อนไขและระเบียบของ อบก. นั่นคือ ขั้นตอนแรก การขึ้นทะเบียนโครงการของผู้ที่ต้องการขายคาร์บอนเครดิตจากพื้นที่ป่าทั้งป่าธรรมชาติ หรือสวนป่า ขั้นตอนที่สอง การรับรองคาร์บอนเครดิตซึ่งเป็นขั้นตอนที่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญที่ขึ้นทะเบียนกับ อบก. ในการตรวจประเมินและรับรองปริมาณคาร์บอนเครดิต และขั้นตอนสุดท้ายคือ การซื้อขายแลกเปลี่ยนคาร์บอนเครดิตที่ได้รับการรับรองจาก อบก. ทั้งนี้เงื่อนไขการขึ้นทะเบียนโครงการ T-VER ภาคป่าไม้ที่สำคัญและจำเป็นก็คือ เอกสารสิทธิ์ในที่ดิน ทั้งนี้ เอกสารสิทธิ์ที่สามารถขึ้นทะเบียน ได้แก่ ที่ดินเอกชน ประเภท น.ส.4จ น.ส.3 น.ส.3ก น.ส.3ข ที่ดิน สปก. นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ป่าของภาครัฐ และป่าชุมชน และตามระเบียบได้กำหนดขนาดพื้นที่ที่จะทำโครงการ T-VER ภาคป่าไม้ต้องมีพื้นที่ของโครงการไม่น้อยกว่า 10 ไร่ และพิจารณาเฉพาะพื้นที่ที่มีต้นไม้เท่านั้น

จำนวนโครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้มีแนวโน้มเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง แม้ในระยะ 7 ปีแรกจำนวนโครงการมีไม่มากนักอาจเกี่ยวเนื่องจากเป็นระยะเวลาศึกษาและเตรียมข้อมูลสำหรับการขึ้นทะเบียนโครงการ ในปัจจุบัน (กรกฎาคม 2568) มีจำนวนโครงการ TVER ภาคป่าไม้ที่ขึ้นทะเบียนกับองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก รวมทั้งสิ้น 129 โครงการ และเมื่อแบ่งตามประเภทโครงการ พบว่าโครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้ส่วนใหญ่อยู่ในที่ดินของบริษัทหรือที่ดินเอกชน ร้อยละ 43 ของจำนวนโครงการทั้งหมด รองลงมาคือ พื้นที่ป่าชุมชน ร้อยละ 39 พื้นที่ป่าชายเลน ร้อยละ 15 และพื้นที่ป่าธรรมชาติ และสวนป่า ร้อยละ 2 และ 1 ตามลำดับ

ภาพที่ 1 จำนวนโครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้ที่ขึ้นทะเบียนกับองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก

การขับเคลื่อนโครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้เป็นการกระทำการร่วมกันระหว่างภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน สถาบันการศึกษา คณะกรรมการป่าชุมชน และภาคเอกชน ซึ่งแต่ละหน่วยงานต่างมีบทบาทที่แตกต่างกันไป เช่น ในกรณีโครงการคาร์บอนเครดิตป่าชุมชนบ้านไค้งตาบาง จังหวัดเพชรบุรี เกิดขึ้นจากหลายฝ่ายทั้งภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และสถาบันวิชาการ โดยมีกรมป่าไม้เป็นหน่วยงานหลักในการขับเคลื่อน กรมป่าไม้ในฐานะผู้พัฒนาโครงการประสานความร่วมมือกับองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน) คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ บริษัท ราชกรุป จำกัด (มหาชน) และมูลนิธิแม่ฟ้าหลวง เพื่อร่วมพัฒนาและขับเคลื่อนโครงการ TVER แต่ละหน่วยงานมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันตามความเชี่ยวชาญและสถานภาพของตนเอง เช่น บริษัท ราชกรุป จำกัด สนับสนุนงบประมาณสำหรับการพัฒนาโครงการ มูลนิธิแม่ฟ้าหลวงฯ ทำหน้าที่ประเมินและรับรองคาร์บอนเครดิต เป็นต้น โดยมีคณะกรรมการป่าชุมชนบ้านไค้งตาบางเป็นผู้ดำเนินงานในระดับพื้นที่

กรมป่าไม้และองค์กรพันธมิตรอ้างว่า โครงการคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ป่าชุมชนนอกเหนือจากได้รับสิทธิการแบ่งปันคาร์บอนเครดิตตามกฎหมายแล้ว ยังมีผลประโยชน์ร่วมอื่นๆ ที่เกิดขึ้นจากการที่ชุมชนช่วยกันอนุรักษ์ ปันฟู ปลูกเสริมป่า ป้องกันไฟป่า จนทำให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ เป็นแหล่งน้ำ ความมั่นคงด้าน

แหล่งอาหารให้กับชุมชน ชุมชนสามารถใช้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ธรรมชาติ หรือ การท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์โดยชุมชน ส่งเสริมให้เกิดการลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ สร้าง เศรษฐกิจ/รายได้ให้กับชุมชน จากผลิตภัณฑ์ในชุมชน หรือจากการศึกษาดูงาน ขณะเดียวกัน จะเป็นประโยชน์ในการสนับสนุนการดำเนินงานด้านการเปลี่ยนแปลง สภาพภูมิอากาศอีกด้วย รัฐมักอ้างว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในโครงการคาร์บอนเครดิตป่า ชุมชนถือเป็นสถานการณ์แบบ win-win เพราะทุกฝ่ายทั้งรัฐ ภาคเอกชน และ ชุมชนได้ประโยชน์ร่วมกันคาร์บอนเครดิตป่าไม้ การแปลงป่าเป็นสินทรัพย์ของทุน

ระบบตลาดและการซื้อขายคาร์บอนเครดิตจากโครงการป่าไม้ต้องอาศัย กระบวนการแปลงพื้นที่ป่าและพื้นที่สีเขียวให้กลายเป็น “หน่วยสินค้า” ต้องอาศัย ความรู้ กระบวนการ และเทคนิคในการแปลงมวลชีวภาพของต้นไม้ให้กลายเป็น “คาร์บอนเครดิต” ซึ่งเป็นปริมาณการที่ต้นไม้และป่ากักเก็บหรือดูดกลับก๊าซเรือน กระจก คาร์บอนเครดิตป่าไม้สามารถนำมาซื้อขายแลกเปลี่ยนในระบบตลาดเพื่อ ชดเชยปริมาณก๊าซเรือนกระจกของผู้ที่ปล่อยก๊าซ โดยหนึ่งหน่วยของคาร์บอนเครดิต จะเทียบเท่าหนึ่งตันคาร์บอนไดออกไซด์เทียบเท่า (tCO_2eq)

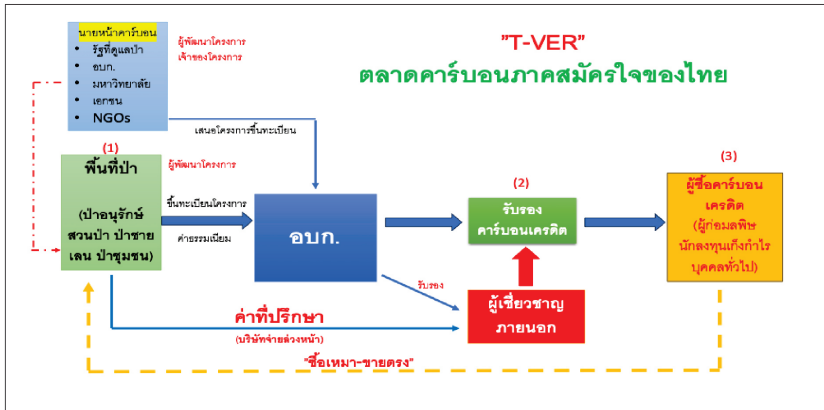
การพัฒนาตลาดคาร์บอนของประเทศไทยย้อนกลับไปในปี 2557 องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก (องค์การมหาชน) เริ่มต้นพัฒนาโครงการ ชดเชยคาร์บอน หรือ Thailand Carbon Offsetting Programme (T-COP) เพื่อ ส่งเสริมให้ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคอุตสาหกรรม ทำกิจกรรมชดเชยการปล่อย ก๊าซเรือนกระจก เพื่อต้องการสร้างอุปสงค์คาร์บอนเครดิตให้กับกิจกรรมปลูกป่า ภายใตโครงการ CDM ซึ่งกระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้เข้าร่วม โครงการตามพิธีสารเกียวโต อย่างไรก็ตาม กลไกการชดเชยคาร์บอนภายใตโครงการ CDM ไม่ประสบความสำเร็จมากนักส่วนหนึ่งอาจเกี่ยวกับเงื่อนไขของโครงการที่ ซับซ้อน และค่าใช้จ่ายสำหรับการรับรองคาร์บอนเครดิตค่อนข้างสูง อบก. จึงได้ ริเริ่มและพัฒนากลไกซื้อขายแลกเปลี่ยนก๊าซเรือนกระจกของประเทศไทยขึ้นชื่อ ว่า “โครงการลดก๊าซเรือนกระจกภาคสมัครใจตามมาตรฐานของประเทศไทย” (Thailand Voluntary Emission Reduction : T-VER) โดย อบก. อ้างว่าได้ยึด กรอบตามเกณฑ์และมาตรฐานต่างๆ ของโครงการ CDM เป็นต้นแบบ และปรับบาง ส่วนให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของประเทศไทย

ภายใต้การดำเนินงานของกลไกTVER องค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจกกำหนดระเบียบและขั้นตอนเพื่อควบคุมตลาดการซื้อขายคาร์บอน ตั้งแต่การขึ้นทะเบียนโครงการ การรับรองคาร์บอนเครดิต การซื้อขายและการหักลบบัญชีภายหลังการซื้อขาย สำหรับการประเมินปริมาณคาร์บอนเครดิตในพื้นที่โครงการคาร์บอนเครดิตนั้นต้องดำเนินการโดย “ผู้เชี่ยวชาญ” ซึ่งจะดำเนินงานตามระเบียบวิธีการที่กำหนดไว้ มีการวัดความโต และความสูงของต้นไม้แล้วจึงแปลงให้เป็นมวลชีวภาพ ทั้งนี้ อบก. แบ่งพื้นที่โครงการป่าคาร์บอน ออกเป็น 5 ประเภทตามการบริหารจัดการ ได้แก่ 1) การปลูกป่าอย่างยั่งยืน 2) การลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกจากการทำลายป่าและความเสื่อมโทรมของป่า และการเพิ่มพูนการกักเก็บคาร์บอนในพื้นที่ป่าในระดับโครงการ 3) การปลูกป่าอย่างยั่งยืน โครงการขนาดใหญ่ 4) สวนไม้เศรษฐกิจโตเร็ว และ 5) กิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูพื้นที่พรุ ซึ่งในป่าแต่ละประเภทจะใช้สูตรการประเมินคาร์บอนที่แตกต่างกัน

สำหรับการรับรองปริมาณคาร์บอนเครดิตที่เกิดขึ้นจากการโครงการคาร์บอนเครดิตนั้น ผู้พัฒนาโครงการต้องขอรับรองผ่าน อบก. ซึ่งจะกำหนดให้ผู้เชี่ยวชาญซึ่งเป็นบุคคลภายนอก หรือ “Third Parties” ที่ได้รับการรับรองคุณสมบัติจาก อบก. ทั้งนี้ กระบวนการรับรองคาร์บอนเครดิตจะเกิดขึ้นหลังจากโครงการนั้นๆ ได้ขึ้นทะเบียนเป็นโครงการ T-VER และเป็นหน้าที่ของผู้พัฒนาโครงการที่จะต้องติดตามผลการลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกตามที่ได้เสนอไว้ในเอกสารข้อเสนอโครงการ และจัดทำเป็นรายงานการติดตามประเมินผล พร้อมทั้งจัดหาผู้ประเมินภายนอกเพื่อทำการทวนสอบปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่ลด/กักเก็บได้จากโครงการ หลังจากนั้น ผู้พัฒนาโครงการจะต้องรวบรวมเอกสารประกอบโครงการเพื่อส่งไปยัง อบก. เพื่อขอรับรองปริมาณก๊าซเรือนกระจก (คาร์บอนเครดิต) โดยผู้พัฒนาหรือเจ้าของโครงการฯ ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายสำหรับการตรวจและขอรับรองปริมาณคาร์บอนเครดิต ราคาของการประเมินจะแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และขนาดของโครงการ

สามารถกล่าวได้ว่า การประเมินคาร์บอนเครดิตจากต้นไม้เป็นการลดทอนความสลับซับซ้อนของระบบนิเวศธรรมชาติ และให้ความสำคัญเฉพาะบทบาทของต้นไม้ในการกักเก็บคาร์บอนเท่านั้น แม้น อบก. จะอ้างว่าวิธีการประเมิน

คาร์บอนเครดิตในต้นไม้มีหลากหลายซึ่งจะต้องปรับให้สอดคล้องกับประเภทป่าแต่ละประเภท แต่ในความเป็นจริง ระบบนิเวศแต่ละประเภทในแต่ละพื้นที่อาจมีองค์ประกอบและโครงสร้างของป่า องค์ประกอบทางพืชพรรณที่แตกต่างกันขึ้นอยู่กับปัจจัยต่างๆ ทั้งสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ดิน แสง น้ำ รวมถึงวิธีการบริหารจัดการด้วยซึ่งมีผลทำให้องค์ประกอบและโครงสร้างของระบบนิเวศแตกต่างกัน ดังนั้น การใช้สูตรการคำนวณเพียงสูตรเดียวและใช้กับทุกพื้นที่อาจไม่สะท้อนปริมาณการสะสมคาร์บอนของต้นไม้ที่แท้จริง นอกจากนี้ กลไกการรับรองคาร์บอนเครดิตเลือกใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ป่าไม้และผูกขาดอำนาจและความรู้ในการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญ กลไกการประเมินและรับรองคาร์บอนเครดิตให้อำนาจรัฐและนักวิชาการใช้ความรู้แบบผูกขาดในการรับรองคาร์บอนเครดิต พวกเขากลายเป็น “ผู้เชี่ยวชาญ” ในการประเมินและทวนสอบปริมาณคาร์บอนเครดิตที่สามารถนำไปซื้อขายแลกเปลี่ยนในตลาดคาร์บอน ในขณะที่ความรู้และอำนาจของเกษตรกรชุมชน และประชาชนถูกกีดกันจากกระบวนการรับรองคาร์บอนเครดิต

ภาพที่ 2 กลไกตลาดคาร์บอนภาคสมัครใจภาคป่าไม้

มายาคติและหลุมพรางคาร์บอนเครดิตป่าไม้

รัฐและเครือข่ายคาร์บอนเครดิตอ้างอิงอยู่เสมอว่ากลไกตลาดคาร์บอนเป็นเครื่องมือที่มีศักยภาพที่จะช่วยให้ประเทศไทยบรรลุเป้าหมายความเป็นกลางทางคาร์บอนและการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ แท้ที่จริงแล้วกลไกคาร์บอนเครดิตคือหลุมพรางที่รัฐและกลุ่มทุนสีเขียวสร้างขึ้นเพื่อหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบที่จะลดและยุติการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิลซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดก๊าซเรือนกระจกสาเหตุหลักของปัญหาโลกร้อน โครงการคาร์บอนเครดิตภาคป่าไม้ซึ่งรัฐและทุนสีเขียวอ้างว่าเป็นสถานการณ์แบบ win-win ทุกฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกันนั้นเป็นเพียงมายาคติ และเป็นกระบวนการแปลงทรัพยากรส่วนร่วมของชุมชนเป็นสินทรัพย์ของทุน ในท้ายที่สุดชุมชนท้องถิ่นโดยเฉพาะกลุ่มคนยากจนที่อาศัยทรัพยากรป่าไม้เพื่อการดำรงชีพจะถูกกลืนโดยสิทธิการเข้าถึงและใช้ประโยชน์ทรัพยากรซึ่งถูกถ่ายโอนไปเป็นสินทรัพย์ของทุน กลไกตลาดคาร์บอนจึงส่งผลให้ปัญหาความไม่เป็นธรรมทางสังคมและนิเวศที่มีอยู่รุนแรงมากขึ้น

“win-win situation” หรือสถานการณ์ที่ทั้งสองฝ่ายต่างได้ประโยชน์” เป็นเพียงมายาคติของรัฐและผู้พัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิตซึ่งพยายามฉายภาพว่าภายใต้โครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้นั้นทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นรัฐหรือหน่วยงานป่าไม้ภาคเอกชน และชุมชน ต่างก็ได้รับผลประโยชน์ร่วมกัน นั่นคือ รัฐได้ผืนป่าตามนโยบายป่าไม้ เอกชนได้คาร์บอนเครดิตไปชดเชยคาร์บอนฟุตพริ้นต์ขององค์กร ในขณะที่ชุมชนที่ดูแลรักษาป่าก็จะมีรายได้และเงินกองทุนสำหรับพัฒนาคุณภาพชีวิตและดูแลรักษาป่า อันที่จริงแล้วโครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้เป็นกลยุทธ์ของรัฐและทุนสีเขียวตามยุทธศาสตร์ชาติที่ต้องการผลักดัน “เศรษฐกิจสีเขียว” หรือการพัฒนาที่มีมิตรต่อสิ่งแวดล้อมซึ่งแน่นอนว่าเป็นการเปิดโอกาสให้กลุ่มทุนสามารถใช้ “นิเวศบริการ” จากผืนป่าและระบบนิเวศธรรมชาติมาเป็นทุนสำหรับการผลิตเพื่อสร้างผลประโยชน์และกำไรได้อย่างต่อเนื่อง นั่นคือการพัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้เอื้อให้กลุ่มทุนได้คาร์บอนเครดิตไปชดเชยการปล่อยก๊าซเพื่อให้สามารถยังคงทำการผลิตได้ตามปกติและต่อเนื่องซึ่งเป็นกลยุทธ์ที่ถูกและคุ้มค่าทางการเงินมากที่สุดเมื่อเทียบกับวิธีการอื่นๆ ในการบรรลุเป้าหมายความเป็นกลางทางคาร์บอน ในแง่นี้ กลไกคาร์บอนเครดิตป่าไม้จึงเอื้อประโยชน์ให้กับกลุ่มทุนและผู้พัฒนาโครงการ

มากกว่าผลประโยชน์ของชุมชนท้องถิ่นที่ได้รับเพียงค่าจ้างในการดูแลรักษาป่าภายใต้โครงการคาร์บอนเครดิต

การกล่าวอ้างว่า “ทั้งสองฝ่ายได้ประโยชน์ร่วมกัน” ภายใต้โครงการคาร์บอนเครดิตจึงเท่ากับเป็นการลดทอนความสลับซับซ้อนความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนท้องถิ่นกับป่าและดีกรอบไว้เฉพาะมิติเรื่องรายได้กับคาร์บอนเครดิตซึ่งไม่สอดคล้องกับความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและกลุ่มชาวบ้านที่ต้องพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้สำหรับการดำรงชีพ นอกจากนี้ ความเชื่อว่าโครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้ช่วยสร้างรายได้ให้กับชุมชนถือเป็นกับดักความเหลื่อมล้ำทางสังคมและสิ่งแวดล้อม เบี่ยงเบนความสนใจของชุมชนและประชาชนทั่วไปจากการอนุรักษ์ป่าเพื่อการดำรงชีพและปรับตัวต่อผลกระทบจากการที่สภาพอากาศเปลี่ยนแปลงอย่างสุดขีด ไปติดอยู่กับจำนวนรายได้และกองทุนที่จะได้รับจากการดำเนินโครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้ ในแง่นี้ อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่าการจัดตั้งกองทุนพัฒนาชุมชนและดูแลรักษาป่าภายใต้โครงการคาร์บอนเครดิตอาจเป็นกลยุทธ์ของรัฐและกลุ่มทุนที่ต้องการปกปิด บิดเบือน และซ่อนหลบเจตนาหมายที่แท้จริงในการพัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิต

โครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้เป็นหลุมพรางของรัฐและทุนนิยมสีเขียว ซึ่งจำกัด ลดทอน และลดทอนสิทธิชุมชนท้องถิ่น กลุ่มชาติพันธุ์ และชนพื้นเมืองในการเข้าถึงที่ดินและทรัพยากรป่าไม้เพื่อการดำรงชีพตามฐานวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น การเข้าร่วมโครงการของชุมชนอยู่บนเงื่อนไขการรับรู้ข้อมูลด้านเดียวและความรู้ความเข้าใจที่ค่อนข้างจำกัด พบว่า รัฐและผู้พัฒนาโครงการมักเลือกใช้เทคนิคการโฆษณาชวนเชื่อ และพูดความจริงเพียงครึ่งเดียวในการหว่านล้อมให้ชุมชนเข้าร่วมพัฒนาและดำเนินโครงการ พวกเขามักพูดซ้ำแล้วซ้ำอีกถึงตัวเลขและผลประโยชน์ทางการเงินที่ชาวบ้านและชุมชนจะได้รับจากการเข้าร่วมโครงการคาร์บอนเครดิต พร้อมกับให้ความหวังว่าชีวิตของพวกเขาจะดีขึ้น ชื่อเสียงและได้รับการยอมรับจากหน่วยงานภายนอก นอกจากนี้ รัฐและผู้พัฒนาโครงการยังให้คำสัญญาว่าชุมชนจะได้รับการส่งเสริมอาชีพให้คนอยู่ร่วมกับป่า เช่น การผลิตภาชนะจากเศษใบไม้ของชุมชน ตลาดของป่าชุมชนของชุมชน กลุ่มเลี้ยงผึ้งโพรงของชุมชน เป็นต้น มีการใช้ข้อมูลตัวเลขและสถิติเพื่อยืนยันและสร้างความเชื่อมั่น เช่น การประชาสัมพันธ์

จำนวนหมู่บ้านและป่าชุมชนที่เข้าร่วมโครงการ จำนวนรายได้ที่ชุมชนได้รับ สถิติการเกิดไฟในพื้นที่โครงการลดลง เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม สิ่งที่ขาดหายหรือถูกกลบจากเรื่องเล่าของรัฐและผู้พัฒนาโครงการ ก็คือโอกาสและความเท่าเทียมของสมาชิกในชุมชนในการเข้าถึงและได้ประโยชน์จากโครงการคาร์บอนเครดิตอย่างแท้จริง พวกเขามักเห็นชุมชนแบบหยุดนิ่ง แบนราบ และไม่มีพลวัตของความสัมพันธ์เชิงอำนาจในชุมชน เรื่องเล่าคาร์บอนเครดิตไม่เคยพูดถึงมิติความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรในระดับชุมชน ไม่พูดถึงบทบาทชายหญิงและความเท่าเทียมระหว่างสมาชิกชุมชนที่แตกต่างกัน ชาวบ้านที่ยากจนและไร้ที่ดินและยังต้องพึ่งพิงผลผลิตจากป่าเพื่อดำรงชีพอาจต้องการโอกาสและการเข้าถึงที่ดินที่มั่นคงมากกว่าที่จะหวังเพียงแค่ว่าได้แบบชั่วคราวชั่วคราวจากการร่วมกิจกรรมของโครงการคาร์บอนเครดิต

รัฐและกลุ่มทุนมักใช้สถานภาพและอำนาจที่เหนือกว่าในการชักจูงและโน้มน้าวให้ผู้นำชุมชนคล้อยตามและตัดสินใจเข้าร่วมโครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้ การเข้าร่วมโครงการคาร์บอนเครดิตของชุมชนนั้นเกี่ยวกับความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์กับหน่วยงานภาครัฐ ในพื้นที่ป่าชุมชนบ้านโค้งตาบาง จังหวัดเพชรบุรี กรมป่าไม้ทำงานร่วมกับชุมชนในรูปแบบป่าชุมชนมาอย่างยาวนาน มีการสนับสนุนงบประมาณทำกิจกรรมการจัดการป่า พาไปศึกษาดูงาน พร้อมทั้งการมอบรางวัลต่างๆ มากมาย การพัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิตร่วมกันระหว่างกรมป่าไม้กับชุมชนบ้านโค้งตาบางจึงอยู่บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจนี้ อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยมีข้อสังเกตเชิงลึกเกี่ยวกับเงื่อนไขการเข้าร่วมโครงการฯ ของชุมชนนั้นสืบเนื่องจากการรับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับโครงการคาร์บอนเครดิตแบบจำกัดและไม่รอบด้าน ผู้พัฒนาโครงการคาร์บอนเครดิตมักเลือกนำเสนอเฉพาะด้านบวกเกี่ยวกับงบประมาณและรายได้ที่ชุมชนจะได้รับจากการเข้าร่วมโครงการ แต่ชุมชนไม่ได้รับข้อมูลเกี่ยวกับกลไกการชดเชยคาร์บอนของภาคเอกชนรวมถึงปัญหาการฟอกเขียว ในแง่นี้ การตัดสินใจเข้าร่วมโครงการฯ ของชุมชนและคณะกรรมการป่าชุมชนจึงไม่เป็นอิสระอย่างแท้จริง

กลไกการซื้อขายและชดเชยคาร์บอนเครดิตภายใต้โครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้เปิดโอกาสให้กลุ่มทุนและภาคธุรกิจเอกชนเข้าไปครอบครองทรัพยากร

ของชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตป่า โดยมีภาคราชการคอยเอื้อและสนับสนุนทางนโยบาย ผ่านการกำหนดระเบียบการแบ่งปันคาร์บอนและการทำบันทึกความเข้าใจ (MOU) ร่วมกับกลุ่มทุนอุตสาหกรรม ภายใต้เงื่อนไขดังกล่าวนี้ภาคเอกชนสามารถเข้าไปทำ โครงการปลูกและฟื้นฟูป่าไม้ทั้งในพื้นที่ป่าธรรมชาติในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ป่าชุมชน ป่าชายเลน รวมถึงพื้นที่ชายฝั่ง และภายใต้นโยบายของรัฐบาลชุดนี้ยังจะเปิด โอกาสให้เอกชนเข้าไปปลูกป่าในพื้นที่ที่รัฐจัดสรรให้กับประชาชน เช่น พื้นที่ คพช. และ สปก. เป็นต้น และด้วยเงื่อนไขของกฎระเบียบที่กำหนดโดยรัฐ บริษัทและ กลุ่มทุนสามารถทำสัญญาซื้อขายคาร์บอนเครดิตกับชุมชนท้องถิ่น และสามารถ ครอบครองเป็นเจ้าของทรัพยากรในพื้นที่ป่าที่ชุมชนจัดการและใช้ประโยชน์ร่วมกัน นอกจากนี้ โครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้สร้างเงื่อนไขและจำกัดการเข้าถึงและ การใช้ประโยชน์ทรัพยากรของกลุ่มคนเปราะบางในชุมชนที่ยังคงต้องพึ่งพา ทรัพยากรจากป่าเพื่อดำรงชีพ ทั้งนี้ การกำหนดเขตพื้นที่โครงการคาร์บอนเครดิต ป่าไม้ที่ซ้อนทับไปบนพื้นที่ป่าชุมชนทำให้การเก็บหาของป่าและใช้ประโยชน์ในพื้นที่ เช่น การเลี้ยงสัตว์ มีเงื่อนไขและต้องถูกจำกัดมากขึ้น แม้ผู้พัฒนาโครงการคาร์บอน เครดิตป่าไม้จะพยายามอธิบายว่า ภายใต้ระยะเวลาการดำเนินของโครงการชุมชน สามารถเข้าไปเก็บหาของป่าได้เช่นเดิม แต่ก็ไม่มีหลักประกันใด ๆ ว่าเมื่อระยะเวลา ผ่านไปกิจกรรมการใช้ประโยชน์จะยังคงปฏิบัติได้ เพราะแน่นอนว่าสิ่งที่ผู้พัฒนา ต้องการในระยะยาวคือปริมาณคาร์บอนเครดิตที่เพิ่มขึ้น และการเข้าไปเก็บหาใช้ ประโยชน์ในป่าชุมชนอาจจะกระทบและขัดแย้งกับเป้าหมายของโครงการ

ป่าคาร์บอนเป็นภัยคุกคามต่อระบบนิเวศ ความหลากหลายทางชีวภาพ และความมั่นคงทางอาหารของชุมชน เราต่างตระหนักดีว่าความหลากหลายทางชีวภาพ คือหัวใจสำคัญของความมั่นคงและอธิปไตยทางอาหารของชุมชน ภาครัฐและ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ประชาสัมพันธ์การปลูกป่าเพื่อลดโลกร้อน ณรงค์พันธุ์ไม้ที่ สามารถนำไปปลูกเพื่อสร้างรายได้และลดโลกร้อน จำนวน 58 ชนิดพันธุ์ แต่ดูเหมือน ว่ารัฐเองไม่เคยให้ข้อมูล และการสร้างความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับความเหมาะสม และการคัดเลือกชนิดพันธุ์ไม้ให้สอดคล้องกับระบบนิเวศดั้งเดิม การรณรงค์ยังคงเน้น เฉพาะด้านเศรษฐกิจ เน้นการสร้างรายได้จากไม้ที่ปลูก และมุ่งไปที่การเคลมจำนวน คาร์บอนเครดิตจากต้นไม้มาจนเกินไป การส่งเสริมการปลูกต้นไม้เพียง 58 ชนิด

น่าจะเป็นภัยคุกคามต่อความหลากหลายทางชีวภาพและในระยะยาวอาจหมายถึงภัยคุกคามต่อความมั่นคงของชีวิต นอกจากนี้ โครงการคาร์บอนเครดิตป่าไม้ที่เน้นการเพิ่มปริมาณคาร์บอนเครดิตในพื้นที่ป่าอย่างเข้มข้นจริงจัง อาจส่งผลกระทบต่อภาพรวมการจัดการทรัพยากรของชุมชน และยิ่งลดทอนคุณค่าในนิเวศบริการป่าไม้ที่หลากหลายและซับซ้อนให้เหลือเพียงป่าเพื่อคาร์บอนเครดิตเพียงมิติเดียว

ในระยะยาวคาร์บอนเครดิตป่าไม้จะเปลี่ยนมุมมองและความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อธรรมชาติ กลไกการประเมินคาร์บอนเครดิตจะแปลงระบบนิเวศป่าไม้เป็นสินทรัพย์คาร์บอนเครดิตซื้อขายในระบบตลาดคาร์บอน วิธีการและเทคนิคการประเมินนี้ลดทอนความซับซ้อนและคุณค่าที่หลากหลายของนิเวศบริการป่าไม้ให้เหลือเพียงแหล่งดูดซับก๊าซเรือนกระจก มิติทางจิตวิญญาณและความสัมพันธ์กับระบบนิเวศธรรมชาติในมิติความงาม และ สุขภาวะแบบองค์รวม (well being) ที่ไปพันการครอบงำของเศรษฐศาสตร์สิ่งแวดล้อมและวิทยาศาสตร์ป่าไม้กระแสหลัก จะเป็นไปได้ยากในกระแสของตลาดคาร์บอน การลดทอนคุณค่าของนิเวศบริการที่มนุษย์ได้รับจากธรรมชาติให้ลดแคบเหลือเพียงมิติทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว จะส่งผลกระทบต่อความสัมพันธ์ที่มนุษย์มีต่อธรรมชาติในระยะยาว

บทส่งท้าย: สู่ความเป็นธรรมทางสภาพอากาศ

บทความชิ้นนี้พยายามชี้ให้เห็นว่า การชดเชยคาร์บอนของกลุ่มทุนผ่านการลงทุนโครงการคาร์บอนเครดิตภาคป่าไม้ไม่ได้นำไปสู่การลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกที่แหล่งกำเนิด กลไกการชดเชยคาร์บอนไม่ใช่การยุติภาวะโลกร้อนที่ต้นเหตุแต่กลับเอื้อและเปิดโอกาสให้ผู้ปล่อยก๊าซเรือนกระจกไปจัดหาหรือซื้อคาร์บอนเครดิตจากโครงการปลูกและฟื้นฟูป่าเพื่อนำมาชดเชยคาร์บอนฟุตพริ้นต์ของตนเองในแง่ นี้ภายใต้กลไกการชดเชยและซื้อขายคาร์บอนเครดิตนั้น กลุ่มทุนยังคงมีการขูดเจาะทรัพยากรขึ้นมาใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจ และสามารถปล่อยก๊าซเรือนกระจกได้ตามปกติหรืออาจจะมากกว่าเดิมด้วยซ้ำ ดังนั้น การกล่าวอ้างของกลุ่มทุนและภาคเอกชนที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจกเรื่องความเป็นกลางทางคาร์บอน และการปล่อยก๊าซเรือนกระจกสุทธิเป็นศูนย์ (Net Zero emissions) เป็นเพียงวาทกรรมสร้างภาพลักษณ์ขององค์กรและผลิตภัณฑ์ซึ่งไม่ใช่การปล่อยก๊าซ “เท่ากับ” ศูนย์อย่างแท้จริง

ในระยะเกือบสามทศวรรษที่ผ่านมา การขับเคลื่อนนโยบายความเป็นกลางทางคาร์บอนและการปล่อยสุทธิเป็นศูนย์เน้นกลไกการสร้างแรงจูงใจทางการเงินและใช้กลไกตลาดคาร์บอนอย่างเข้มข้น ในกรณีของประเทศไทยมีการก่อตั้งองค์การบริหารจัดการก๊าซเรือนกระจก หรือ อบก. ขึ้นมาทำหน้าที่บริหารจัดการและพัฒนาระบบการซื้อขายคาร์บอนเครดิต และในเวลาต่อมา อบก. ได้พัฒนากลไกการซื้อขายคาร์บอนเครดิตภาคสมัครใจภายใต้แพลตฟอร์มที่รู้จักกันในนาม T-VER (Thailand Voluntary Emission Reduction) การพึ่งพิงกลไกตลาดคาร์บอนอย่างหนักหน่วงได้รับการวิจารณ์จากภาคประชาสังคมถึงเจตจำนงของประเทศไทยในการแก้ไขปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ

ใน Article 6 ของความตกลงปารีสนอกจากจะพูดถึงกลไกตลาดคาร์บอนแล้ว ยังมีการพูดถึงกลไกที่ไม่อิงตลาด หรือ Non Market Mechanism/Approach หรือเรียกย่อๆ ว่า NMA นำเสียดายที่รัฐไทยและกลุ่มที่สนับสนุนมักเน้นย้ำเนื้อหาบางส่วนของมาตรา 6.2 และ 6.4 ของความตกลงปารีส มีการลงทุนอย่างเข้มข้นในการผลักดันและพัฒนาเทคนิคที่ซับซ้อนสำหรับการประเมินคาร์บอนเครดิต แต่มักหลงมาตรา 6.8 ซึ่งบ่อยครั้งจะถูกนำไปใส่ไว้ในเชิงอรรถซึ่งไม่มีเนื้อหาและรายละเอียดแต่อย่างใด Greenpeace และองค์กรพันธมิตรกล่าวถึงมาตรา 6.8 ของข้อตกลงปารีสไว้ว่า มาตรา 6.8 มีเป้าหมายเพื่อส่งเสริมแนวทางที่ไม่ใช่ตลาด ส่งเสริมแนวทางแบบบูรณาการแบบองค์รวม และสมดุล สำหรับการดำเนินการตามแนวทางการมีส่วนร่วมที่ประเทศกำหนด หรือ NDC มาตรการนี้มีความทะเยอทะยานในการบรรเทาผลกระทบและการปรับตัว อย่างไรก็ตาม มาตรการนี้มีวัตถุประสงค์เพิ่มเติมในการดำเนินการผ่านการประสานงานระหว่างเครื่องมือและกลไกเชิงสถาบันอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง กล่าวคือ การเชื่อมโยงกับ CBD และสนธิสัญญาระหว่างประเทศและความคิดริเริ่มอื่น ๆ ที่พยายามปกป้องความหลากหลายทางชีวภาพ สิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน และการพัฒนาที่ยั่งยืนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

แนวทางที่ไม่ใช่การตลาด (NMA) มีศักยภาพที่จะนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงที่มีความจำเป็นและสร้างความเป็นธรรมต่อสังคมและสภาพภูมิอากาศ ซึ่งแน่นอนว่าการขับเคลื่อนแนวทางที่ไม่อิงตลาดนี้อาจไปขัดขวาง “การดำเนินธุรกิจตามปกติ” ซึ่งเป็นวิธีการที่รัฐและกลุ่มทุนอุตสาหกรรมขนาดใหญ่คุ้นชินและนำมาใช้

เพื่อตอบสนองผลประโยชน์ของตนเองและพวกพ้องเท่านั้น Greenpeace และองค์กรพันธมิตรเน้นย้ำว่า NMA สามารถสร้างผลลัพธ์ที่เป็นธรรมและยั่งยืนมากกว่ากลไกตลาด โดยสามารถดำเนินการในหลากหลายรูปแบบทั้งในเรื่องการถือครองที่ดินและแนวทางที่อิงสิทธิชุมชนและสิทธิมนุษยชน การยกเลิกหนี้สินต่างประเทศ การเปลี่ยนผ่านที่เป็นธรรม การคุ้มครองระบบนิเวศ การฟื้นฟูภูมิทัศน์ การบริโภค และห่วงโซ่อุปทานที่ยั่งยืน การตรวจสอบย้อนกลับ ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วม รวมถึงการเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมที่ทัดเทียม

เอกสารและสิ่งอ้างอิง

- กานต์ธัญญ์ กวินพลอาสา. 2566. การกักเก็บคาร์บอนในมวลชีวภาพของต้นไม้ในพื้นที่
หน่วยจัดการต้นน้ำห้วยสะแตง จังหวัดน่าน. วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท
มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ประเสริฐ ดิยานนท์, สิริจันทร์ ดิยานนท์ และ ปิยพงษ์ สืบเสน. 2016. การทดลองปลูกเสริม
เพื่อฟื้นฟูป่าระบบนิเวศป่าดิบแล้งที่มีไม้ล้มลุก. การประชุมวิชาการการบริหารจัดการ
ความหลากหลายทางชีวภาพแห่งชาติ ครั้งที่ 3 (2016) : 65–72.
- ปริญญา ภูศักดิ์สาย, สาทิศ ดิลกสัมพันธ์, รุ่งเรือง พูลศิริ และ ชนิษฐา จันทโชติ. 2561.
มวลชีวภาพและการกักเก็บคาร์บอนของพรรณไม้ป่า 4 ชนิด ณ สถานีวนวัฒน
วิจัย ประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. วารสารวนศาสตร์ 37 (2): 13-26.
- สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP). 2555. ความเป็นธรรมทางภูมิ
อากาศเพื่อโลกที่กำลังเปลี่ยนแปลง: ประเด็นพื้นฐานสำหรับผู้กำหนดนโยบาย
และภาคประชาสังคม.
- Ashanapuri Hertz (SwedBio), Alexandra Masako Goossens-Ishii (Soka Gakkai
International), and Niak Sian Koh (Stockholm Resilience Centre).
2023. Adopting a human rights-based approach to biodiversity and
climate action. Discussion paper, October 2023.
- Asian NGO Coalition for Agrarian Reform and Rural Development (ANGOC).
2023. Putting land rights in the climate change narrative: Voices from
the ground. ANGOC.
- CLARA and GREENPEACE. MATCH-MAKING COMMUNITY-LED CLIMATE ACTION,
Discussion paper. Climate Land Ambition and Rights Alliance.
- McGill and RRI. 2024. The Carbon Rights of Indigenous Peoples, Afro-descen-
dant Peoples, and Local Communities in Tropical and Subtropical
Lands and Forests. McGill University and Rights and Resources
Initiative.

Young, David. 2024. Beyond offsets: people and planet-centred responses to the climate and biodiversity crisis. Rainforest Foundation, UK.

ความผืนพวนในแนวปะทะล่าสุด ของระบบเสรีนิยมใหม่ ณ เวตป่าของชุมชนปกากะญอ บ้านแม่ยางมัน

จารุณี คงสวัสดิ์⁷

บทนำ

ระหว่างเดือนกุมภาพันธ์-มิถุนายน พ.ศ. 2568 ผู้เขียนมีโอกาสดำเนิน
ร่วมทำงานและสังเกตการณ์ในโครงการ “ปรับตัวสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนต่อการ
เปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ” ในชุมชนบ้านแม่ยางมัน ตำบลศรีถ้อย อำเภอ
แม่สรวย จังหวัดเชียงราย จัดโดย Thai Climate Justice for All สถาบัน
ชุมชนท้องถิ่นพัฒนา สามครั้งด้วยกัน ครั้งแรกในเดือนกุมภาพันธ์ ครั้งที่สอง
ในเดือนเมษายน และครั้งสุดท้ายในเดือนมิถุนายน แม้ว่าจุดประสงค์หลักของ
โครงการนี้จะมุ่งเน้นไปที่ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิ
อากาศ และการตั้งรับปรับตัวของชุมชน แต่ทุกครั้งที่ผู้เขียนได้ลงภาคสนาม
ผู้เขียนพบว่าสิ่งที่บรรดาผู้นำชุมชนกังวลมากควบคู่ไปกับปัญหาโลกร้อน ยังมี
ภัยคุกคามอื่น ๆ ที่นำพาความผืนพวนมาสู่ชุมชนไม่น้อยไปกว่าดิน ฟ้าอากาศ
และแม่น้ำที่ผิดแผกไปจากเดิม

⁷ นักศึกษาปริญญาเอก คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
ผู้จัดการแผนกพิทักษ์มรดกสยาม สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์

ชุมชนปากเกะญอ บ้านแม่ยางมัน เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ถูกพัฒนาเข้าสู่กระแสของเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่อย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้มาหลายทศวรรษ ภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติและกฎหมายว่าด้วยการจัดการทรัพยากรป่าไม้ที่จำกัดสิทธิของชุมชนชาติพันธุ์ในการครอบครองที่ดินและทำการเกษตรแบบดั้งเดิม ชาวปากเกะญอจำนวนมาก รวมถึงชุมชนบ้านแม่ยางมัน ได้ละทิ้งระบบไร่หมุนเวียนดั้งเดิมหันไปสู่การทำเกษตรเชิงเดี่ยวตอบสนองเศรษฐกิจระบบทุน เพื่อรายได้ที่มั่นคงและคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น แต่ก็แลกมาด้วยความเสื่อมโทรมของดิน น้ำ และระบบนิเวศ แม้การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวจะทำลายฐานทรัพยากรของชุมชนไปในบางส่วน แต่ชุมชนปากเกะญอหลายแห่งยังคงตั้งมั่นอยู่ในพื้นที่อุทยานหรือพื้นที่ป่าสงวนได้ผ่านการต่อรองเชิงอัตลักษณ์ โดยการยืนยันว่าได้อยู่อาศัยในพื้นที่มาก่อนการประกาศใช้กฎหมาย และมีการใช้ภูมิปัญญาดั้งเดิมและความเชื่อทางจิตวิญญาณเป็นพื้นฐานของการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ทั้งใช้สอยและดูแลรักษา ซึ่งมักถูกยกเป็นเหตุผลที่ทำให้บริเวณป่าที่มีชาวปากเกะญออาศัยอยู่เป็นผืนป่าที่สมบูรณ์กว่าพื้นที่ส่วนใหญ่ของประเทศ

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสภาพภูมิอากาศ ผู้เขียนมองว่าชุมชนเผชิญกับความผันผวนหลายระดับ ตั้งแต่ก่อนการตื่นตัวเรื่องโลกร้อน จนมาถึงยุคของสภาพดินฟ้าอากาศที่แปรปรวนจนกระทบต่อการเกษตรโดยตรง และความผันผวนทางอ้อมที่เกิดจากการที่รัฐบาลต้องนำพาประเทศไปสู่ความเป็นกลางทางคาร์บอน ภายในปี พ.ศ. 2050 วาทกรรมว่าด้วยโลกร้อนจึงเปิดพื้นที่ใหม่ให้เสรีนิยมใหม่รุกคืบมาถึงแนวปะทะล่าสุดของชุมชน ไม่ใช่ในรูปแบบพื้นที่เกษตรกรรม แต่คือแนวเขตป่า ผ่านโครงการตลาดคาร์บอนภาคป่าไม้ที่กำลังทำให้ผืนป่าซึ่งชุมชนดูแลมาอย่างยาวนานกลายเป็นสินทรัพย์ที่สามารถซื้อขายมูลค่าคาร์บอนได้ กระบวนการนี้ไม่เพียงทำลายเสรีภาพในการตัดสินใจของชุมชนในการเข้าร่วมโครงการ หากยังทำลายการผนวกรวมภูมิปัญญาความรู้ของชุมชนในกระบวนการวางแผนและจัดการป่า ตลอดจนเพิ่มความไม่ชัดเจนในสิทธิบนที่ดินและป่าที่ชุมชนได้รับอนุญาตให้ครอบครองอยู่ในปัจจุบัน ซึ่งล้วนเป็นรูปแบบใหม่ของความผันผวนที่เกิดจากการปะทะของอำนาจเชิงสถาบัน เทคโนโลยีตลาดคาร์บอน และความรู้ท้องถิ่น

งานชิ้นนี้จึงมุ่งวิเคราะห์สถานการณ์ที่ชุมชนปากเกาะญอ บ้านแม่ยางมันน์ กำลังต่อรองอยู่ในปัจจุบันผ่านกรอบแนวคิดมานุษยวิทยาเสรีนิยมใหม่ ความผันผวน และความประณีตแบบยลของอำนาจกดทับ

ชุมชนบ้านแม่ยางมันน์โดยสังเขป

ภาพที่ 1 ทุ่งนาและสวนลำไย ในชุมชนบ้านแม่ยางมันน์ (ที่มา: จารุณี คงสวัสดิ์ ถ่าย เมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568)

ถนนสายเล็กๆ ที่นำไปสู่ชุมชนบ้านแม่ยางมันน์เริ่มต้นด้วยคอนกรีต แล้วค่อยๆ เปลี่ยนเป็นดินแดงสลับคอนกรีตไปจนถึงหมู่บ้าน เนินเขาเตี้ย ๆ มีต้นลำไย ต้นกล้วย ปลูกเรียงราย สลับล้อมที่นาและไร่ข้าวโพด มีแม่น้ำแม่ยางมันน์ซึ่งเป็นต้นน้ำแม่ลาว ไหลตัดกลางพื้นที่เกษตร บ้านเรือนของชาวบ้านตั้งอยู่กระจัดกระจาย ส่วนใหญ่อยู่บนพื้นที่เนิน ชุมชนบ้านแม่ยางมันน์มีเนื้อที่ทั้งหมด 11,863 ไร่ แบ่งออกเป็น ห้วยมเหือและห้วยมใต้ มีพื้นที่ป่าทั้งหมดประมาณ 9,897 ไร่ เป็นป่าชุมชน 6,544

ที่เหลือเป็นพื้นที่นา สวน และไร่ ประชากรในบ้านแม่มายมีนเป็นชาวปกากะญอ และล้าหู่ จำนวนราว 312 คน รวม 86 ครัวเรือน⁸ ประชากรที่นี่มีทั้งนับถือพุทธ ศาสนาและคริสต์ศาสนา แต่ก็ยังคงมีความเชื่อเรื่องผีอยู่เป็นพื้นฐาน ปัจจุบันอาชีพหลักของคนในหมู่บ้านคือทำนาและปลูกพืชเศรษฐกิจ ได้แก่ ลำไย ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ และกล้วย ชาวบ้านปลูกพืชผักสวนครัวไว้ใช้เองในครัวเรือน เก็บหาพืชที่เป็นอาหาร และยาจากป่าชุมชน มีการเลี้ยงสัตว์เศรษฐกิจ เช่น โค กระบือ หมู และไก่ ใช้เป็นอาหารในครัวเรือน ใช้ประกอบพิธีกรรม และจำหน่าย บ้านแม่มายมีนตั้งอยู่ในเขตป่าสงวนแห่งชาติแม่ลาวฝั่งซ้าย ทุกครัวเรือนไม่มีเอกสารสิทธิ์ในการครอบครองที่ดิน

ภาพที่ 2 เขตที่ตั้งของบ้านแม่มายมีน และเขตป่าชุมชน
(ที่มา: ชุมชนบ้านแม่มายมีน ถ่ายโดย จารุณี คงสวัสดิ์
ถ่ายเมื่อวันที่ 18 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568)

⁸ ข้อมูลจากสมาคมศูนย์รวมการศึกษาและวัฒนธรรมของชาวไทยภูเขาในประเทศไทย (Inter Mountain Peoples Education and Culture in Thailand Association – IMPECT) ได้จัดทำขึ้นในปี พ.ศ. 2565

ครอบครัวปกากะญอ 4 ครอบครัวแรกที่มาอยู่อาศัยในละแวกนี้เริ่มตั้งแต่ปีใดนั้น ไม่ปรากฏข้อมูลแน่ชัด แต่เล่ากันว่าอพยพมาจากอำเภอสันป่าตอง และอำเภอสะเมิง จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อเข้ามาอาศัยในพื้นที่อำเภอเวียงป่าเป้าก็ทำไร่หมุนเวียน และได้โยกย้ายถิ่นที่อยู่หลายครั้งด้วยเหตุผลทางวัฒนธรรม เช่น เมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่คาดฝัน หรือย้ายแปลงเพาะปลูกตามการเสี่ยงทายของผู้นำทางจิตวิญญาณเพื่อให้เพาะปลูกได้ผลดี หรือหากผู้นำทางจิตวิญญาณเสียชีวิตก็เป็นสาเหตุให้ต้องย้ายถิ่นด้วยเช่นกัน⁹ จากการสัมภาษณ์พ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้าน) บุญฤทธิ์ เต๊ะจะ มีชาวปกากะญออยู่อาศัยในบริเวณบ้านแม่ยางมีนเรื่อยมาหลังจากที่ 4 ครอบครัวแรกเข้ามาตั้งถิ่นฐาน และยังไม่มีสัญชาติจนกระทั่ง พ.ศ. 2519 เจ้าหน้าที่ของศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาจังหวัดเชียงรายเข้ามาสำรวจข้อมูลประชากร เพื่อทำการยื่นคำร้องขอสัญชาติไทยให้กับชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง สำรวจหาสถานที่จัดตั้งโรงเรียนชั่วคราว ชุมชนจึงได้รับการพัฒนาในด้านต่าง ๆ รวมถึงด้านสุขอนามัย ชุมชนมีความทรงจำทางประวัติศาสตร์ที่ผูกโยงกับเหตุการณ์สำคัญ ๆ เช่น การถูกเกณฑ์ไปเป็นลูกหาบในสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 การปลูกฝิ่นโดยได้รับใบอนุญาตจากรัฐบาลสมัยพลเอก เกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ (พ.ศ. 2520-2523) การมีส่วนร่วมช่วยเหลือรัฐบาลในการต่อสู้กับคอมมิวนิสต์ และสมาชิกชุมชนบางส่วนทำงานเป็นแรงงานในยุคสัมปทานไม้สัก จนกระทั่งสิ้นสุดยุคสัมปทานป่าไม้ พ.ศ. 2532 ชุมชนปรับตัวไปตามนโยบายของรัฐ แต่ยังคงทำไร่หมุนเวียนเป็นหลัก จนกระทั่งผลพวงจากนโยบายการอนุรักษ์แบบแยกคนออกจากป่าที่สะท้อนผ่านพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 และพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ พ.ศ. 2507 ได้ส่งผลให้ชุมชนที่อยู่มาก่อนการตราพระราชบัญญัติตกอยู่ในสถานะมีที่ทำกินและที่อยู่อาศัยทับซ้อนในเขตป่าสงวนแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม มาตรา 64 แห่งพระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และ มาตรา 16 ทวิ แห่งพระราชบัญญัติป่าสงวนแห่งชาติ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2559 ได้เปิดช่องให้ชุมชนสามารถถือสิทธิ์ในการอยู่อาศัยและทำกินในพื้นที่นั้นต่อไปได้อย่างมีเงื่อนไขตามที่กฎหมายกำหนด

⁹ IMPECT

ความผันผวน

ผู้เขียนนำแนวคิด “ความผันผวน” (volatility) มาใช้สำหรับทำความเข้าใจกับความท้าทายต่าง ๆ ที่กำลังหล่อหลอมโลกปัจจุบัน เพื่อเผยให้เห็นว่าการดำรงชีวิตในโลกที่ไร้ความแน่นอนอย่างสุดขั้วนั้นหมายความว่าอย่างไร สภาวะเช่นนั้นส่งผลต่อผู้คนอย่างไร คำว่า ความผันผวน ฟังดูแล้วอาจดูเหมือนแง่ลบ แต่ความหมายของมันคือ ความไม่มั่นคง ไม่แน่นอน แต่มีความสามารถในการเปลี่ยนแปลงโดยไม่แตกหักหรือหยุดชะงัก เป็นรูปแบบของการมีชีวิตที่เชี่ยวชาญในสิ่งที่ควบคุมไม่ได้ ซึ่งรวมความเปราะบางและความยืดหยุ่นเข้าด้วยกัน การมองชีวิตว่าเป็นสิ่งที่ผันผวน ทำให้เราเห็นทั้งความท้าทายและศักยภาพ ความหวังและโอกาสที่ซ่อนอยู่ เห็นหนทางที่ประเพณีอาจยังดำรงอยู่ เห็นศักยภาพในการกระทำของผู้คนในการรับมือกับความเปลี่ยนแปลงและไม่แน่นอนอย่างสร้างสรรค์ ด้วยการใช้ทั้งความคาดหวัง การรอคอย ความนิ่ง การยอมรับสภาวะที่ยังไม่คลี่คลายและอุปสรรคเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตผันผวน ผู้คนสามารถจะมีท่าทีต่อความผันผวนคล้ายกันหรือต่างกันไป โลกที่ผันผวน เป็นแนวคิดที่มองอนาคตว่าเป็นสิ่งที่คลุมเครือ ไม่แน่นอน และเกิดขึ้นแบบฉุกเฉินมากกว่าจะเป็นผลผลิตของการวางแผนใด ๆ การดำรงชีวิตอยู่ในความผันผวนจึงสั่นคลอนเรื่องเล่าของระบบทุนนิยมที่มุ่งเน้นการทำให้ทุกอย่างคงที่ แต่ในโลกที่ผันผวน ไม่มีสิ่งใดสามารถถูกตรึงให้อยู่กับที่ ชีวิตในโลกที่ผันผวนเต็มไปด้วยความคาดหวังที่มีข้อขัดแย้ง การรอคอยอย่างอดทน และการเตรียมตัวอย่างมากสำหรับช่วงเวลาที่ไม่แน่นอน การกระทำของผู้คนในโลกที่ผันผวนขึ้นอยู่กับการใช้ใจอย่างละเอียด การฟังและปรับแต่งจังหวะของโลกอย่างต่อเนื่อง การตัดสินใจด้วยความชำนาญ ความผันผวนไม่ได้เป็นสภาวะธรรมชาติที่ดำรงอยู่ลำพัง แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยโครงสร้างสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง บ่อยครั้งความผันผวนเป็นสิ่งที่ใช้เรียกปรากฏการณ์โดยคนนอกที่มองเข้าไป แต่คนในเองอาจไม่รู้สึกรู้ว่าเป็นความผันผวนก็ได้ (Krause, F., & Eriksen, T. H., 2023)

ความผันผวนที่มากับเศรษฐกิจเสรีนิยมใหม่

การเกิดขึ้นของกรมป่าไม้เมื่อ พ.ศ. 2439 เป็นจุดเริ่มต้นของการยึดคืนพื้นที่ทำกินของชาวบ้านเพื่อให้สัมปทานป่าไม้ ยุคหลังสัมปทานป่าไม้ เป็นช่วงของการยึด

และพรากทรัพย์ากรแล้วแปลงธรรมชาติเป็นสินค้าในกระบวนการทำให้กลายเป็นทุน (ณัฏฐ์ เสรีรักษ์, 2566, น.86-94) ซึ่งก็คือนโยบายการอนุรักษ์ป่าแบบแยกคนออกจากป่า โดยการตราพระราชบัญญัติป่าสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2503 พระราชบัญญัติอุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2504 การส่งเสริมการปลูกผืนช่วงต้นทศวรรษที่ 2500 รวมถึงแผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ เป็นความผันผวนต่อเนื่องในยุคแรก ๆ ที่ชุมชนที่อยู่กับป่าจำนวนมากล้วนต้องเผชิญ ปัจจัยเหล่านี้อาจส่งผลกระทบต่อแต่ละชุมชนไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับบริบทเฉพาะของแต่ละชุมชน แต่อย่างน้อยที่สุด การพิจารณาภาพใหญ่ในระดับนโยบายของชาติก็ช่วยให้มองเห็นแนวโน้มของการเปลี่ยนแปลงและผลกระทบต่อระดับจุลภาคได้

แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติฉบับแรก พ.ศ. 2504 – 2509 ภายใต้อาณัติของการสนับสนุนของสหรัฐอเมริกา ส่งผลให้เศรษฐกิจไทยขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในช่วง พ.ศ. 2490 ที่ดินร้อยละ 80 ของประเทศที่เคยเป็นป่า ถูกกำหนดใหม่ด้วยแผนพัฒนาฯ ฉบับแรกให้สงวนพื้นที่ให้เป็นป่าในกรรมสิทธิ์ของรัฐร้อยละ 60 ของประเทศ เมื่อสงครามเวียดนามสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. 2518 ประเทศไทยก็ยังเร่งลงทุนในโครงสร้างพื้นฐาน และส่งเสริมให้บริษัทต่างชาติเข้ามาสร้างฐานการผลิต พ.ศ. 2520 ยุทธศาสตร์ของไทยคือส่งเสริมการส่งออก และขจัดอุปสรรคทางการค้าระหว่างประเทศ รัฐส่งเสริมการปลูกพืชเชิงเดี่ยวเพื่อการค้า โดยเฉพาะช่วง พ.ศ. 2518 – 2528 การเพิ่มขึ้นของพื้นที่ปลูกข้าวโพดเลี้ยงสัตว์จำนวนมหาศาล สัมพันธ์กับพื้นที่ป่าที่ลดลงอย่างรวดเร็ว โดยมีเหตุปัจจัยเชิงนโยบายขยายการส่งออกข้าวโพด ทำให้ข้าวโพดมีราคาสูงขึ้น นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา การเติบโตของภาคการเกษตรขึ้นอยู่กับการส่งออกและราคาสินค้าในตลาดโลก ระหว่าง พ.ศ. 2530 – 2550 ผลผลิตต่อไร่เพิ่มสูงด้วยปัจจัยทางด้านเทคโนโลยีการผลิตที่ใช้เครื่องจักรและปุ๋ย มีการพัฒนาพันธุ์ข้าว และราคารับซื้อที่คุ้มค่าต่อการลงทุน ในระหว่าง พ.ศ. 2528 – 2540 เป็นช่วงที่รัฐออกโฉนดที่ดินให้เอกชนไปถึงร้อยละ 40 ของพื้นที่ทั้งประเทศ เพราะต้องการแก้ไขปัญหาคอขวดในการขยายที่ดินทำกินและตัดไม้ทำลายป่า (พรานซิส คริปส์ และ นเรศน์ ชูราชิ, 2566, น 39-47) ต่อมาเมื่อโครงการหลวงที่ทรงคุณค่าให้ชาวบ้านเลิกปลูกฝิ่น หันไปส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น ๆ ทดแทน แต่การพัฒนาตามแผนในลักษณะ

ดังกล่าวได้ส่งผลให้ทั้งชุมชนท้องถิ่นและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ถูกลดทอนสิทธิในการจัดการทรัพยากร สูญเสียความมั่นคงทั้งในที่ดินและป่า จำต้องละเลิกวัฒนธรรมการผลิตของตน และกลายเป็นการส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกพืชเศรษฐกิจเชิงเดี่ยวเพื่อการค้าและใช้ประโยชน์จากที่ดินอย่างเข้มข้น (ยศ สันตสมบัติ และคณะ, 2547, น. 28-29)

นับเป็นการก้าวเข้าสู่เศรษฐกิจแบบทุนนิยมภายใต้ “ระบบเสรีนิยม” (liberalism) ที่มีรากฐานมาจากแนวคิดเรื่องอิสรภาพ เสรีภาพ และระบบเหตุผลนิยม ที่ย้อนกลับไปถึงสมัยกรีกโบราณที่มีเป้าหมายเพื่อทำให้มนุษย์ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีการคุ้มครองวัตถุที่ตอบสนองความสุขของมนุษย์ และการมีชีวิตที่ดีรัฐจึงมีหน้าที่ออกกฎเพื่อสนับสนุนระบบเสรีนิยมให้ดำเนินไป แต่ในศตวรรษที่ 20 อุดมการณ์เสรีนิยมนี้ในทางโลกตะวันตกเองกลับมิได้เชื่อมต่อกับปรัชญากรีกโบราณให้คุณค่ากับความยุติธรรมและศีลธรรมเหนือสิ่งอื่นใด เสรีนิยมในยุคหลังได้แตกแขนงออกไปตามบริบทของสังคมวัฒนธรรมที่หลากหลาย อาจกล่าวได้ว่าระบบเสรีนิยมแบบตะวันตกวางอยู่บนความเชื่อพื้นฐาน 3 ประการ คือ 1) ปังเจกทุกคนมีอิสระเสรีเท่าเทียมกันโดยธรรมชาติ 2) ปังเจกมีสิทธิครอบครองทรัพย์สินสมบัติส่วนตัว และ 3) ต้องปฏิบัติตามกฎระเบียบของสังคม (นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ, 2557, น.38-59) ส่วนระบบ “เสรีนิยมใหม่” (neoliberalism) ว่าด้วยเสรีภาพของปัจเจกบุคคลที่จะเข้าถึงเศรษฐกิจการตลาดแบบเสรี โดยรัฐต้องลดบทบาท หรือลดการใช้อำนาจควบคุมระบบเศรษฐกิจทั้งหมดลง ปล่อยให้การแข่งขันทางการตลาดดำเนินไป ภายใต้ระบบนี้ยังมีการแพร่สะพัดของอุดมการณ์สมัยใหม่ที่ว่าด้วยสิทธิมนุษยชน สังคมพหุวัฒนธรรม สิทธิทางชาติพันธุ์ ซึ่งสร้างพลังการเคลื่อนไหวทางการเมือง มนุษย์ต่างแสวงหาอัตลักษณ์พร้อม ๆ กับที่ต้องแบกคุณสมบัติเชิงอัตลักษณ์ชาติพันธุ์อยู่ในตัว เพื่อเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงเชิงสังคมให้กับกลุ่มของตน (พิเชษฐ์ สายพันธ์, 2557, น. 115-116)

ชุมชนบ้านแม่ยางมีนเป็นหนึ่งในหลาย ๆ ชุมชนที่ปรับตัวไปตามนโยบายของรัฐในทุกยุคทุกสมัย จากที่ภาครัฐเคยใช้อำนาจทางตรงผ่านระบบและกลไกที่รองรับอยู่ในการจัดการทรัพยากร เช่น ในยุคสัมปทานป่าไม้ในยุคเสรีนิยมใหม่ ภาครัฐค่อย ๆ เปลี่ยนบทบาทจากการออกคำสั่งมาเป็นการส่งเสริมให้ทำโดยไม่บังคับ

ภายใต้นโยบายที่ดูราวกับจะอลุ่มอล่วย การเข้าสู่ระบบทุนดูราวกับเป็นไปเองโดยธรรมชาติและเป็นอิสระ หากแต่เมื่อเข้าไปอยู่ในระบบเต็มตัวแล้ว กลไกตลาดทำงานเต็มที่มากขึ้น อีสราภาพที่ได้มากลับทำให้รู้สึกติดอยู่ในกับดักรูปแบบใหม่ ความต้องการของตลาดเป็นแรงขับในการตัดสินใจเลือกพืชเศรษฐกิจที่จะเพาะปลูก เมื่อแรกปลูกคนรับซื้อให้ราคาสูง มีหน่วยงานภายนอกสนับสนุน มีการนำต้นกล้ามาแจก รายได้ขึ้นอยู่กับราคาลตลาด เว้นแต่ภาครัฐจะมีการประกันราคาผลผลิตบางประเภท และคุณภาพของผลผลิตต้องเป็นไปตามมาตรฐาน การควบคุมคุณภาพผลผลิตให้คงงามดีต้องพึ่งพาปุ๋ยเคมี ยาปราบศัตรูพืช และยาฆ่าแมลงในปริมาณมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปลูกลำไยและข้าวโพด เพราะสารอาหารในดินเริ่มลดลง มีการห้ามเผาก่อนการเพาะปลูกเพื่อลดฝุ่น PM 2.5 ทำให้มีเชื้อโรคสะสมในดิน พืชเกิดโรคได้ง่าย และต้องใช้สารเคมีกำจัดศัตรูพืชมากขึ้นอีก ปัจจุบันเมล็ดข้าวโพดราคากระสอบละประมาณ 1,900 บาท ขายผลผลิตได้ประมาณ 50,000 บาทต่อไร่ เมื่อหักค่าปุ๋ยและค่ายาฆ่าแมลงแล้วจะเหลือเป็นกำไรเพียงหลักพัน ในส่วนของลำไย มีต้นทุนค่าปุ๋ยและยาฆ่าแมลงไร่ละ 20,000-30,000 บาท ต้องใช้สารเคมีทุกสัปดาห์ตั้งแต่เมื่อลำไยออกดอกเพื่อให้ติดลูก เมื่อติดลูกแล้วต้องไล่แมลงสลับกับใส่ปุ๋ย มีการใช้สารเคมีจำนวนมากตลอดการผลิต แม่น้อย เต้จ๊ะ แม่หลวง (ภรรยาผู้ใหญ่บ้าน) ให้สัมภาษณ์ว่าเธอปลูกลำไยไว้ 2-3 ไร่ เพื่อบริโภคในครัวเรือน โดยไม่ใช้สารเคมี สังเกตได้ว่าผลผลิตไม่สวยและเสียหายมาก จึงเข้าใจว่าเกษตรกรทั่วไปที่ผลิตเพื่อขายคงไม่สามารถแข่งขันในตลาดได้หากไม่พึ่งพาปุ๋ยเคมีและยาฆ่าแมลง นานวันเข้าเกษตรกรก็เกิดความท้อแท้จากผลผลิตของตนเอง จากที่เคยมองผลผลิตในไร่หมุนเวียนเป็นดังศรีอยุธยา ผลผลิตในแปลงเกษตรเชิงเดี่ยวกลับให้ความรู้สึกถึงความเป็นอื่น¹⁰

ท่ามกลางความผันผวนของระบบทุนนิยมดังกล่าวที่เข้ามาแทนที่การเกษตรแบบพึ่งพาตนเอง เป็นที่น่าสนใจว่าผลของการปะทะกันระหว่างทุนนิยมกับอัตลักษณ์ของชาติพันธุ์นั้นจะออกมาในรูปแบบใด มีคำอธิบายว่า เสรีนิยมเป็นระบบที่เชื่อในเหตุผลและการพิสูจน์ความจริงมากกว่าการมีอยู่ของอำนาจเหนือธรรมชาติ ถึงขั้นทำลายล้างการมีอยู่ของพระเจ้า ความเป็นวัตถุนิยมทาง

¹⁰ สัมภาษณ์แม่น้อย เต้จ๊ะ

สังคมและวัฒนธรรมกลายเป็นตัวแทนของตัวตนมนุษย์สมัยใหม่ที่แยกมนุษย์ออกจากสถานะศักดิ์สิทธิ์ และใช้การขยายตัวทางเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมเป็นดัชนีวัดความก้าวหน้าในการผลิตสินค้ามาตอบสนองการกินอยู่ดีของมวลชน (นฤพนธ์ ดั้ววิเศษ, 2557, น.38-59) สำหรับชุมชนบ้านแม่ยางมัน และชุมชนชาติพันธุ์อื่น ๆ อีกจำนวนมากในประเทศไทย เป็นที่ปรากฏชัดเจนตั้งแต่ก่อนมีรัฐธรรมนูญปี พ.ศ. 2540 ว่ามีความพยายามในการนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ในการเป็นผู้พิทักษ์รักษาป่าต้นน้ำ โดยการประกอบพิธีกรรมตามความเชื่อแบบศาสนาผี ประกอบกับกฎจารีตประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มชุมชนปกากะญอ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มที่กลายมาเป็นพุทธศาสนิกชนหรือคริสต์ศาสนิกชนแล้วก็ตาม พวกเขาเลือกที่จะนำเสนออัตลักษณ์นี้ให้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นเพื่อตอบโต้วาทกรรมทางการเมืองเรื่องการทำไร่เลื่อนลอย การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และเพื่อรักษาความมั่นคงทางสังคมของตนเองไว้

จากการสัมภาษณ์กลุ่มผู้ใหญ่บ้านอย่างไม่เป็นทางการ ทำให้เชื่อได้ว่าความเชื่อเรื่องผีและจิตวิญญาณว่าสถิตย์อยู่ในธรรมชาติทุกหนแห่งยังฝังแน่นในตัวตนของผู้คน พ่อหลวงทุกคนพูดเป็นเสียงเดียวกันว่าถ้าเด็ก ๆ ไปเล่นน้ำแล้วไม่สบายกลับมา ต้องสันนิษฐานไว้ก่อนว่าไปล่วงเกินผี ต้องแก้ด้วยการพาไปหาปู่จ้องหรือฮีโซ ให้ทำพิธีให้ แต่ถ้าเป็นหนัก ๆ หรือใครโดนคุณไสยมาก็ต้องไปหาหมอผี ชาวปกากะญอที่นี่เชื่อว่าสถานะของความเป็นปู่จ้อง ไม่ใช่สิ่งที่จะสืบทอดกันได้ทางสายเลือด เป็นสิ่งที่ต้องติดตัวมาแต่กำเนิด สืบเกิดจากความสามารถเฉพาะตัวในการรู้เห็น ทำนายทายทักเหตุการณ์ได้อย่างแม่นยำ ความสามารถนี้จะค่อย ๆ ปรากฏออกมาจากตัวบุคคลเอง ช่วงไหนที่หมู่บ้านชาติฮีโซหรือหมอผี ชุมชนต้องไปติดต่อขอเชิญมาจากหมู่บ้านอื่นในเวลาที่ต้องการ การประกอบพิธีกรรมอันเนื่องมาจากการผีดุยังมีอยู่เนื่อง ๆ สะท้อนถึงความต้องการในการสื่อสารกับสิ่งที่มีอำนาจเหนือกว่าที่มองไม่เห็น ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติเป็นโลกทัศน์แบบนอกตะวันตก ซึ่งขัดแย้งกับวิธีคิดแบบเสรีนิยมใหม่ที่เชื่อในความจริงที่พิสูจน์ได้ ชุมชนแม่ยางมันจึงเป็นหนึ่งในตัวอย่างของชุมชนที่มีจุดปะทะและดำรงอยู่ร่วมกันของแนวคิดทั้งสองแบบ ซึ่งรูปแบบดังกล่าวอาจไม่ใช่ภาพแทนของชุมชนปกากะญอทั้งหมด อย่างไรก็ตาม การทำความเข้าใจเชิงลึกในเรื่องของโลกทัศน์และความเชื่อ

จะเข้าใจได้ลึกซึ้งมากขึ้นหากเรียนรู้ผ่านภาษา ซึ่งในที่นี้ก็คือภาษาปากาเอะญอ อันเป็นข้อจำกัดในการแสวงหาความรู้ของผู้เขียนในขณะนี้

แม้จะไม่เข้าใจภาษาปากาเอะญอ แต่มีกิจกรรมหนึ่งในการทำงานภาคสนามที่ผู้เขียนมีส่วนร่วมสังเกตการณ์ เป็นกิจกรรมที่เชิญชวนให้เชื่อมต่อทางจิตวิญญาณกับธรรมชาติ¹¹ แม้จะเป็นกิจกรรมสั้น ๆ แต่สามารถทำให้เข้าใจความคิด ความรู้สึกที่คนในชุมชนมีต่อสิ่งแวดล้อมของพวกเขาได้อย่างชัดเจน มีผู้เข้าร่วมชาวปากาเอะญอชายและหญิง ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ผู้นำทำกิจกรรมพาให้ทุกคนละทิ้งอุปกรณ์สื่อสารทั้งหมด

ภาพที่ 3 - 4 ผลงานวาดภาพสื่อความรู้สึกที่มีต่อต้นไม้

โดยเยาวชนบ้านแม่ยางมัน

(ที่มา: จารุณี คงสวัสดิ์ ถ่ายเมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2568)

หยิบกระดาศและดินสอสีเข้าไปในป่า ยืนล้อมวง และอยู่ในความสงบครึ่งหนึ่ง เราทุกคนถูกโน้มน้าวให้สนใจแค่ตัวเราเองกับสิ่งแวดล้อมที่สัมผัสอยู่ ณ ปัจจุบัน หยั่งรากตัวเองลงในพื้นที่นั้น เมื่อสงบและผ่อนคลายแล้ว ทุกคนแยกย้ายไปหาต้นไม้

¹¹ นำทำกิจกรรมโดย ณัฐธิดา รัตนสวัสดิ์ จาก Thai Climate Justice for All สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

ที่ดึงดูดเรา เราวาดรูปต้นไม้ต้นนั้นลงในกระดาษ เขียนบันทึกว่ารู้สึกกับต้นไม้ นั้นอย่างไร เด็กชายคนหนึ่งวาดรูปกอไผ่ เขาอธิบายว่า ไผ่เหมือนครอบครัว รู้สึกเหมือนอยู่ด้วยกันตลอดเวลา เด็กชายอีกคนหนึ่งวาดต้นไม้ที่ผู้เขียนจำชื่อไม่ได้ แต่เขาจดหัวคนลงไปด้วย ต้องการจะสะท้อนว่าเขานึกถึงบรรพบุรุษเมื่อมองต้นไม้ ลูกสาวพ่อหลวงวาดภาพต้นไม้ 3 ต้น มีต้นไม้ดอกออกที่แสดงว่ากำลังจะตายในไม่ช้า กับต้นไม้เล็กๆ และต้นไม้ที่แข็งแรงสมบูรณ์ เธอรู้สึกว่าต้นไม้พวกนี้กำลังสนทนากัน กำลังส่งลา ผาผึ้ง และส่งพลังงานให้แก่กันและกันอยู่

การทํากิจกรรมนี้ทำให้ตระหนักได้ว่า แม้เราจะพูดถึงสภาพแวดล้อมที่เสื่อมโทรมลงไปมากแล้ว ภาวะโลกร้อนทำให้ผลผลิตไม่เกิด เกิดศัตรูพืชเยอะขึ้น ต้องอาศัยสารเคมีในการผลิตมากขึ้น แต่ป่าชุมชนและสภาพแวดล้อมที่ยังมีอยู่ในวันนี้ ยังคงทำหน้าที่หล่อหลอมหัวใจของหลาย ๆ คน ทั้งผู้ใหญ่และเด็กให้มีสายสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของพวกเขา โลกทัศน์ของชาวปาเกะญอที่เห็นจิตวิญญาณอยู่ในสรรพสิ่งในธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นเด็กเล็ก ๆ หรือผู้ใหญ่ แสดงให้เห็นถึงการยินยอมหรือน้อมรับว่าธรรมชาติมีอำนาจที่เหนือกว่า ธรรมชาติไม่ใช่ทรัพยากรที่เป็นเพียงวัตถุตอบสนองความต้องการของมนุษย์เพียงอย่างเดียว

ความผันผวนด้านสิ่งแวดล้อม

จากการที่ผู้เขียนได้เข้าร่วมสังเกตการณ์และสัมภาษณ์ชาวปาเกะญอจากชุมชนแม่ยางมัน รวมทั้งชนชาติพันธุ์อื่น เช่น ล่าหู่ และล่าหู่แดง ทำให้ได้ข้อมูลว่าในอดีตพื้นที่ป่าแต่ละยุคสมัยจะเปลี่ยนแปลงไปตามนโยบาย คำสั่ง หรือการส่งเสริมจากรัฐบาล ไม่ว่าจะเป็นการปลูกฝิ่น การเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของระบบสัมปทานป่าไม้ และการจดทะเบียนป่าชุมชนปี พ.ศ. 2563 นโยบายเหล่านี้เป็นปัจจัยหลักที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อม ส่วนการทำไร่หมุนเวียน ชาวบ้านมักจะถางป่าทุติยภูมิที่ผ่านการพักไร่มาแล้ว มีการทำแนวกันไฟเวลาเผาไร่ซึ่งจะเผาเพียงปีละครั้ง แต่ในยุคสัมปทานไม้สัก ความหลากหลายทางชีวภาพของป่าหมดไปสิ้น ใบสักที่แห้งกองสูงทับกันเป็นเชื้อเพลิงชั้นดี ทำให้เวลาไฟไหม้ป่าจะไหม้อย่างรุนแรงและลุกลามเร็วมาก หลังยุคสัมปทานป่าไม้ (พ.ศ. 2532)

ป่าชุมชนบ้านแม่ยางมีนกลับมากล่อมสมบูรณ์มาก เต็มไปด้วยไม้หนานาพรรณ¹² เช่น ไม้สัก ไม้เต็ง ไม้รัง ไม้ก่อ ไม้ประดู่ มะกอก มะเดื่อป่า และไม้หลายชนิด สัตว์ป่า ก็มีมากทั้ง หมูป่า หมาป่า ไก่ป่า ลิง งู นก และแมลงนานาชนิด ชุมชนอนุรักษ์ป่า ด้วยการประกอบพิธีกรรม เลี้ยงผีขุนน้ำ รวมทั้งจัดทำโครงสร้างพื้นฐานต่าง ๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกในการเข้าไปดูแลป่าซึ่งมีลักษณะเฉพาะคือเป็นหมู่บ้านที่มีป่าล้อมชุมชน เช่น ทำแนวกันไฟ ลาดตระเวนป่า ทำศาลา และเส้นทางตรวจการทำหอดูไฟ จัดตั้งกฎระเบียบในการดูแลป่าชุมชน เป็นต้น

“แม่คิดถึงไร่หมุนเวียน ที่นั่นนะมีทุกอย่างเลย อยากจะกินอะไรก็มีทุกอย่าง ไม่ต้องเอาอะไรไปเลย”¹³

กว่า 30 ปี มาแล้ว ที่ชาวบ้านแม่ยางมีนหยุดทำไร่หมุนเวียน คนรุ่นใหม่เติบโตขึ้นมาโดยปราศจากความทรงจำว่าไร่หมุนเวียนเป็นอย่างไร แต่ในภาพจำของแม่หลวงน้อย วัย 52 ปี จากชุมชนบ้านแม่ยางมีน ไร่หมุนเวียนเป็นภาพงดงามสำหรับการใช้ชีวิตที่อยู่กับธรรมชาติในยุคสมัยที่เงินทองไม่ใช่เป้าหมายของชีวิต สิ่งสำคัญคือสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยของที่กินได้ ปลอดภัย มีเพื่อนบ้านที่คอยแลกเปลี่ยนผลผลิตกันระหว่างแปลงของครอบครัว เพียงเท่านั้นก็อิ่มท้องและมีความสุขดี แต่การทำไร่หมุนเวียนจำเป็นต้องใช้ไฟ ต้องเผาเปิดหน้าดินเสียก่อน การเปิดหน้าดินจะทำกับแปลงที่พักมานานสูงสุด 7 ปี หรือขั้นต่ำ 3-5 ปี แม่ยายอธิบายว่า การใช้ไฟในการทำไร่หมุนเวียนทำให้พืชเติบโตแข็งแรงมากกว่าไม่เผา ผลผลิตออกมาดีโดยไม่ต้องพึ่งพาสารเคมี ถ้าถ่านจากการเผาเป็นปุ๋ยให้กับดินพร้อมฆ่าเชื้อโรคในดินไปในตัว พืชจึงไม่ค่อยเป็นโรค เพิ่มโอกาสที่จะมีเห็ดขึ้น ดินที่ไม่ถูกไฟจะแข็ง มีรา และมีตัวบึ้งเป็นศัตรูพืช สมัยก่อนการทำเกษตรแบบไร่หมุนเวียนไม่ใช่เรื่องยากและไม่ต้องลงทุนมาก อีกทั้งได้อยู่กับธรรมชาติ ชีวิตประจำวันคือการตื่นเช้าเข้าป่า ไปไร่ ถางหญ้า ตอนเย็นแะเก็บผักในไร่มาทำอาหารได้ทุกวัน เท่านั้นก็สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้แล้ว

¹² IMPECT

¹³ สัมภาษณ์แม่หลวงน้อย เต๊ะจ๊ะ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568

ภาพที่ 5 แม่น้ำแม่ยางมันที่ตื้นเขิน (ที่มา : จารุณี คงสวัสดิ์
ถ่ายเมื่อวันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568)

“เดี๋ยวนี้เมล็ดพันธุ์ที่เคยมีสูญหายไปเยอะมาก เพราะไม่ได้ทำไร่
หมุนเวียนมาเป็นสิบ ๆ ปี เรื่องนี้แหละ เป็นเรื่อง que ทุกคนเสียใจมาก พืชที่
หายไปก็มีมันอ่อน มันมือหมี พอบีคลี (ต้นหอมชนิดหนึ่ง) และเผือกมัน
ชนิดต่าง ๆ ดินก็ไม่ค่อยดี ต้นอะไรที่เคยขึ้นมาเองตามธรรมชาติ เดี่ยว
นี้ก็ไม่งั้นแล้ว ตอนนี้จะกลับมาทำไร่หมุนเวียนก็ยากแล้วเพราะดินไม่
เหมือนเดิม แล้วเขาก็ห้ามด้วย”¹⁴

“เมื่อก่อนนี้เราต้องกังวลว่าเด็กจะไปเล่นน้ำจะจมน้ำไหม ต้องคอยดู
ไม่ให้คลาดสายตา เดี่ยวนี้สิ่งที่เห็นแล้วสะเทือนใจที่สุดก็คือน้ำตื้นไม่มิด
หลังควาย มันไม่เคยน้อยขนาดนี้ เห็นแล้วใจหาย”¹⁵

¹⁴ สัมภาษณ์แม่หลวงน้อย เต๊ะจ๊ะ วันที่ 17 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2568

¹⁵ สัมภาษณ์ฝ่าย ลูกสาวของพ่อหลวงบุญฤทธิ์ เต๊ะจ๊ะ วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2568

ปัญหาน้ำ “ไม่มีดินหลังควาย” มีความหมายมากกว่าแค่น้ำตื้นมาก แต่ยังหมายถึงผลกระทบต่อสุขภาพของควายโดยตรงด้วยเช่นกัน เพราะควายไม่สามารถจุ่มตัวลงไปอาบน้ำได้ และยังหมายถึงการขาดแคลนน้ำสำหรับการเกษตรในหน้าแล้ง พ่อหลวงสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นเพราะการทำเกษตรเชิงเดี่ยวบนพื้นที่สูงโดยหมู่บ้านอื่นที่อยู่ทางด้านเหนือของชุมชน นอกจากเรื่องดินเรื่องน้ำแล้ว สัตว์และพืชก็เปลี่ยนไป มีแมลงศัตรูพืชแปลก ๆ ที่ชาวบ้านไม่เคยพบเห็น เช่น แมลงในห้องนาที่มีมากขึ้น สันนิษฐานกันว่ามีหนอนผีเสื้อมากับเมล็ดพันธุ์ข้าวที่ซื้อมา ส่วนแมลงที่เคยพบเห็นกลับไม่ค่อยมี เช่น แมลงชนิดหนึ่งที่ชาวบ้านเรียกกันว่า ‘นางฟ้า’ เพราะมีปีกบางสีขาว

ความผันผวนด้านสิ่งแวดล้อมที่เกิดขึ้นอาจกล่าวในภาพรวมได้ว่าเป็นผลจากยุคมนุษย์สมัยที่การกระทำของมนุษย์ได้ส่งผลกระทบต่อโลกในระดับลึกและยาวนาน ซึ่งอาจเป็นการกระทำหรือกิจกรรมที่เกิดขึ้นที่อื่น แต่ส่งผลกระทบในห้วงม่านที่ไกลออกไปในรูปแบบที่แตกต่างกัน การคลาดเคลื่อนของฤดูกาลในหมู่บ้านอย่างนั้น การเกิดปรากฏการณ์น้ำหลากเพราะรูปแบบฝนที่เปลี่ยนไป อาจเป็นผลพวงจากการกระทำที่เกิดขึ้นในดินแดนที่ไกลออกไป แต่ปรากฏการณ์อื่น ๆ เช่น ความเสื่อมโทรมของดินและน้ำ การที่มีแมลงต่างถิ่นเข้ามามากขึ้น ชุมชนส่วนหนึ่งตระหนักว่าเป็นผลจากวิถีการเกษตรที่ชุมชนเองมีส่วนทำให้เกิดขึ้น และมีความปรารถนาที่จะแสวงหาหนทางใหม่หรืออาจเป็นหนทางสายเก่าเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมและผู้คนที่อยู่ร่วมกันเองมากกว่านี้

ความผันผวนจากภาวะเปียบ และนโยบายของรัฐ

“ความคลาดเคลื่อนของฤดูกาลเกิดขึ้นเพราะอะไรนะหรือ ก็เพราะการห้ามเผาในที่ทำให้ทุกอย่างมันรวนไปหมด”¹⁶

การที่รัฐบาลต้องนำพาประเทศไปสู่ความเป็นกลางทางคาร์บอนภายในปี พ.ศ. 2050 วาทกรรมว่าด้วยโลกร้อน และฝุ่น PM 2.5 เป็นแรงผลักดันที่ทำให้ภาครัฐต้องออกนโยบายที่เข้มงวดทางด้านสิ่งแวดล้อมมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

¹⁶ สัมภาษณ์พ่อหลวง (ผู้ใหญ่บ้านท่านหนึ่ง) เมื่อวันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2568

กับภาคเศรษฐกิจที่จัดการง่ายที่สุดและรวดเร็วที่สุดซึ่งก็คือภาคเกษตรกรรม แม้ว่าภาคเกษตรกรรมจะปล่อยคาร์บอนเพียงร้อยละ 15.69 ในปี พ.ศ. 2567 ในขณะที่ภาคพลังงานปล่อยมากถึงร้อยละ 69.06 ในปีเดียวกัน (UNDP, 2024)

การห้ามเผาเมื่อถึงฤดูกาลที่จำเป็นต้องเผา ทำให้การเริ่มต้นการเพาะปลูกครั้งใหม่ล่าช้า และเมื่อฝนเริ่มตก การเผาจะทำได้ยากขึ้น และอาจไม่มีประสิทธิภาพ เพราะความชื้น ชุมชนและผู้มีอำนาจส่วนท้องถิ่นเองก็เข้าใจกันดีว่าความต้องการและปัญหาของแต่ละฝ่ายคืออะไร ภาครัฐต้องการควบคุมจุดความร้อนให้อยู่ในระดับที่รับได้ ชุมชนต้องการเผาเพื่อจะได้เริ่มต้นเพาะปลูก เมื่อการเผาในจังหวะที่ถูกต้องเหมาะสมของแต่ละคนไม่เหมือนกัน การอาศัยช่องว่างของการเคลื่อนที่ของดาวเทียมและฟ้าฝนทำให้การเผาเป็นไปได้โดยที่จุดความร้อนไม่เพิ่มขึ้น (ชยา วรธนะภุติ, 2566) ในความผันผวนที่เกิดขึ้นจากการสั่งการในระดับนโยบายที่ไม่ได้ถูกออกแบบมาให้สอดคล้องกับชีวิตของผู้คน อาจจะกล่าวได้ว่าความพยายามของรัฐที่จะทำให้จุดความร้อนเป็นสิ่งที่และควบคุมได้ เป็นความพยายามที่ล้มเหลว ในขณะที่หน่วยงานของรัฐในระดับท้องถิ่น และชาวบ้านยังคงพยายามหาจุดลงตัวและใช้ประสบการณ์ในการตัดสินใจ เพื่อให้สิ่งที่ตนเองต้องสามารถบรรลุเป้าหมายได้

ในทางตรงกันข้าม หากการเผาเป็นไปได้เลย สิ่งที่เกิดขึ้นก็คือชุมชนต้องแก้ปัญหาแมลงศัตรูพืชด้วยสารเคมีมากขึ้นกว่าเดิม ซึ่งส่งผลกระทบกลับไปสู่สิ่งแวดล้อมทั้งทางตรงและทางอ้อมในลักษณะงูกินหาง เพราะการผลิตสารเคมีใช้พลังงานสูงตั้งแต่ต้นทาง อีกทั้งยังทำลายระบบดินและความหลากหลายทางชีวภาพในระยะยาว เมื่อการเผาเป็นไปได้ ภาระในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในแปลงเกษตรก็ตกอยู่กับชุมชนที่จะต้องแสวงหาวิธีต่าง ๆ ในการจัดการโดยมีต้นทุนที่สูงขึ้นกว่าเดิม มีความเสี่ยงทั้งทางด้านเวลา ปริมาณ และคุณภาพของผลผลิต

นโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบทางอ้อมต่อชุมชนในการจัดการไฟป่าอีกเรื่องหนึ่ง ก็คือการประกาศห้ามนำสัตว์เลี้ยงเข้าไปในพื้นที่อุทยานแห่งชาติและป่าสงวนแห่งชาติ ด้วยเหตุที่มันักท่องเที่ยว นำสัตว์เลี้ยงเข้าไปในเขตอุทยานแห่งชาติแล้วทำให้เกิดการแพร่เชื้อโรคจากสัตว์บ้านในหมู่กวาง

“ผู้ใดเลี้ยงสัตว์ นำ หรือ ปลอยสัตว์เข้าไปในอุทยานแห่งชาติ เขตรักษา พันธุ์สัตว์ป่า หรือเขตห้ามล่าสัตว์ป่า วนอุทยาน สวนพฤกษศาสตร์ หรือสวนรุกขชาติ โดยไม่ได้รับอนุญาตจากพนักงาน เจ้าหน้าที่ มีโทษปรับไม่เกินเจ็ดแสนบาท หรือ จำคุกไม่เกินเจ็ดปี หรือ ทั้งจำทั้งปรับ แล้วแต่กรณีตาม พ.ร.บ. อุทยานแห่งชาติ พ.ศ. 2562 และ พ.ร.บ. สงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2562”¹⁷

ในชุมชนบ้านแม่ยางมัน โดยปกติแล้วชาวบ้านจะเลี้ยงโค กระบือ โดยเลี้ยงโดยปล่อยไปตามธรรมชาติ ให้หากินเองตามหัวไร่ปลายนา ตามร่องน้ำ หรือทุ่งหญ้าป่าเขา และปล่อยให้เข้าไปอยู่ป่าโดยมีการล้อมรั้วและเข้าไปดูแลทุก ๆ 1-2 วัน เมื่อการเลี้ยงสัตว์ในป่าอุทยานและป่าสงวนเป็นเรื่องต้องห้าม ในข้อนี้มีผลกระทบต่อชุมชนอย่างน้อย 2 ประการ กล่าวคือ เกิดการขาดแหล่งอาหารที่สมบูรณ์สำหรับสัตว์ ทำให้ชาวบ้านถอดใจเลิกเลี้ยงสัตว์ หันมาประกอบอาชีพเกษตรกรรม ข้างซ้อนกับที่คนในชุมชนทำกันมากอยู่แล้ว และที่สำคัญไม่แพ้กันก็คือขาดแนวกันไฟธรรมชาติที่เกิดจากการที่สัตว์เดินเหยียบย่ำไปมาอันเป็นเชื้อเพลิงที่สะสมในป่า ดังนั้น ในขณะที่ภาครัฐห่วงเรื่องปัญหาไฟป่าและฝุ่นควัน การออกคำสั่งเดียวที่ใช้กับทุกเรื่อง ส่งผลให้แนวกันไฟที่ได้มาโดยธรรมชาติหมดไป และมีความเสี่ยงต่อไฟไหม้มากขึ้น เป็นภาระของชุมชนในการออกแรงดูแลและป้องกันไฟเพิ่มขึ้น

แนวปะทะล่าสุดของระบบเสรีนิยมใหม่ ณ เขตป่าของชุมชน

ในระหว่างการทำต่อสู้กับสภาพความแปรปรวนของภูมิอากาศและแมลงศัตรูพืช สิ่งที่ชุมชนต้องทำไปพร้อมกันก็คือการอนุรักษ์ป่าชุมชนที่เปรียบเสมือนตู้กับข้าวใบใหญ่ แต่ไม่นานมานี้ตู้กับข้าวใบนี้กลายเป็นแนวปะทะล่าสุดของระบบเสรีนิยมใหม่ที่เข้ามาเยือน “โครงการจัดการคาร์บอนเครดิตในป่าเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน”¹⁸ เป็นโครงการที่กรมป่าไม้ร่วมกับมูลนิธิแห่งหนึ่งในภาคเหนือ มาเชิญชวนให้ชุมชนที่จัดทะเบียนป่าชุมชนแล้วเข้าร่วมโครงการ โดยมีคณะเจ้าหน้าที่เข้ามาสำรวจพื้นที่ป่าอนุรักษ์และป่าใช้สอยของชุมชนแบบคร่าว ๆ โดยใช้เวลา 1 วัน สำรวจพื้นที่

¹⁷ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช, พ.ศ. 2566

¹⁸ สัมภาษณ์พ่อหลวงบุญฤทธิ์ เตชะ วันที่ 5 เมษายน พ.ศ. 2568

เป้าหมายในชุมชนบ้านแม่ยางมัน ขนาดประมาณ 2,500 ไร่ จากป่าชุมชนที่ขึ้นทะเบียนตามพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2563 จำนวนกว่า 6,000 ไร่ เพื่อประเมินจำนวนคาร์บอนที่น้ำจะกักเก็บได้และรายได้ที่ชุมชนจะได้รับ แม้ว่าชุมชนจะยังสงวนท่าทีด้วยการนิ่งเฉย ไม่จัดส่งเอกสารต่าง ๆ ตามที่ถูกร้องขอ ได้แก่ โครงสร้างของคณะกรรมการป่าชุมชน โครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้าน รวมทั้งเอกสารเสนอโครงการเพื่อรับงบประมาณ แต่กรมป่าไม้ ซึ่งมีข้อมูลทุกอย่างของชุมชนในมืออยู่แล้วก็ได้อำนวยความสะดวกจัดทำเอกสารทุกอย่างให้ เพื่อให้ชุมชนลงนาม โดยมูลนิธิฯ พร้อมที่จะโอนงบประมาณงวดแรกให้ชุมชนภายในสิ้นปีนี้ (ธันวาคม พ.ศ. 2568) ซึ่งคิดเป็นไร่ละประมาณ 300 บาท รวมเป็นมูลค่าประมาณ 800,000 บาทต่อปี

ทั้งนี้ มีเงื่อนไขว่าชุมชนจะต้องใช้งบประมาณก้อนนี้เพื่อประโยชน์ในการอนุรักษ์ป่า ป้องกันไฟป่า และจัดการฝุ่นควัน แต่จะไม่สามารถใช้กับการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของชุมชนได้ เงินจำนวนนี้เป็นเงินร้อยละ 40 ที่ถูกจัดสรรให้ชุมชนโดยบริษัทที่ต้องการซื้อคาร์บอนเครดิตภาคป่าไม้ผ่านมูลนิธิฯ อีกร้อยละ 50 เป็นส่วนของมูลนิธิฯ เองที่จะหักไว้ในฐานะผู้ดำเนินโครงการ และร้อยละ 10 เป็นของกรมป่าไม้ โดยมูลนิธิฯ จะช่วยเรื่องการประเมินพืชในป่าส่วนที่เข้าร่วมโครงการ และในขั้นต้นก็จะทำการบูรณสำรวจพรรณไม่ว่ามีกี่ชนิด ชื่ออะไร ขนาดเท่าไร มูลนิธิฯ จะรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในส่วนนี้ให้ ในส่วนของการเงินมูลนิธิฯ จะตรวจสอบระบบการบริหารจัดการเงินที่มอบให้กับชุมชนทุกปีว่ามีการใช้จ่ายเงินตรงตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เงื่อนไขโดยสังเขปเกี่ยวกับการรับงบประมาณนี้ก็คือภายในพื้นที่ที่เข้าร่วมโครงการนี้ ห้ามมีการตัดไม้ ตัดถนน ห้ามให้เกิดไฟไหม้เกินร้อยละ 15 ไม่งั้นนั้นจะถูกปรับลดงบประมาณลงในปีต่อไป

การสำรวจป่าแบบหยาบ ๆ รวมทั้งเงื่อนไข และกฎเกณฑ์เดียวที่ใช้กับป่าทุกประเภท เป็นส่วนสำคัญที่ทำให้พ่อหลวงบ้านแม่ยางมันเกิดความข้องใจ เพราะบริบทของพื้นที่ชุมชนมีความแตกต่างกัน เช่น การที่ชุมชนมีลักษณะเป็นป่าล้อมชุมชน หรือชุมชนล้อมป่า ย่อมต้องการโครงสร้างพื้นฐานในการเข้าถึงเพื่อจัดการป่าในแบบที่ต่างกัน ซึ่งในจุดนี้ โครงการยังขาดพื้นที่ในการรับเอาภูมิปัญญาความรู้ของชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมออกแบบและกำหนดกฎเกณฑ์ที่จะเหมาะสมกับบริบท

ของป่าที่ตนเองดูแล การนำเอากฎเกณฑ์แบบตายตัวที่เหมาะสมกับที่อื่น แต่ไม่เหมาะสมกับชุมชนมาใช้ เป็นความผิดพลาดอย่างหนึ่งที่กระทบกับระบบที่ชุมชนเองวางไว้แล้ว การไม่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมยังเป็นการขบขันให้เห็นเส้นแบ่งของความรู้แบบวิทยาศาสตร์กับความรู้ของชุมชนที่มีอยู่แล้วให้ชัดเจนยิ่งขึ้น นอกจากนี้ เงื่อนไขที่ว่าด้วยการเผ่าระวังไม่ให้เกิดไฟไหม้เกินร้อยละ 15 ถือเป็นความท้าทายอย่างหนึ่งของชุมชน เพราะข้อกำหนดเต็มไปด้วยความย้อนแย้ง เงื่อนไขของมูลนิธิฯ ห้ามสร้างโครงสร้างพื้นฐาน แต่โครงสร้างพื้นฐานบางอย่างมีความจำเป็นในการสำรวจ ตรวจตรา และระงับไฟป่า การใช้ภูมิปัญญาในการชิงเผา จำเป็นต้องใช้ไฟ แต่ก็สร้างฝุ่นควัน และในปัจจุบันนี้ ต้นไม้จำนวนมากที่อยู่ล้อมรอบบริเวณป่าที่มูลนิธิฯ ต้องการจะนำเข้าโครงการ ถึงเวลาหมดอายุขัยและกำลังแห้ง นับเป็นเชื้อเพลิงชั้นดี สถานการณ์เหล่านี้เพิ่มความท้าทายให้กับชุมชนว่าจะจัดการอย่างไรตามข้อกำหนด เงื่อนไข งบประมาณ และโครงสร้างพื้นฐานที่มีอยู่

ภาพที่ 6 ป่าไม้ที่หมดอายุขัย (ที่มา : พ่อหลวงบุญญฤทธิ์ เต๊ะจ๊ะ

ถ่ายเมื่อวันที่ 15 ธันวาคม พ.ศ. 2568)

ความผิดพลาดต่อมาคือความไม่แน่นอนและคลุมเครือเกี่ยวกับอนาคตของ

ชุมชนในการครอบครองสิทธิในที่ดินเมื่อเข้าร่วมโครงการแล้ว ป่าชุมชนจะอยู่ภายใต้การดูแลของมูลนิธิฯ ในช่วง 5 ปีแรก แต่หลังจากนั้นมูลนิธิฯ จะถ่ายโอนสิทธิให้ออกชน สิทธิที่ว้านนั้นคืออะไร ชุมชนจะได้หรือเสียอะไรบ้างในระยะยาว ยังคงเป็นความคลุมเครือ ที่แม้จะตั้งคำถามไปแล้วก็ยังไม่มีความคืบหน้าชัดเจน การที่ชุมชนไม่มีสิทธิตามกฎหมายในการครอบครองที่ดินที่ปัจจุบันอยู่ได้ด้วยการอะลุ่มอล่วยของรัฐตามมาตรา 16 ทวิ ของ พ.ร.บ. ป่าสงวนฯ เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ชุมชนต้องอาศัยความช่วยเหลือ และการอำนวยความสะดวกจากหน่วยงานของรัฐในหลายด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งทางด้านโครงสร้างพื้นฐาน สุขอนามัย และการใช้ไฟในการเกษตร ชุมชนรู้สึกถึงแรงกดดันและอำนาจครอบงำของมูลนิธิฯ เหนือองค์กรภาครัฐและชุมชนเอง และรู้สึกเป็นกังวลว่าการปฏิเสธการเข้าร่วมอาจเป็นภัยต่อความมั่นคงในที่ดินอยู่อาศัยและที่ดินทำกินของชุมชน เพราะชุมชนมีประสบการณ์ในการปฏิเสธข้อเสนอของภาครัฐที่เคยมีมาก่อนหน้านี้แล้วหลายครั้งสำหรับโครงการอื่น ๆ

สำหรับโครงการคาร์บอนเครดิตนี้ แม้ว่าชุมชนจะยังไม่ได้รับความกระจ่างในหลาย ๆ เรื่องดังที่ได้กล่าวแล้วนั้น พ่อหลวงบุญญฤทธิ์ มีแนวโน้มที่จะตอบรับเข้าร่วมโครงการ เพื่อประนีประนอมกับภาครัฐ และพยายามใช้ช่องของการแสดงความคิดเห็นและต่อรองเพื่อให้การเข้าร่วมโครงการนี้ส่งผลดีต่อชุมชนมากที่สุด ถึงที่สุดแล้ว หากการต่อรองไม่เป็นผล และการเข้าร่วมโครงการเป็นภาระมากเกินไป แผนของชุมชนก็คือการขอถอนตัวออกจากโครงการเสีย แล้วคืนเงินที่รับมาจากมูลนิธิฯ ไปด้วยเท่าที่เช่นนี้ พ่อหลวงเชื่อว่าจะเป็นการรักษาความสัมพันธ์ให้บัวไม่ช้ำน้ำไม่ขุ่น เมื่อถึงเวลานั้นชุมชนจะเข้าใจโครงการอย่างถ่องแท้ และมีเหตุผลเพียงพอที่จะไม่เข้าร่วมโครงการต่อไป

บทวิเคราะห์

ภายใต้กระแสธารที่เรียกว่าระบบเสรีนิยมใหม่ที่ชุมชนได้แหวกว่ายกว่า 30 ปีที่ผ่านมา เงินตราและความปรารถนาในการมีชีวิตที่ดี ต้องแลกมาด้วยหลายสิ่ง การสูญเสียพันธุ์ข้าว ชีวิตที่เรียบง่ายในไร่นาหมู่บ้านกับความมั่นคงทางอาหาร ดินอันอุดมสมบูรณ์ที่เคยไร้สารเคมีปนเปื้อน ความรู้สึกแปลกแยกกับผลผลิตของตนเอง ผลพวงต่อระบบนิเวศและความเสื่อมโทรมของสิ่งแวดล้อมของชุมชนไม่ได้เกิดมา

จากการออกคำสั่งของรัฐ แต่เป็นจากสิ่งที่ มิเชล ฟูกูต์เรียกว่า “อำนาจชักใยชีวิต” ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะของการทำงานของอำนาจควบคุมที่มองไม่เห็น

ฟูกูต์มองว่าเสรีนิยมใหม่ไม่ใช่อุดมการณ์หรือทฤษฎีแต่เป็นปฏิบัติการเพื่อทำให้การควบคุมชีวิตมีเหตุผลที่น่าเชื่อถือ เช่น การเชื่อถือในการสะสมทรัพย์สิน และเพื่อใช้ทรัพย์สินเงินทองที่สะสมมาคุ้มครองชีวิตของตนเอง การลงทุนในระบบการศึกษาเพื่อความเป็นอยู่ที่ดีในอนาคต มีความสงบสุข มีเสรีภาพ และปลอดภัย ความต้องการเหล่านี้เองคือเครื่องมือที่ชักใยและควบคุมชีวิตของมนุษย์เอง และมนุษย์แต่ละคนต่างก็เป็นกลไกของอำนาจและต่างก็ควบคุมกันและกัน ด้วยการมีจุดร่วมของความคิดเห็น มีความรู้สึกร่วมกัน ภายใต้กลไกอำนาจนี้ มนุษย์ถูกทำให้เชื่อว่าชีวิตของตัวเองมีอิสระ มีอำนาจที่จะทำในสิ่งที่ตนเองต้องการ มนุษย์จึงมีค่า มีประสิทธิภาพ เป็นทรัพยากรอันมีค่าของสังคมที่ตนเองอยู่อาศัย (นฤพนธ์ ด้วงวิเศษ, 2557, น. 84-85)

ผู้เขียนมองว่าแนวปะทะล่าสุดของระบบเสรีนิยมใหม่ ณ เขตป่าของชุมชนบ้านแม่ยางมัน ไม่ใช่เสรีนิยมใหม่ในแบบเดิมอีกต่อไปแล้ว จากการวิเคราะห์สถานการณ์ของชุมชนปกากะญอบ้านแม่ยางมัน จะเห็นได้ชัดว่าสิ่งที่ชุมชนกำลังเผชิญอยู่ในปัจจุบัน มิได้เป็นเพียงผลสืบเนื่องของระบบเสรีนิยมใหม่ในความหมายคลาสสิกที่มักอธิบายว่า รัฐถอย-ตลาดนำ หรือบทบาทของรัฐที่หลบเร้น หากแต่เป็นรูปแบบของเสรีนิยมใหม่ที่รัฐกลับเข้ามามีบทบาทอย่างเข้มข้นในฐานะผู้ปกครองตลาด มากกว่าจะเป็นเพียงผู้เอื้อให้ตลาดทำงานอย่างอิสระ

ในแนวปะทะล่าสุด ณ เขตป่าชุมชนบ้านแม่ยางมัน รัฐมิได้เพียงออกกฎหมายกำกับดูแลทรัพยากร หากยังสวมบทบาทหลายสถานะพร้อมกัน ทั้งในฐานะผู้ออกกติกา ผู้กำหนดเงื่อนไขการเข้าถึงทรัพยากร ผู้สร้างตลาดคาร์บอนภาคป่าไม้ ผู้ทำหน้าที่เป็นนายหน้าเชิญชวนชุมชนเข้าสู่โครงการ และในขณะเดียวกันก็เป็นผู้ได้รับผลประโยชน์จากตลาดดังกล่าวโดยตรง โครงสร้างเช่นนี้ทำให้เส้นแบ่งระหว่าง รัฐ-ตลาด-ภาคธุรกิจ เลือนรางลงอย่างมีนัยสำคัญ และส่งผลให้ชุมชนมิได้เผชิญหน้ากับตลาดในฐานะพื้นที่ของการเลือกอย่างเสรี หากแต่ต้องต่อรองกับอำนาจเชิงสถาบันที่ถูกทำให้ดูเหมือนเป็นกลไกทางเทคนิคและนโยบายด้านสิ่งแวดล้อม

ลักษณะดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า เสรีนิยมใหม่ในบริบทนี้มีได้ลดทอนอำนาจรัฐ หากแต่ปรับเปลี่ยนรูปแบบของการใช้อำนาจ จากการบังคับใช้โดยตรงไปสู่การปกครองผ่านตลาด ผ่านวาทกรรมด้านสภาพภูมิอากาศ ความยั่งยืน และความจำเป็นทางเทคนิคในการจัดการคาร์บอน ป่าชุมชนซึ่งเคยเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณ การยังชีพ และการดูแลร่วมกันของชุมชน จึงถูกแปรสภาพให้กลายเป็น “สินทรัพย์คาร์บอน” ที่ต้องอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ มาตรฐาน และการตรวจสอบจากภายนอก การแปรรูปเช่นนี้ไม่ได้เพียงเปลี่ยนสถานะของป่า แต่ยังสั่นคลอนระบอบความรู้ของชุมชน และทำให้ความรู้ท้องถิ่นถูกลดทอนบทบาทให้เป็นเพียงส่วนเสริมของกรอบการจัดการที่ถูกออกแบบไว้ล่วงหน้า

เมื่อพิจารณาผ่านกรอบแนวคิดความผันผวน จะเห็นได้ว่ารูปแบบเสรีนิยมใหม่แบบรัฐปกครองตลาดนี้มีได้มุงลดความไม่แน่นอน หากกลับผลิตความผันผวนรูปแบบใหม่ให้กับชุมชนอย่างต่อเนื่อง ความผันผวนดังกล่าวไม่ได้เกิดจากธรรมชาติหรือสภาพภูมิอากาศเพียงอย่างเดียว แต่เป็นความผันผวนเชิงสถาบันและเชิงนโยบายที่ถูกสร้างขึ้นผ่านกฎเกณฑ์ เงื่อนไข และความคลุมเครือของสิทธิในระยะยาว การที่ชุมชนไม่สามารถคาดการณ์ได้อย่างชัดเจนว่า การเข้าร่วมโครงการจะส่งผลต่อสถานะสิทธิในที่ดินและป่าอย่างไรในอนาคต ทำให้ความไม่แน่นอนกลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวันและการตัดสินใจของชุมชน

ในขณะเดียวกัน ความผันผวนในลักษณะนี้ยังมีความย้อนแย้งในตัวเอง กล่าวคือ รัฐและภาคธุรกิจพยายามทำให้ป่าเป็นสิ่งที่คงที่ วัดได้ และควบคุมได้ในรูปของหน่วยคาร์บอน แต่การพยายามตรึงธรรมชาติและชีวิตให้อยู่ในกรอบเช่นนั้นก็กลับยิ่งทำให้ชุมชนต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงในระดับสังคม วัฒนธรรม และจริยธรรมมากยิ่งขึ้น ชุมชนถูกผลักให้อยู่ในสถานะของการรอคอย การประนีประนอม และการตัดสินใจภายใต้ข้อมูลที่ไม่สมบูรณ์ ซึ่งเป็นลักษณะสำคัญของการดำรงชีวิตในโลกที่ผันผวน

อย่างไรก็ตาม บทความนี้มีได้มองชุมชนในฐานะเหยื่อของความผันผวน แต่เพียงฝ่ายเดียว หากชี้ให้เห็นถึงความสามารถในการกระทำ การอ่านเกม และการต่อรองอย่างมีชั้นเชิงของชุมชนในการรับมือกับสถานการณ์ดังกล่าว ท่าทีของผู้นำชุมชนที่เลือกนิ่ง ต่อรอง และเปิดช่องไว้ทั้งสำหรับการเข้าร่วมและการถอนตัว

สะท้อนให้เห็นรูปแบบของการดำรงชีวิตในโลกที่ไม่อาจควบคุมได้ทั้งหมด ความผันผวนในที่นี้จึงมิใช่เพียงสภาวะของความเปราะบาง หากเป็นพื้นที่ของการใช้ปัญญา การรักษาความสัมพันธ์ และการประคองชีวิตให้ดำเนินต่อไปท่ามกลางโครงสร้างอำนาจที่ซับซ้อน

ท้ายที่สุด แนวปะทะล่าสุดในเขตป่าชุมชนบ้านแม่ยางมันทำให้เห็นถึงความผันผวนในโลกยุคสภาพภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง มิได้เป็นเพียงผลของธรรมชาติที่แปรปรวน แต่เป็นสภาวะที่ถูกผลิต ซ้อนทับ และจัดการผ่านระบอบการปกครองแบบเสรีนิยมใหม่ที่รัฐ ตลาด และวาทกรรมความยั่งยืนผนึกกำลังกันอย่างแนบแน่น ป่าชุมชนจึงไม่ใช่เพียงพื้นที่ของการอนุรักษ์หรือการยังชีพ แต่กลายเป็นพื้นที่ทดลองของเทคโนโลยีอำนาจร่วมสมัย ที่ทำให้ความไม่แน่นอนกลายเป็นเงื่อนไขถาวรของการอยู่ร่วมกัน ในโลกเช่นนี้ การดำรงชีวิตของชุมชนมิได้หมายถึงการเอาชนะความผันผวน แต่คือการเรียนรู้ที่จะอยู่กับมัน อ่านมัน และต่อรองกับมันอย่างไม่แตกหัก ท่ามกลางรัฐที่มีได้ลอยห่างออกไป แต่ยืนอยู่กลางตลาด ในฐานะผู้กำกับจังหวะของความไม่แน่นอนเสียเอง

ขอขอบคุณ

ผู้เขียนขอขอบคุณ ดร. กฤษฎา บุญชัย เลขาธิการสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา ที่กรุณาเอื้อเพื่อให้ผู้เขียนมีโอกาสได้เข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของโครงการ “ปรับตัวสร้างภูมิคุ้มกันชุมชนต่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ” ทั้งในฐานะวิทยากร ผู้ช่วยทำกระบวนการ และผู้สังเกตการณ์ตั้งแต่ต้นจนกระทั่งงานในระยะแรกสิ้นสุดลง ทำให้ผู้เขียนได้ผลิตงานเขียนชิ้นนี้ขึ้น ขอขอบคุณทีมงานที่น่ารักของสถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนาที่ทำให้รู้สึกว่าคุณนับเป็นส่วนหนึ่งของทีมอยู่เสมอ ผู้เขียนขอขอบคุณพ่อหลวงบุญฤทธิ์ เต๊ะจะ แม่หลวงน้อย เต๊ะจะ ฝ่าย พี่จันทน์ จาก IMPECT และชาวบ้านชุมชนแม่ยางมันที่พยายามตอบคำถามด้วยความเต็มใจเสมอ แม้จะมีอุปสรรคทางด้านภาษา ท้ายที่สุดขอขอบคุณคุณกนิษฐา กลืนอุบล กรรมการผู้จัดการ สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์ ที่อนุญาตให้ผู้เขียนได้ใช้เวลาส่วนหนึ่งของงานไปกับการเรียนและการเก็บเกี่ยวข้อมูลภาคสนามในโครงการนี้

บรรณานุกรม

- ชยา วรธนะภูติ. (2566). การเมืองเรื่องจุดความร้อนกับความไม่แน่นอนเชิงพื้นที่และเวลา
ของระบบ “ไฟดี” (FireD) : กรณีศึกษาการจัดการปัญหาไฟป่าและหมอกควัน
จังหวัดเชียงใหม่ พ.ศ. 2565. วารสารสังคมศาสตร์, 35(1), 188–235. <https://cmudc.library.cmu.ac.th/frontend/Info/item/dc:176299>
- ณภัค เสรีรักษ์. (2566). นิเวศวิทยาการเมืองกับวิกฤตสิ่งแวดล้อม: ธรรมชาติสถาปนาและ
การอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมในสมัยของทุน. ใน นิเวศวิทยาการเมืองกับวิกฤตสิ่งแวดล้อม (น. 21–40).
ศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน).
- นฤพนธ์ ตัววิเศษ. (2557). อำนาจของลัทธิเสรีนิยมใหม่. ใน ขาดิพันธุ์กับเสรีนิยมใหม่
(น. 27–102). ศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน).
- นิติ ภาวครพันธุ์. (2558). ที่มาและความหมาย. ใน ชวนถก ขาดิและขาดิพันธุ์ (น. 27–48).
สำนักพิมพ์สยาม.
- นิติ ภาวครพันธุ์. (2558). แนวคิดและวิวาทะขาดิพันธุ์. ใน ชวนถก ขาดิและขาดิพันธุ์
(น. 49–94). สำนักพิมพ์สยาม.
- ยศ สันตสมบัติ, และคณะ. (2547). นิเวศวิทยาขาดิพันธุ์ ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน.
ในนิเวศวิทยา
ขาดิพันธุ์ทรัพยากรชีวภาพและสิทธิชุมชน (น. 28–29). โครงการพัฒนาองค์ความรู้และ
ศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย.
- พิเชฐ สายพันธุ์. (2557). ขาดิพันธุ์สภาวะ: จากเสรีนิยมสู่เสรีนิยมใหม่. ใน ขาดิพันธุ์กับ
เสรีนิยมใหม่ (น. 103–133). ศูนย์มานุษยวิทยา (องค์การมหาชน).
- พรานซิส คริสปัส, & นเรศน์ ชูราชี. (2566). พัฒนาการทางเศรษฐกิจไทยและการกำกับ
ดูแลที่ดินของไทย
ในช่วง พ.ศ. 2500–2560. ใน ผาสุก พงษ์ไพจิตร (บ.ก.), Getting land right: ระบบกำกับ
ดูแลที่ดินไทยต้องปฏิรูป (น. 39–47). มติชน.

Krause, F., & Eriksen, T. H. (2023). Inhabiting volatile worlds. *Social Anthropology /*

Anthropologie Sociale, 31(4), 1–13. <https://doi.org/10.3167/saas.2023.04132300>

United Nations Development Programme. (n.d.). การปล่อยก๊าซเรือนกระจก
ของประเทศไทย. <https://www.undp.org/stories/greenhouse-emissions-thailand-th>

Bangkok Climate Action Week

*/bkkcaw

ปณิธานกรุงเทพ ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ

Bangkok Climate Action Week

5 ตุลาคม 2568

พวกเราคือภาคีภาคชุมชน เยาวชน ประชาสังคม ภาควิชาการ หน่วยงานรัฐ ในประเทศไทย และภาคีจากประเทศต่าง ๆ ที่ห่วงใยและมีบทบาทขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ ได้มาร่วมกันจัดงาน Bangkok Climate Action Week (BKKCAW) รวม 232 กิจกรรม ระหว่างวันที่ 28 กันยายนถึง 5 ตุลาคม 2568 พวกเรามีความห่วงใย เป้าหมาย ข้อเสนอต่อระดับสากล รัฐ และสังคมดังต่อไปนี้

หลากหลายความห่วงใยต่อวิกฤตสภาพภูมิอากาศ

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศคือวิกฤตที่ใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติในเวลานี้ พวกเราแต่ละกลุ่มมีความห่วงใยต่อวิกฤตสภาพภูมิอากาศหลากหลายแง่มุม นี่คือน ตัวอย่างเสียงแห่งความห่วงใย มีดังต่อไปนี้

- Thai Climate Justice for All ห่วงใยในภาวะเร่งด่วนวิกฤตสภาพภูมิอากาศที่กระทบต่อประชาชน คนรากหญ้า ทั้งชุมชนและคนจนเมือง และคนรุ่นใหม่ กังวลในทิศทางการแก้ปัญหาสภาพภูมิอากาศของโลกและรัฐที่จะยังสร้างความไม่เป็นธรรมต่อชุมชนและนิเวศ ทั้งด้วยนโยบายรัฐแบบรวมศูนย์ การใช้กลไกตลาดเสรี ระบบการชดเชยคาร์บอนเพื่อเบี่ยงเบนความรับผิดชอบจากผู้ปล่อยคาร์บอนรายใหญ่ จึงมุ่งสร้างความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศด้วยพลังชุมชน ประชาสังคม และคนรุ่นใหม่เพื่อเปลี่ยนผ่านโครงสร้างการจัดการนิเวศ เศรษฐกิจ สังคมให้เกิดความเป็นธรรมเครือข่ายหมอดันไม้ ห่วงใยคาร์บอนส่วนเกินในอากาศที่ทำให้โลกรวน จึงเห็นความจำเป็นของต้นไม้ใหญ่ในฐานะผู้กักเก็บคาร์บอน

- **กลุ่มเยาวชน** กังวลต่ออนาคตของเด็ก ๆ ที่ถูกคุกคามทั้งสุขภาพ สิทธิการเรียนรู้ และความปลอดภัย จึงเรียกร้องให้เชื่อมโยง “ความเป็นธรรมด้านสภาพภูมิอากาศ” เข้ากับ “ความเป็นธรรมด้านการศึกษา” และให้เยาวชนมีส่วนร่วมจริงจังในกระบวนการตัดสินใจ

- **Green Youth Thailand** องค์กรเยาวชนเพื่อสิ่งแวดล้อม มุ่งสร้างการศึกษาและความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมให้เยาวชนตระหนักรู้และลงมือทำการ จัดทำสื่อและกิจกรรมอย่างสร้างสรรค์ คาดหวังว่า เยาวชนนักกิจกรรมจะได้รับการค้นพบ สนับสนุนทุน ข้อมูล การช่วยเหลือที่เพียงพอต่อการลงมือทำในพื้นที่ของตน ให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบกระจายอำนาจ ไม่กระจุกอยู่แค่ในตัวเมือง

- **ประชาชนในกรุงเทพฯ** ห่วงปัญหา PM2.5 และฤดูกาลที่ผิดเพี้ยน กระทบต่อดิน ฟ้า อากาศ น้ำ และสุขภาพทั้งระยะสั้นและยาว

- **กลุ่มติดตามนโยบายสภาพภูมิอากาศ** กังวลว่าวิกฤตจะถึง “จุดที่ย้อนกลับไม่ได้” จึงเรียกร้องนโยบายที่จริงจังและมีเป้าหมายระยะยาว

- **Greenpeace ประเทศไทย** สะท้อนเสียงประชาชนผู้ได้รับผลกระทบ 99% จากโลกเดือดที่เกิดจากกลุ่มคนเพียง 1% ของอุตสาหกรรมฟอสซิล จึงมุ่งต่อสู้เรียกร้องสิทธิเกษตรกร คนจน ชนเผ่าพื้นเมือง เด็กและเยาวชน สตรี และกลุ่มเพศหลากหลาย เผชิญผลกระทบหนักจากการกระทำของอุตสาหกรรมฟอสซิลยักษ์ใหญ่ แต่กลับถูกเพิกเฉยในการตัดสินใจและนโยบายโลก

- **กลุ่มสิทธิมนุษยชนและภาคประชาสังคม** เห็นว่าวิกฤตภูมิอากาศ คือ วิกฤตสิทธิมนุษยชน เพราะคุกคามสิทธิขั้นพื้นฐานทั้งด้านชีวิต สิ่งแวดล้อม สุขภาพ น้ำ อาหาร ที่อยู่อาศัย และสิทธิในการมีส่วนร่วม

- **เครือข่ายการทำงานร่วมกัน** เรียกร้องให้การเปลี่ยนผ่านพลังงานต้องสะอาด ยุติธรรม และกีดกันรัฐให้ลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกอย่างจริงจัง
- **ชุมชนท้องถิ่น** ห่วงผลกระทบต่อการดำรงชีพและระบบอาหาร จึงเสนอให้เสริมบทบาทสิทธิของคนท้องถิ่นในการจัดการป่าและเกษตรที่ยั่งยืน
- **กลุ่มพันธมิตร LOKAL Re:Generative** เชื้อในพลังของ “วนเกษตร” ที่ต้นทุนต่ำแต่ตอบโจทย์ทั้งเศรษฐกิจ การพึ่งพาตนเอง และสุขภาวะของชุมชน และผลักดันแนวคิด **สาร-सान** เน้นการฟื้นฟูสร้างจากระดับบุคคลและชุมชน โดยบูรณาการ ภูมิปัญญา วัฒนธรรม และการเรียนรู้เชิงประสบการณ์ เพื่อเสริมพลังชีวิตและความสามารถในการปรับตัว
- **แอมเนสตี้ อินเตอร์เนชั่นแนล ประเทศไทย** เน้นว่าการพัฒนาในนาม การเปลี่ยนผ่านพลังงานต้องโปร่งใส มีการมีส่วนร่วม และมีกลไกเยียวยาที่ชัดเจน
- **Save the Children** ห่วงใยสิทธิและอนาคตของเด็กที่ได้รับผลกระทบโดยตรงทั้งน้ำท่วม มลพิษอากาศ ขยะ โครงการพัฒนาขนาดใหญ่ และความมั่นคงทางอาหาร จึงเสนอให้เสียงของเด็กและเยาวชนถูกนำไปใช้จริงในเชิงนโยบาย
- **สยามสมาคมในพระบรมราชูปถัมภ์** ให้ความสำคัญกับการเชื่อมโยงความรู้ทุกสาขา นำภูมิปัญญาท้องถิ่นร่วมสร้างแนวคิด วิธีการ กับการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ เพื่อช่วยชุมชนปรับตัวสภาพภูมิอากาศได้อย่างประหยัดทรัพยากรและยั่งยืน
- **Madre Brava และภาคีด้านอาหารและโปรตีนพืช** ระบบอาหารอุตสาหกรรมทำร้ายสุขภาพและสิ่งแวดล้อมและความเป็นธรรม อุตสาหกรรมอาหารบนฐานโปรตีนสัตว์ที่ปล่อยก๊าซเรือนกระจก บริโภคทรัพยากร ทำลายนิเวศและวิถีชุมชน จึงมุ่งขับเคลื่อนให้สังคมพัฒนาระบบอาหารพึ่งตนเองยั่งยืน เปลี่ยนผ่านจากอาหารบนฐานโปรตีนสัตว์สู่โปรตีนพืชท้องถิ่น สร้างความมั่นคงอาหารทั้งในชนบทและเมือง ทั้งเพื่อลดก๊าซเรือนกระจก ปรับตัวภูมิอากาศ ลดการใช้ทรัพยากรและเพื่อสุขภาพ

ความห่วงใยและเป้าหมายร่วม

วิกฤตภูมิอากาศคือปัญหาใหญ่ที่สุดของมนุษยชาติ และไม่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ หากแต่เป็นผลจากการกระทำที่ต้องมีผู้รับผิดชอบอย่างเป็นรูปธรรม เราจึงรวมพลังเพื่อเรียกร้องการเปลี่ยนแปลงที่เป็นธรรม ดังนี้

- **ปัญหาสภาวะโลกร้อนคือปัญหาของระบบทุนนิยม** ที่ทำให้โลกที่มีชีวิตจิตวิญญาณเสื่อมโทรม สังคมแตกแยกขัดแย้งกับธรรมชาติ จึงมุ่งสร้างเสริมความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ สิทธิชุมชน และสิทธิของธรรมชาติ บนฐานความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม ด้วยการเรียนรู้ การจัดความสัมพันธ์ในเวทีขับเคลื่อนชุมชน คนรุ่นใหม่ เปลี่ยนผ่านโครงสร้างปัญหาทั้งด้านพลังงาน ระบบเกษตร และอาหาร การจัดการทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นธรรมทางสังคมและนิเวศ ปั่นคั้นและเชื่อมโยงมนุษย์ สังคม กับธรรมชาติสู่สังคมที่มีนิเวศเป็นศูนย์กลาง

- **วิกฤตสภาพภูมิอากาศเป็นวิกฤตสิทธิมนุษยชน** จึงต้องใช้แนวคิดดังกล่าวแก้ปัญหา เพราะหากไม่ลดก๊าซเรือนกระจกจากภาคส่วนที่ปล่อยคาร์บอนรายใหญ่อย่างมีนัยสำคัญ จะเป็นการคุกคามสิทธิมนุษยชน ซึ่งรัฐต่าง ๆ ต้องมีหน้าที่ตามพันธกรณีระหว่างประเทศในการคุ้มครองสิทธิและความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศ

- **สร้างความรับผิดชอบของภาคส่วนที่ปล่อยคาร์บอนรายใหญ่** โดยเฉพาะบริษัทพลังงานฟอสซิลที่เป็นสาเหตุหลักของก๊าซเรือนกระจก ต้องถูกบังคับโดยกฎหมายให้รับผิดชอบต่อผลกระทบสิทธิมนุษยชนและสิ่งแวดล้อม สร้างความโปร่งใสและการเยียวยา ด้วยหลักผู้ก่อมลพิษต้องจ่าย และไม่ถ่วงเวลาในการแก้ปัญหา และไม่พอกเพียว

- **ให้ความสำคัญกับกลุ่มเปราะบาง และชุมชนการปรับตัวสภาพภูมิอากาศ** ขณะที่สัดส่วนนโยบายและทรัพยากรเพื่อแก้ปัญหาการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศในด้านการลดก๊าซเรือนกระจก แตกนโยบายและการสนับสนุนแก่ชุมชนและกลุ่มเปราะบางอื่น ๆ ให้มีภูมิคุ้มกันรับมือสภาพภูมิอากาศที่สอดคล้องกับบริบททางนิเวศ วัฒนธรรม และสังคมของชุมชนน้อยเกินไป จึงควรมีนโยบายและระบบสนับสนุนอย่างเป็นรูปธรรมอันเป็นไปตามหลักสิทธิและความเป็นธรรมในสภาพภูมิอากาศ

- **สร้างความมั่นคงอาหารเกื้อกูลนิเวศของชุมชนและประชาชน** ด้วยการหยุดทำลายระบบนิเวศเพื่อเกษตร ลดของเสียอาหาร รับรองสิทธิแรงงานและปกป้องกลุ่มชายขอบเข้าถึงอาหาร และส่งเสริมอาหารพื้นถิ่นและการผลิตที่ยั่งยืน

- **เด็กและเยาวชน** ต้องได้รับการคุ้มครองสิทธิในการเรียนรู้และเติบโตในโลกที่ปลอดภัย ยั่งยืน และมีความหวัง การแก้ไขปัญหาสภาพภูมิอากาศจึงต้องเชื่อมโยงกับความเป็นธรรมด้านการศึกษา เพื่อสร้างพลังให้พวกเขาเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

- **ประชาชนในเมือง** ต้องมีอากาศสะอาด น้ำที่ปลอดภัย และเมืองที่สุขภาวะ (Healthy City) ด้วยกฎหมายที่บังคับใช้อย่างจริงจัง มีการจัดโซนนิ่งแยกพื้นที่อยู่อาศัยออกจากอุตสาหกรรมอย่างเป็นระบบ

- **ภาคธุรกิจ** โดยเฉพาะบริษัทฟอสซิลยักษ์ใหญ่ ต้องรับผิดชอบต่อผลกระทบที่ก่อขึ้น มีความโปร่งใสในการติดตาม ตรวจสอบ และเยียวยา พร้อมวางแผนลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกให้สอดคล้องกับเป้าหมาย 1.5°C ตามความตกลงปารีส หลักการ “ผู้ก่อมลพิษต้องจ่าย” ต้องถูกนำมาใช้จริงเพื่อสร้างความเป็นธรรมแก่กลุ่มที่ได้รับผลกระทบมากที่สุด

- **การเมืองและนโยบาย** ต้องไม่ตกอยู่ในกลยุทธ์ถ่วงเวลาและการฟอกเขียวของอุตสาหกรรมฟอสซิลที่ทำให้การแก้ไขล่าช้า รัฐต้องปฏิรูปกฎหมายให้สอดคล้องกับมาตรฐานสิทธิมนุษยชนสากล เคารพสิทธิในที่อยู่อาศัยและที่ดิน รับรองการมีส่วนร่วมของชุมชนและกลุ่มเปราะบาง พร้อมระบบเยียวยาที่มีประสิทธิภาพ อีกทั้งกฎหมายไม่ควรส่งเสริมการทำลายธรรมชาติ เช่น พรบ.ภาษีที่ดินฯ ที่ทำให้พื้นที่สีเขียวหายไป หรือ พรบ.อากาศสะอาด ต้องไม่เล่นงานการเผาของเกษตรกรรายย่อยอย่างเหมารวม

- **ชุมชนท้องถิ่นและภูมิปัญญา** ต้องได้รับการสนับสนุนเพื่อเสริมบทบาทในการดูแลป่าและระบบอาหาร วนเกษตรคือแนวทางต้นทุนต่ำที่ตอบโจทย์ทั้งเศรษฐกิจ การพึ่งพาตนเอง และสุขภาวะ ขณะเดียวกันคนเมืองต้องตระหนักถึงบทบาทการบริโภคที่เชื่อมโยงกับระบบการผลิตและการรักษาทรัพยากร

- **เป้าหมายร่วมของเรา** คือการก้าวจาก “ความยั่งยืน” ไปสู่ “การฟื้นฟู-สร้าง” (regeneration) สร้างพลังชีวิต (vitality) ให้ทั้งมนุษย์และระบบนิเวศ

ปลดปล่อยศักยภาพสูงสุดของตนเอง เพื่ออนาคตที่ไม่ใช่เพียงการอยู่รอด แต่เป็นการเติบโตอย่างเจริญรุ่งเรือง

ข้อเสนอต่อระดับสากล

ขอให้ประชาคมโลกร่วมกันแสวงหาหยุดพึ่งพาพลังงานฟอสซิล ลดการปลดปล่อยคาร์บอน และดำเนินการจริงโดยมีเป้าหมายที่เป็นรูปธรรม และมีบทลงโทษหน่วยงานที่ไม่เข้าร่วม เพราะเราไม่มีโลกใบอื่น และเราล้วนส่งผลต่อกัน ดังนั้นเราต้องร่วมกันกอบกู้โลก

ข้อเสนอต่อรัฐ

หลักการทั่วไป

- รัฐบาลไทยต้องเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ทุกครั้งที่เอื้อประโยชน์ให้กลุ่มที่ทำลายสภาพอากาศ เท่ากับกำลังทำร้ายประชาชนและตนเอง
- นำพันธกรณีระหว่างประเทศและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนมาเป็นส่วนหนึ่งของกฎหมายและนโยบายด้านสภาพภูมิอากาศ
- นโยบายต้องครอบคลุม รับฟังเสียงที่หลากหลาย และรายงานความคืบหน้าอย่างโปร่งใส

1. สิทธิและความเป็นธรรมทางสภาพภูมิอากาศ

- นำพันธกรณีและมาตรฐานสิทธิมนุษยชนมาเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายและกฎหมายด้านสภาพภูมิอากาศ
- รับรองสิทธิในสิ่งแวดล้อมที่ปลอดภัยและความเป็นธรรมทางสภาพภูมิอากาศไว้ในรัฐธรรมนูญ
- คัดกรองผู้เปราะบาง เช่น ผู้ลี้ภัยทางสภาพภูมิอากาศ นักปกป้องสิทธิและบุคคลที่มีอัตลักษณ์ทับซ้อน
- เปิดให้ชนเผ่าพื้นเมืองและชุมชนท้องถิ่นมีส่วนร่วมเชิงนโยบาย ตามกรอบอนุสัญญาว่าด้วยความหลากหลายทางชีวภาพ มาตรา 8(j) และ UNDRIP
- ทุกโครงการต้องผ่านการประเมินผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อม สิทธิมนุษยชน และมิติเพศสภาพ

- ประชาชนต้องเข้าถึงความยุติธรรมและการเยียวยาทางกฎหมายได้จริง
- ปรับปรุงร่างพระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ แผนแม่บทการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เป้าหมายการลดก๊าซเรือนกระจก (NDC 3.0) แผนการปรับตัวสภาพภูมิอากาศ และแผนเฉพาะประเด็นอื่น ๆ เช่น แผนพัฒนากำลังผลิตไฟฟ้า (PDP) นโยบายกฎหมายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม นโยบายกฎหมายด้านเกษตรกรรม

2. เปลี่ยนผ่านโครงสร้างที่สร้างผลกระทบสภาพภูมิอากาศด้วยความรวดเร็วเป็นธรรม

- เปลี่ยนผ่านโครงสร้างระบบพลังงานให้ยั่งยืนและเป็นธรรม ด้วยการเลิกพึ่งพาพลังงานฟอสซิลโดยเร็วที่สุด หักลดทุนและยุติการอุดหนุนพลังงานฟอสซิลทั้งหมด และเร่งพัฒนาพลังงานหมุนเวียนที่กระจายศูนย์และเป็นของประชาชน เพื่อให้พลังงานหมุนเวียนที่สะอาดสำหรับทุกคน และเกิดประชาธิปไตยทางพลังงาน
- เปลี่ยนผ่านโครงสร้างระบบเกษตรและอาหารจากอุตสาหกรรมเกษตรเชิงเดี่ยวและระบบอาหารโปรตีนจากสัตว์ ไปสู่เกษตรนิเวศของประชาชนบนฐานความหลากหลายทางนิเวศ ชีวภาพ และวัฒนธรรม และเปลี่ยนผ่านจากอุตสาหกรรมอาหารโปรตีนจากสัตว์ไปสู่ระบบอาหารโปรตีนพืชจากท้องถิ่น
- มีแผน transition การเปลี่ยนผ่านที่ชัดเจน ที่สามารถสร้างการรับรู้แก่ประชาชนคนทั่วไป อีกทั้งเพิ่มการมีส่วนร่วมของสื่อหลักและสื่อรองในการเข้าถึงข้อมูลด้านสภาพภูมิอากาศที่จำเป็นต่อการปรับตัวต่อโลกที่เปลี่ยนแปลง

3. การจัดการภัยพิบัติและน้ำ

- **ระยะเร่งด่วน** จัดตั้ง “ศูนย์ป้องกันและรับมือน้ำท่วมระดับท้องถิ่น” ใช้ข้อมูลเรียลไทม์ พัฒนาระบบเตือนภัยที่เข้าใจง่าย จัดพื้นที่พักพิงปลอดภัยที่เป็นมิตรต่อเด็กและเยาวชน ฝึกทักษะเอาตัวรอด/ปฐมพยาบาลให้เยาวชนและครู
- **ระยะกลาง-ยาว** กระจายอำนาจการจัดการน้ำสู่ท้องถิ่น ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น “เมืองฟองน้ำ” ทบทวนนโยบายบริหารจัดการน้ำบนฐานนิเวศ และกลไกการมีส่วนร่วมตลอดกระบวนการ

4. มลพิษทางอากาศและ PM 2.5

- **ระยะเร่งด่วน** ออกและบังคับใช้ พ.ร.บ.อากาศสะอาด อย่างเร่งด่วน ทบทวนนโยบายห้ามเผาให้สอดคล้องพื้นที่และฤดูกาล เปิดเผยข้อมูลโรงงานและแหล่งกำเนิดมลพิษ และจัดสวัสดิการด้านสุขภาพ หน้ากาก เครื่องฟอกอากาศให้ชุมชน

- **ระยะกลาง-ยาว** ตรวจเข้มโรงงานขนส่ง ก่อสร้าง ส่งเสริมระบบขนส่งสาธารณะ ลดรถส่วนบุคคล จัด “เขตปลอดฝุ่น” ในโรงเรียน/ศูนย์เด็กเล็ก รักษาป่า และพื้นที่สีเขียว บรรจุการเรียนรู้ด้านสิ่งแวดล้อมและ Climate Education ในทุกระดับการศึกษา

5. การจัดการขยะ

- **ระยะเร่งด่วน** เช่น เพิ่มรถเก็บขยะและถังแยกขยะในชุมชน โรงเรียน เก็บค่าธรรมเนียมขยะตามปริมาณทิ้ง โครงการ “แลกขยะ-แลกแต้ม” ตรวจสอบการนำเข้าขยะ เปลี่ยนเศษอาหารให้เป็นอาหารอินทรีย์ เพื่อลดการสูญเสียและของเสียจากอาหาร

- **ระยะกลาง-ยาว** ออกกฎหมายจำกัดพลาสติกใช้ครั้งเดียว และเก็บภาษีผู้ผลิต สนับสนุนวิสาหกิจรีไซเคิล/อัพไซเคิล บรรจุหลักสูตร Zero-Waste ในการศึกษา จัดเวทีร่วมวางแผนการจัดการขยะระดับพื้นที่

6. โครงการพัฒนาขนาดใหญ่

- **ระยะเร่งด่วน** ชะลอ ทบทวนโครงการเสี่ยง จนกว่าจะมีความโปร่งใส เปิดเผยกระบวนการตัดสินใจต่อสาธารณะ ทบทวนการซื้อขายคาร์บอนเครดิตในภาคป่าไม้

- **ระยะกลาง-ยาว** ยกเลิกกฎหมายที่เอื้อโครงการขนาดใหญ่โดยไม่ประเมินผลกระทบ กระจายอำนาจการตัดสินใจให้ท้องถิ่น มาตรการด้านคอร์รัปชันชัดเจนตลอดวัฏจักรโครงการ

7. ความมั่นคงทางอาหาร

- **ระยะเร่งด่วน** ประกันพืชผล/รายได้เกษตรกรจากภัยพิบัติ บริหารน้ำเพื่อเกษตรอย่างเท่าเทียม ให้คนเข้าถึงอาหารที่ดีได้ในราคาย่อมเยา ทบทวนกฎหมายประมงที่กระทบชาวประมงรายย่อย

- **ระยะกลาง-ยาว** ส่งเสริมอาหารพื้นถิ่นที่ดีต่อสุขภาพ ส่งเสริมเกษตรยั่งยืน Greenhouse farming เพื่อกักเก็บคาร์บอน พื้นฟูคุณภาพดินและน้ำ และพัฒนาเทคโนโลยีเข้าถึงเกษตรกรรายย่อย ผลักดันความร่วมมือรัฐ-ท้องถิ่น-เอกชน เพื่อเชื่อมตลาดและนวัตกรรม

8. การศึกษาเพื่อสิ่งแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศ

- บรรจุวิชา/คอร์สด้านสิ่งแวดล้อม วิถียั่งยืน และ Zero-Waste เป็นวิชาบังคับ
- พัฒนา “Climate/Environmental Education” ที่เชื่อมโยงประวัติศาสตร์ชุมชน
- เปิดพื้นที่ให้เด็กและเยาวชนพัฒนาทักษะชีวิตบนฐานสิ่งแวดล้อม

ข้อเสนอต่อสังคม

1. การศึกษาเพื่อการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ เราเสนอให้สังคมตระหนักว่า การศึกษาเป็นหัวใจของการรับมือโลกร้อน การลงทุนในสิทธิการเรียนรู้ของเด็ก และการบูรณาการความยั่งยืนในทุกการเรียนรู้ คือการเตรียมคนรุ่นใหม่ให้เผชิญวิกฤตด้วยความคิดสร้างสรรค์ ความรับผิดชอบ และความหวัง

2. ความรับผิดชอบในการบริโภคด้วยพลังพลเมือง ทุกคนต้องมองให้กว้างกว่าตัวเอง และตรวจสอบการบริโภคของเรา ว่ามีส่วนร่วมรับผิดชอบต่อโลกอย่างไร และถึงที่สุดแล้ว ทุกคนไม่ใช่แค่ผู้บริโภค แต่เป็นพลเมืองของห่วงโซ่อาหาร และมีพลังเลือก กำหนดผลกระทบ และร่วมสร้างการเปลี่ยนแปลง

3. แนวทางการเปลี่ยนแปลง

- ให้ความสำคัญกับสุขภาวะองค์รวม กาย-ใจ และวิถีชีวิตที่พื้น-สร้างมากกว่าการเติบโตแบบ GDP เพียงอย่างเดียว เพราะสุขภาพคือโครงสร้างพื้นฐานของการลงมือทำด้านสภาพภูมิอากาศ
- สนับสนุนแบบจำลองเศรษฐกิจต้นทุนต่ำ เช่น วนเกษตร ที่ช่วยเพิ่มอิสรภาพทางเศรษฐกิจ ลดการพึ่งพาระบบรวมศูนย์ และคืนพลังให้ชุมชน
- ต่อต้านวิกฤตความวิตกกังวล ด้วยการบ่มเพาะศักยภาพในการลงมือทำสร้างการเปลี่ยนแปลงแบบกระจายศูนย์ ขนาดเล็ก แต่เข้มแข็ง และเชื่อมร้อยพลังของชุมชน

เราจะดำเนินการขับเคลื่อน

1. ผลักดันทุกภาคส่วนสู่การลดคาร์บอน รัฐ เอกชน และประชาชนต้องร่วมกันจริงจังกับการลดการปลดปล่อยคาร์บอน ผ่านการรักษาพื้นที่สีเขียว ลดการใช้เชื้อเพลิงฟอสซิล ลดการเผาในที่โล่ง และใช้วัสดุชีวภาพ เช่น ไบโอดีเซล

2. การศึกษาและการเรียนรู้เพื่อความหวัง เราจะสร้างโปรแกรมการเรียนรู้แบบเล่น-เล่าเรื่อง เชื่อมโยง climate justice กับ education justice ผ่านกิจกรรมในชุมชน โรงเรียน และการขับเคลื่อนโดยเยาวชน เพื่อเปลี่ยนความกังวลเรื่องโลกร้อนให้กลายเป็นความหวัง และการลงมือทำในชีวิตประจำวัน

3. การขับเคลื่อนพลังเครือข่าย ในฐานะเครือข่ายร่วมมือ เราจะเป็นแรงกดดันสำคัญต่อการเปลี่ยนผ่านสู่พลังงานสะอาดและเป็นธรรม เพื่อให้ประเทศไทยบรรลุเป้าหมายลดการปล่อยก๊าซเรือนกระจกระดับชาติ พร้อมทั้งสร้างการเปลี่ยนแปลงที่เป็นธรรมสำหรับทุกคน

4. พลังการสื่อสารและการมีส่วนร่วม

- เรียนรู้ ค้นคว้า บอกต่อ และสร้างพื้นที่การเรียนรู้ให้คนรอบตัว
- ออกมาแสดงตัว ส่งเสียงให้รัฐและสังคมเห็นถึงความเร่งด่วน ช่วยเป็น “กระบอกเสียง” ผลักดันการเข้าถึงข้อมูล ปัญหา และการแก้ไข
- ผลักดันการมีส่วนร่วมของเยาวชนกับสิ่งแวดล้อมผ่านการจัดกิจกรรมที่สร้างพื้นที่ให้เยาวชนได้เสนอแนวทางการแก้ไขปัญหา และแสดงความคิดเห็น

5. เส้นทางสู่การฟื้นฟู-สร้าง (Regenerative Transition) เราจะบรรลุเป้าหมายการเปลี่ยนผ่านสู่สังคมที่มีชีวิตชีวา ผ่าน 3 แนวทางหลัก

- ขยายโมเดลที่ทำตามได้ง่าย เช่น วนเกษตร เป็นต้นแบบต้นทุนต่ำ เพิ่มอสรภาพทางเศรษฐกิจและการพึ่งพาตนเอง
- สร้างพลังชีวิตและศักยภาพ ผ่านการเผยแพร่คุณสมบัติ 5 ประการของจิตสำนึกแบบฟื้นฟู-สร้าง (คิดเชิงระบบ, การพึ่งพาอาศัยกัน, เรียนรู้และปรับตัว, เคารพความหลากหลาย, และศรัทธาว่าการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นได้) พร้อมแรงบันดาลใจจากเรื่องจริงในท้องถิ่น
- เชื่อมโยงผู้คนและเครือข่ายโลก โดยเฉพาะนักสร้างสรรค์ท้องถิ่นและภาคการเงิน เพื่อให้โครงการที่เป็นธรรมและยั่งยืนมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจด้านกลยุทธ์และการลงทุน

6. สิทธิและความเป็นธรรม เราจะเป็นเสียงให้กับชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากนโยบายและโครงการพัฒนาที่ไม่เป็นธรรม พร้อมผลักดันให้รัฐบาลปฏิบัติตามพันธกรณีสิทธิมนุษยชนและอนุสัญญาระหว่างประเทศ

ปฏิบัติการภายหลัง Bangkok Climate Action Week (BKK-CAW)

พวกเราจะขับเคลื่อนให้กฎหมายฉบับนี้ส่งผลในเชิงปฏิบัติ และพัฒนาให้เกิดกรอบคิด ข้อเสนอ แนวทางที่ก้าวหน้ายิ่งขึ้นไปในทุกปี โดยจะมีสร้างเป็นภาคีขับเคลื่อนที่ขยายตัวอย่างกว้างขวาง เกิดเป็นกลไกความร่วมมือที่ชัดเจน พัฒนารูปธรรมความสำเร็จในแต่ละด้านอย่างต่อเนื่อง เพื่อที่เราจะสามารถเปลี่ยนผ่านสังคมโลกและสังคมไทยสู่ความเป็นธรรมสภาพภูมิอากาศในเร็ววัน

ด้วยความเชื่อมั่น

ภาคี Bangkok Climate Action Week

พ้นความเป็นธรรม สภาพภูมิอากาศ

Beyond Climate Justice

“

การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศคือ
ผลของความสัมพันธ์เชิงซ้อนที่สั่งสม
มาอย่างยาวนาน ระหว่างมนุษย์
ธรรมชาติ เทคโนโลยี และโครงสร้าง
อำนาจ ไม่ใช่ผลของการตัดสินใจของ
มนุษย์ฝ่ายเดียว หากเป็นร่องรอยของ
โลกทัศน์และระบบเศรษฐกิจการเมือง
ที่จัดวางชีวิตอื่นให้เป็นเพียงทรัพยากร
และพื้นที่รองรับ